

Βαγγέλης Λιάπης

Το σχολειό μου

μικρή βιβλιοθήκη

2

Έργα του ιδίου

- ΕΛΕΥΣΙΝΑ αρχαία εποχή, έκδ. 1975 του ιδίου.
ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ 1941 - 1944, έκδ. 1978 του ιδίου.
ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΟΣ ΓΑΜΟΣ, 1980, Β' έκδ. 1988 ΔΩΔΩΝΗ.
ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΟ ΜΟΪΡΟΛΟΓΙ, έκδ. 1985 ΔΩΔΩΝΗ.
Ο ΧΟΡΟΣ ΣΤΟΥΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΕΣ, έκδ. 1987 IFESTIA.
ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΑ ΖΑΚΟΝΙΑ, έκδ. 1988 ΔΩΔΩΝΗ.
ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ, γεν. επιμέλεια έκδ. 1989 Β' ΚΑΠΗ Ελευσίνας.
Η ΕΛΕΥΣΙΝΑ στα νεότερα χρόνια, έκδ. 1993 του ιδίου.
ΔΗΜΗΤΡΑ, Θεατρικό, έκδ. 1995 του ιδίου.
ΛΑΪΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ, έκδ. 1995 του ιδίου.
ΠΑΙΔΙΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ, έκδ. 1995 Α' ΚΑΠΗ Ελευσίνας.
ΕΛΕΥΣΙΝΑ, συμπληρωματικά στοιχεία, έκδ. 1997 του ιδίου.
ΠΑΛΙΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ, έκδ. 1997 του ιδίου.
ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ, έκδ. 1997 του ιδίου

Βαγγέλης Γ. Λιάπης
Μαγούλα Αττικής 196 00
τηλ 5550444

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	7
Μια γενική εικόνα από αιώνες πριν	9
Η εξωσχολική μάθηση της πρώτης ηλικίας.....	15
Το σχολείο στην Ελευσίνα	22
Η στροφή προς τα γράμματα	27
Σχολικά προκαταρκτικά.....	32
Η πρώτη έξοδος προς το σχολείο	39
Η μαθητική αμφίεση.....	44
Ο δάσκαλος	52
Τα πρώτα σχολικά εφόδια.....	57
Οι πρώτες μαθητικές εμπειρίες	75
Η βέργα του δάσκαλου.....	81

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Έχουν περάσει πολλά χρόνια από τότε που ασχολούμαι με τον παραδοσιακό πολιτισμό του τόπου όπου γεννήθηκα, μεγάλωσα και ζω. Θέλεις ήταν από τύχη, θέλεις από εμένα, δεν απομακρύνθηκα από τό γενέθλιο τόπο. Μπορεί και αυτό να συνέβαλε στη διατήρηση της μακρόχρονης προσπάθειάς μου. Στάθηκα όμως και τυχερός στις έρευνές μου, εξαιτίας των σχέσεών μου με μεγαλύτερους μου, που έζησαν στον περασμένο αιώνα. Στάθηκαν πολύτιμοι για μένα, πραγματικά σημεία αναφοράς και ζωντανές πηγές πληροφοριών, όταν δε με βοηθούσε η μνήμη ή ήταν για κάτι που δεν το είχα ζήσει.

Η εποχή που πέρασε είχε αποδεχθεί τη ζωή. Επικρατούσε η αντίληψη ότι δεν ήταν σωστό να εγκαταλειφθεί η συνηθισμένη συμπεριφορά για να υιοθετηθεί κάποια άλλη.

Πρέπει να δώσω μια εξήγηση: Όταν καταπιόστηκα με τούτο το μικρό βιβλίο δε σκόπευα να δώσω δικίο στην εποχή που πέρασε, ούτε να κατηγορήσω τη σημερινή, άλλωστε οι συγκρίσεις γίνονται όπου υπάρχουν κοινά σημεία σύγκρισης. Θέλω να δηλώσω ότι κάνω μια απλή καταγραφή. Δε γράφω για το σχολείο μας τότε, επειδή θέλω να «παινέσω το σπίτι μου», το κάνω γιατί αισθάνομαι την ανάγκη να μάθουν οι σημερινοί, ποίοι είμαστε τότε εμείς οι μικροί από τους οποίους κατάγωναται. Με άλλα λόγια νά μάθουμε όλοι τι γίνεται στο κεφάλι μας.

Δέν θέλω να τραγουδήσω ύμνους στους φτωχούς γονείς

μας, είμαι όμως υποχρεωμένος να πω πώς έγιναν τα πράγματα. Ότι δηλαδή αγωνίστηκαν αυτοί οι άνθρωποι να κρατήσουν την εξαθλίωση σε απόσταση από εμάς. Δεν ήταν σκοπός τους να πλουτίσουν, ήταν αδύνατο άλλωστε. Αυτό που τους έκαιγε, (έχω υποχρέωση να το πω) ήταν ότι έβλεπαν ότι βρισκόνταν στο περιθώριο και ότι ποθούσαν να απολαύσουν και τα παιδιά τους τον πολιτισμό που φαινόταν στον ορίζοντα κατά την ανατολή του αιώνα μας. Έβλεπαν στον ουρανό κατά την ανατολή τις πρώτες φωτεινές ακτίνες και ποθούσαν νά πάρουν φως από αυτές για τα παιδιά τους.

Έχω υποχρέωση να σημειώσω κάτι γι' αυτούς τους καθηλωμένους στα αδιέξοδα, σε αυτούς που έβλεπαν ότι ήταν μακριά η ελπίδα να βρεθούν και τα παιδιά τους μέσα στη μεταμόρφωση του αιώνα μας.

Έχω υποχρέωση να πω ότι το τόλμησαν. Μα αυτοί οι αγράμματοι ήσαν ζυμωμένοι με εγωισμό και υπερηφάνεια. Οι πατεράδες μας ήσαν ανεξάρτητοι. Είχαν ακόμα τη φήμη του μονοκόμματος, του ξεροκέφαλου, και έλεγαν ο κόσμος ότι είχαν κακό χαρακτήρα.

Πάλαιψαν οι πατεράδες μας, τα έβαλαν με τη φτώχεια τους, θυσιάστηκαν, έμειναν χωρίς ψωμί για να μπορέσουν να δουν να γίνεται πραγματικότητα το μεγάλο τους όνειρο: να μάθει γράμματα το παιδί τους, να βγει από τη μετριότητα, να μην υποστούν τα παιδιά τους την κοινωνική μεταχείριση του περιθώριου.

Ένα διβλίο με τέτοιες αναφορές είναι περισσότερο απαραίτητο σήμερα σε μια εποχή υπερκαταναλωτισμού που δημιουργεί κάθε μέρα νέες ανάγκες που η ικανοποίησή τους δημιουργεί πολλαπλάσιες.

Βαγγέλης Π. Λιάπης
Μάρτιος 1997
Έλεусίνα

Όταν δε γράφεις αυτά που έχεις να πεις, βρίσκουν άλλοι την ευκαιρία και σου μπουτξουρώνουν το πρόσωπο. Κάνουν ακόμα ένα πιο μεγάλο κακό: πλαστογραφούν την ταυτότητά σου.

Μια γενική εικόνα από αιώνες πριν

Τον κάθε λαό στην ιστορική του πορεία, μπορείς να τον γνωρίσεις από πολλές οπτικές γωνίες. Γιατί οι λαοί, οι παραδοσιακοί και οι μεταγενέστεροι, είναι πολυεδρικοί από τη φύση τους.

Όταν ζεις μέσα στο περιβάλλον σου, αυτό που έχει γίνει ουσία της ζωής σου, τότε αισθάνεσαι την ανάγκη να το γευτείς ολόκληρο σταγόνα σταγόνα.

Ο τόπος όπου γεννήθηκες, όπου πρωτοείδες το φως του ήλιου, όπου έκλαψες και γέλασες, όπου κατηγορήθηκες και επαινέθηκες, εκεί που ερωτεύτηκες, εκεί που γεννήθηκαν τα παιδιά σου, όλα αυτά είσαι εσύ. Εκεί λάτρευες το Θεό σου, εκεί θέλεις να αναπαυθείς.

Όλα αυτά θέλουν να σου μιλήσουν, να φέρουν στη μνήμη σου αυτά που έζησες. Αρκετές φορές σε προτρέπουν να τα διηγείσαι, είναι όμως πολύ καλύτερο να τα γράφεις, γιατί έτσι, θα μείνουν και δε θα βρεθούν κάποιιοι άσχετοι να τα παραμορφώσουν.

Έχεις υποχρέωση να πράξεις έτσι, για να μείνουν και να μπορούν να τα γνωρίσουν οι μεταγενέστεροί σου, να γνωρί-

σουν από πού πέρασες και έφτασε ο δρόμος ίσαμε αυτούς, γιατί ο δρόμος σου είναι ο ίδιος ο προηγούμενός τους και η συνέχεια αυτού που βαδίζουν.

Μιά φορά κι' έναν καιρό, εδώ και πολλούς αιώνες πριν, ζούσε μια ένδοξη ιερή πόλη που είχε κατακτήσει τις ψυχές των ανθρώπων. Έτρεχαν σ' αυτήν μπουλούκια ο κόσμος να φωτιστεί η ψυχή τους και να καταστεί ικανή, καθαρή και ενάρετη, να πάει στον άλλο κόσμο, εκεί που βασιλεύει το αιώνιο φως. Και ας μην υπήρχε τότε ο χριστιανισμός που πρεσβεύει ακριβώς τα ίδια.

Αν με ρωτήσεις για το όνομά της, σου λέω ότι την έλεγαν: Έλευσα, όπως ήταν γραμμένο στα νομίσματά της.

Περπάτησαν οι αιώνες. ήρθαν καταστροφές στον κόσμο, εκάψαν την ιερή πόλη και έρημη εκεί έκλαιγε απάνω στα ερείπιά της. Κάποτε, πάνε σήμερα εξακόσια και πάρα πάνω χρόνια, πήγαν άνθρωποι και έχτισαν τις καλύβες τους απάνω στα ερείπιά της. Ήταν τότε ένα μικρό χωριό που το έλεγαν: Λεψίνα. Αυτό κράτησε μέχρι πριν από εκατόν δέκα πέντε χρόνια, όταν χρειάστηκε να φύγει από εκεί το χωριό για να ανασκαφτεί ο τόπος και να φανούν τα ιερά ερείπια, αλλά και τούτη τη φορά δεν έφυγε μακριά αλλά αναπτύχθηκε γύρω σαν σφιχτή αγκαλιά.

Είχε και παραλία ο τόπος. Από πολλούς αιώνες πριν ζούσαν εκεί ψαράδες, το ίδιο ακριβώς όπως και στα πρόσφατα χρόνια. Έχτιζαν τις καλύβες τους κοντά στο κύμα από πλίθρες δυναμωμένες με φύκια που σώριαζε μπροστά τους η θάλασσα και τις σκέπαζαν με βούρλινη στέγη, από τα άφθονα βούρλα που δάσωναν γύρω τον τόπο.

Πιο πάνω βορινά εκτεινόταν ο μεγάλος κάμπος που τον λένε Θριάσιο, έφτανε ίσαμε το βουνό και δυτικά του βορικόταν το Ράριο πεδίο.

Η θάλασσα πόρευε τους ψαράδες, το Θριάσιο έδινε το ψωμί και τροφές για τα ζώα ενώ το Ράριο τους πρόσφερε πλούσια, όλα τα αγαθά της επαγγελίας.

Ήταν ένας κόσμος που ζούσε ευτυχισμένος από τα όσα του έδινε η μάνα φύση που κάποτε ήταν Θεά της γης και της καρποφορίας και ζούσε και αυτή στον ίδιο τόπο που ζούσαν οι ίδιοι. Γι αυτό αγαπούσαν τη γη τους και τον τόπο που ζούσαν.

Ζούσαν όλο το χωριό αγαπημένοι. Μερικοί είχαν περισσότερη γη, άλλοι λιγότερα, ήσαν και αυτοί που δεν είχαν καθόλου, οι μεροκαματιάηδες, που ζούσαν δουλεύοντας στους άλλους.

Πρέπει να γνωρίσουμε αυτό τον τόπο. Τον γνωρίζω καλά γιατί είναι ο γενέθλιος τόπος μου. Θά τον γνωρίσουμε μαζί από τη σκοπιά της μάθησης, της πνευματικής ανάπτυξης. Θά σταθούμε στη χρονική περίοδο από τις αρχές του αιώνα μας και μετά γιατί αυτήν έζησα ο ίδιος και μπορώ να την περιγράψω. Θα μπορέσουμε ακόμα να δούμε ποιό ήταν το κοινωνικό και ηθικό κλίμα των πριν από εμάς, αφού αυτό ήταν που επέδρασε ώστε μέσα στον αιώνα μας να σημειωθεί η πορεία που σημειώθηκε. Γιατί δεν έπεσε ξεκάρφωτα ο αιώνας μας, είχε την προηγούμενη συνέχειά του με τις παραδοσιακές του καταβολές.

Αυτό που πρέπει να σημειώσουμε από τώρα είναι ότι η Ελευσίνα, περισσότερο ίσως από άλλες γεωργικές περιοχές, είχε για δάσκαλό της το φυσικό περιβάλλον. Εάν πούμε ότι αυτό οφειλόταν στην επίδραση της Θεάς της Ελευσίνας δε θα λαθέψουμε, γιατί είναι αλήθεια ότι η επίδρασή της ήταν καταφανής στους Ελευσινιώτες.

Τό φυσικό περιβάλλον μπορεί να χαρακτηριστεί σαν η πρώτη σχολική περίοδος αυτού του λαού. Από αυτήν επηρεάστηκε βαθύτατα η προσχολική μας ηλικία, εφόδια τα οποία πήραμε μαζί μας κατά τη σχολική περίοδο της ζωής μας. Αυτό μας ωφέλησε πάρα πολύ.

Το φυσικό περιβάλλον σαν πηγή μάθησης

Όσο πιο κοντά στη φύση ζει ο άνθρωπος, τόσο πιο σωστός γίνεται. Ο όρος: φυσικός άνθρωπος, ταιριάζει με τον όρο: τέλειος άνθρωπος. Γιατί η φύση είναι ένα ανοιχτό βιβλίο που σου τα παρέχει όλα και σου δίνει τη δυνατότητα να αντιληφθείς και να θαυμάσεις το φυσικό μεγαλείο και την αρμονία της πορείας της ζωής.

Εδώ στην Ελευσίνα, στεριανοί και ψαράδες, εξαιτίας της δουλειάς τους, γνώριζαν θαυμάσια το περιβάλλον τους. Ήξεραν τα καλά και τα κακά του. Συμβίωναν με τη φύση, ακολουθούσαν τους νόμους της. Και εκμεταλλεύονταν τις πηγές της.

Η βροχή ήταν η ουσία της ζωής, ο αέρας γινόταν ενέργεια, τα δένδρα και τα φυτά πρόσθεταν στη διατροφή τους, οι πέτρες και το χώμα στερέωναν το σπίτι τους, ο κάμπος και το δάσος ήσαν η ανεξάντλητη πηγή της ζωής.

Γνώριζαν την πορεία των φυσικών φαινομένων και έπαιρναν τα κατάλληλα μέτρα, ώστε να αποφεύγουν τις καταστροφές του καύσωνα και της παγωνιάς, του χείμαρρου και της φουρτούνας της θάλασσας.

Όλα τα κατασκεύαζαν με τα χέρια τους. Η δεξιότητα των χεριών αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση της ύπαρξής τους. Μπορούσαν να είναι: χτίστες και μαστόροι της πέτρας και της λάσπης, καραβομαραγκοί και καλαφάτες για τη βάρκα τους που και αυτή στάθηκε σπίτι τους πολλές φορές, όταν αναγκάστηκαν να ανοιχτούν στη θάλασσα με την οικογένεια και τα λίγα υπάρχοντά τους σε εποχές που ερήμωναν τον τόπο οι βάρβαροι. Ήσαν ακόμα: τσαρουχάδες και μπαλωματήδες, σαμαράδες, καρποποιοί και πεταλωτήδες.

Δεν υπολείπονταν οι γυναίκες. Εκτός από τις πολλές

δουλειές του σπιτιού: έραβαν τα καθημερινά της οικογένειας, τα εσώρουχα, ύφαιναν στον αργαλειό όλα όσα χρειαζόταν το σπίτι, έπλεκαν φανέλες και κάλτσες, στόλιζαν τη φορεσιά και το σπίτι τους με δαντέλες στο βελονάκι και στα κοπανέλια και με κεντημένα κουρτινάκια στόλιζαν τα τζάμια των παραθύρων. Δούλευαν γύρω από το λαδολύχναρο για να τις φωτίζει όλες μαζί. Ήσαν τέλειες στο μαγέρεμα και στα σπιτικά γλυκά.

Ήσαν όμως και μεγάλες μαστόρισσες της οικιακής οικονομίας, που αποτελούσε τότε τόν βασικό παράγοντα ευτυχίας στο σπίτι και ικανοποιούσε το σύνολο σχεδόν των οικογενειακών αναγκών.

Πρέπει να τις γνωρίσουμε σε αυτή τη σπουδαία αποστολή: Το μαλλί από τις οικόσιτες προβατίνες, που τις τάιζε ο κάμπος χωρίς χρήματα, εκάλυπτε εξολοκλήρου τις ανάγκες του σπιτιού σε μαλλί σαν πρώτη ύλη στα μάλλινα. Ο αργαλειός, η απαραίτητη αυτή παρουσία σε κάθε ελευσινιώτικο σπίτι, μετέβαλε σε ποικιλίες υφασμάτων την πρώτη υφαντική ύλη, που και αυτή ήταν σπιτικής παραγωγής. Η κατοίκα του σπιτιού εξασφάλιζε πλουσιότατο πρωϊνό σε ολόκληρη την οικογένεια, που αντί για ζάχαρη χρησιμοποιούσε μέλι από τα μελισσοκόφια της γιαγιάς που διατηρούσε χρονικά πίσω στον κήπο.

Σχετικά με την κατοίκα, πρέπει να αναφερθώ στη φίλη μου τη Φώτω που έπρεπε να βοηθάει τον άντρα της στο ψάρεμα και είχε μετατρέψει το κάτω της βάρκας σε κρεδατοκάμαρα των δυό μικρών παιδιών της ενώ η κατοίκα ήταν μόνιμος επιβάτης στη βάρκα για να δίνει γάλα στα παιδιά της.

Η κατοίκα και οι προβατίνες έδιναν τα κατσικάκια και τα αρνάκια για την κάλυψη των αναγκών του σπιτιού σε κρέας και τυρί. Το κοτέτσι ήταν ο μόνιμος τροφοδότης σε αυγά και κοκορόπουλα, ενώ σημαδευόταν η γριά κότα για πλούσιες σουπές κατά το χειμώνα.

Η εξωσχολική μάθηση της πρώτης ηλικίας

Τό φυσικό περιβάλλον έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην προσχολική μας ηλικία. Ήταν ο πρώτος μας δάσκαλος. Αυτός τα ήξερε όλα και μας τα μάθαινε με το δικό του τρόπο, εποπτικά.

Πρέπει να δοθεί η εικόνα της παιδικής μας ζωής τότε. Ας αφιερωθεί στα παιδιά της πολυκατοικίας και του ασφυκτικά στενού περιβάλλοντος. Απολαμβάνουν βέβεια σήμερα σωρεία μέσων που τους παρέχει ο αχόρταγος καταναλωτισμός, αυτό όμως δεν αφαιρεί το δικαίωμα να παρουσιαστεί και η εικόνα των τότε παιδιών της αντίστοιχης ηλικίας, ίσως μάλιστα θα προτιμούσαν τη δική μας ζωή.

Ζούσαμε σε ευρύχωρο περιβάλλον και γευόμαστε το χυμό της άνεσης, της άπλας, έβλεπες γύρω σου να ενώνει ο ουρανός με τη γη, σαν να κατέβαινε να ξεκουραστεί στην ομαλή επιφάνεια της θάλασσας και στις απαλές καμπύλες των βουνών. Και όταν πήγαινε να δύσει ο ήλιος δεν πρόφταινες τα χρώματα. Κοκκινιζε το χρυσαφί, γινόταν κόκκινο βαθύ και αποχαιρετούσε ο ήλιος με το μωβ που έσβηνε. Σήμερα δε βλέπεις ορίζοντα, ο ουρανός μεταβλήθηκε σε ασφαλένιες λουρίδες. Παντού πολυρόφες οικοδομές με ασφυκτικούς ακάλυπτους χώρους. Ο πεζόδρομος δεν μπορεί να δώσει τίποτα από τα τότε. Η ζωή είχε έναν τρόπο που δίδασκε: Χαζεύαμε με τις ώρες το σιδερά που έπλαθε το κόκκινο σίδηρο πάνω στο αμόνι και το υποχρέωνε να γίνει: τσάπα, ξινάρι, αλέτρι, άγκυρα για να ασφαρίζονται οι βάρκες και μυτερό καμάκι για το νυχτερινό πυροφάνι. Ξέραμε τι πάθαινε το σίδηρο εξαιτίας της φωτιάς, πολύ πριν το μάθουμε στο σχολείο. Η φωτιά εφάρμοζε στο νύχι του αλόγου το καυτό πέταλο.

Μαθαίναμε πολλά από την καθημερινή ζωή κοντά στους μεγάλους. Μας έπαιρναν μαζί τους στο χωράφι, στο αμπέλι, στον τρύγο, στις ελιές και μας ανέθεται να κάνουμε και εμείς, ό,τι έβλεπαν πως το μπορούσαμε. Η μάνα, μας έπαιρνε κοντά της όταν πήγαινε στον κάμπο να μαζέψει χόρτα και μαζεύαμε μαζί της και εμείς.

Είμαστε η συνέχεια των μεγάλων. Μας παρακολουθούσαν με κρυφό μάτι, μας άφηναν να τα δγάζουμε πέρα μόνον μας στα δύσκολα και η επέμβασή τους ήταν μόνον όταν θα λαθεύαμε. Καμάρωναν για τις δεξιότητές μας και θύμωναν για τις αδυναμίες μας. Έπαιζαν μαζί μας. Ο πατέρας με ανέβαζε στους ώμους του. Πόσο ωραία ήταν από εκεί ψηλά. Οι θειές, μας έβαζαν μέσα σε ένα πανέρι και μας πήγαιναν να μας πετάξουν τάχα πως είμαστε σκουπίδια. Μας άδειαζαν σε ένα σωρό άχυρα, ενώ εμείς τρέχαμε εκεί από όπου μας πήραν. Και το κουβάλημα σταματούσε όταν κουράζονταν και ομολογούσαν ότι δεν είμαστε σκουπίδια.

Ο παππούς είχε πολύ μεγάλα μουστάκια. «Πατί παππού έχεις τόσο μεγάλα μουστάκια;» «Πατί έγινα παλικάρι και σκότωσα τους Τούρκους». Η γιαγιά δε δεχόταν την εξήγηση του παππού και τον διόρθωνε: «Του μεγάλωσαν γιατί έβαλε κουτσοουλιά από γεράκι».

Αντιμετωπίζαμε μόνον μας τα δυσάρεστα. Ήταν και αυτό ένας καλός τρόπος μάθησης.

Όταν τρυπούσαμε τις γυμνές μας πατούσες από κάποιο καρφί ή σπασμένο γυαλί, χτυπούσαμε την πληγή πολλές φορές με ένα πλατύ σανίδι για να φύγει το κακό αίμα. Όταν μας τσιμπούσε μέλισσα ή σφίγγα κατουρούσαμε αμέσως το μέρος και δεν πρηζόταν. Για φάρμακο στα μονίμως πληγιασμένα γόνατα, χρησιμοποιούσαμε το σάλιο.

Τό παιχνίδι ήταν απέραντο. Δεν ήταν μόνον απόλαυση και χαρά, ήταν μια συνεχής διδασκαλία γιατί είμαστε μόνοι μας οι οργανωτές και αυτοί που εξασφάλιζαν τα απαραίτητα μέσα. Το παιχνίδι μας τότε είχε βαθύτατο παιδαγωγικό χαρακτήρα. Μας δίδασκε να αναγνωρίζουμε την ικανότητα του άλλου, να παραδεχόμαστε την ήττα μας, να υφιστάμεθα τις συνέπειές της, να προσπαθούμε να βελτιωθούμε, να στεκόμαστε γερά στα πόδια μας. Η πρωτοβουλία, η φαντασία, η τήρηση των κανόνων έδγαιναν μέσα από το παιχνίδι μας.

Τα ανοιχτά οικόπεδα και οι αλάνες, που δε φοβούνταν τότε τον αφανισμό της οικοπεδοποίησης, ήταν ιδεώδεις χώροι για την οργάνωση του παιχνιδιού.

Θά επιχειρήσω μια γενική αναφορά σε μερικά από τα παιχνίδια μας:

Με τη λάσπη γινόμασταν οικοδόμοι.

Ο πετροπόλεμος, που ο γενέθλιος χώρος του είναι η Ελευσίνα (από τα μυθικά χρόνια, το βασιλόπουλο της Ελευσίνας ο Δημοφώντας ήταν το πρωτοπαλίκαρο στον πετροπόλεμο) είχε διαιρέσει το χωριό στα δύο: στους ορεινούς και στους καμπίσιους σε διαρκή διαμάχη μέχρι τα μεταγενέστερα χρόνια. Δεν υπήρξε παιδί της ηλικίας μου χωρίς ευάριθμα σημάδια στο κεφάλι προερχόμενα από τραυματισμούς του πετροπόλεμου.

Οι πεταλούδες που εξημέρωναν τα ήθη, απετέλεσαν την πρώτη μας συλλογή σε κατασκευασμένα άλμπουμ, όπου αποθαύμαζε κανείς την ποικιλία και τους συνδυασμούς των χρωμάτων που τους είχε δώσει η φύση. Τα συμπαθέστατα υμενόπτερα μας εισήγαγαν στον κόσμο των εντόμων.

Ο Καραγκιόζης μας προήγαγε σε: ηθοποιούς, σκηνογράφους και σεναριογράφους, εκτός από το όλο τεχνικό μέρος για την κατασκευή της φιγούρας. Το κοπίδι, που ήταν το

απαραίτητο κοπτικό εργαλείο, το εξοικονομούσαμε με ένα μεγάλο καρφί που τοποθετούσαμε τη μιά του άκρη στη σιδεροτροχιά και αναθέταμε να μας το κατασκευάσει το «μαύρο θηρίο».

Ο αϊτός που κατασκευάζαμε, μας καλούσε κοντά του από εκεί ψηλά. Ανεβαίναμε από τη σκάλα του σπάγκου και απολαμβάναμε την οικουμένη.

Η λαστιχένια σφεντόνα ήταν απαγορευμένο είδος γιατί έσπαζε τα τζάμια των σπιτιών και τους μονωτήρες στους στήλους του τηλεφώνου σε ασκήσεις σκοποβολής και άλλα συναφή δεινά, παρά την παρανομία της όμως έβρισκε κάθε τόσο τρόπους να δράσει.

Παρακολουθούσαμε τη ζωή των πουλιών. Τα γνωρίζαμε όλα από τη φωνή τους και το χρώμα των φτερών τους. Σε όλα τα είδη όλη την ομορφιά την είχε πάρει το αρσενικό. Ήταν μιά αδικία της φύσης, όπως το βλέπαμε, γιατί κανείς δε μας έδωσε κάποια εξήγηση. Γινόταν όμως ακόμα ένα άδικο με τα πουλιά: Μόνον τα αρσενικά τραγουδούσαν. Ίσως όλα αυτά να ήσαν τα ερωτικά τους εφόδια, εμείς όμως διακρίναμε μιά αδικία της φύσης. Η μόνη πληροφορία για τα πουλιά ήταν αυτή που μας έδωσε ο παππούς: ότι ο Θεός τους έδωσε το τραγούδι για να τον δοξάζουν. Μπορεί να ήταν αλήθεια, αφού το είπε ο παππούς, δεν έπανε όμως να αποτελεί αδικία ο παραμερισμός του θηλυκού.

Αυτές, και άλλες απορίες μας έκαναν να τα γνωρίσουμε καλύτερα, να φτάσουμε ίσαμε το σπίτι τους. Μέναμε κατάπληκτοι από την τελειότητα κατασκευής της φωλιάς τους και τη φροντισμένη επιλογή του τόπου, μακριά από τους κινδύνους. Ανακαλύπταμε τις φωλιές από τα ίδια τα πουλιά όταν καταγίνονταν με το χτίσιμο, παρακολουθούσαμε την

πορεία των οικοδομικών εργασιών βλέποντας να κουβαλούν ξυλαράκια ή άλλα είδη. Τα πούπουλα στο ράμφος τους ήταν σημάδι ότι είχαν τελειώσει οι οικοδομικές εργασίες και έμενε η τακτοποίηση του εσωτερικού περιβάλλοντος για να είναι κατάλληλο να δεχθεί τα αυγά και ύστερα τα γυμνά μωρά τους.

Τα χελιδόνια μας επέτρεπαν να παρακολουθούμε άνετα το χτίσιμο της φωλιάς, βοηθούσαμε μάλιστα, ανοίγοντας κοντά λάκκους στο χώμα που τους γεμίζαμε με νερό ώστε να κουβαλούν τη λάσπη και να μην κουράζονται αναζητώντας την κάπου μακριά. Κάναμε παρέα στη μάνα κατά τη διάρκεια της επώασης και της τραγουδούσαμε για να μην πλήττει. Η χαρά μας ήταν απεριόριστη όταν βλέπαμε ότι γεννήθηκαν τα μωρά. Αυτό το μαρτυρούσαν τα τσόφλια των αυγών που πετούσε έξω η μάνα.

Είχε δημιουργηθεί μιά νέα οικογένεια που περιέκλειε ευτυχία, και αυτή μέσα σε μια τόση δα χωμάτινη φουσκίτσα.

Ο κορυδαλός ήταν πονηρό πουλί. Κατασκεύαζε τη φωλιά του στο έδαφος μέσα σε πυκνές φυλλωσιές και πολύ αναπτυγμένα δημητριακά. Έπαιρνε όμως πάντα μέτρα ασφαλείας όταν ήταν να πάει στη φωλιά του. Ζυγίζοταν κάπου ψηλά, έκανε κάθετη εφόρμηση και ενώ πίστευες ότι εκεί ήταν η φωλιά του, αυτός, μόλις προσγειωνόταν έτρεχε καλυπτόμενος από τα χόρτα σε απόσταση κοντά εκατό μέτρων, εκεί όπου ήταν η φωλιά του.

Ο σπουργίτης μας απασχολούσε κυρίως το χειμώνα. Η φωλιά του ήταν καλά προστατευμένη κάτω από τα κεραμίδια του χαγιατιού, πεινούσε όμως το χειμώνα το πουλάκι και μας χτυπούσε το τζάμι. Πόση χαρά νιώθαμε όταν τον βλέπαμε και ερχόταν να φάει τα ψίχουλα που του είχαμε μαζέψει από το τραπέζι.

Το χειμώνα στις βαρυχειμωνιές, έβλεπαν το σπουργίτι οι

παπαδίτσες, με την κουνιστή ουρά, οι κιτρινόλαιμοι φλόροι και οι πολύχρωμες καρδερίνες και έρχονταν μαζί του να μετάσχουν στην παιδική προστασία. Και τότε το συσσίτιο αυξανόταν ανάλογα, με ενίσχυση από το ψωμί που τρώγαμε. Χορταίναμε με το μισό όταν το άλλο το δίναμε για να φάνε τα πουλιά.

Η καρκαάξα ήταν κακό πουλί: έκανε παντού ζημιές και έκλεβε. Μόλις ωρίμαζαν τα φρούτα και είχαμε ετοιμάσει την όρεξή μας, πήγαινε αυτή από πριν και τα μισοέτρωγε. Και δεν έτρωγε ένα ώσπου να χορτάσει να πάρουμε και εμείς σειρά, αλλά τα τοιμπούσε όλα. Το χειρότερο όμως ήταν ότι άρπαζε με τα νύχια της τα κλωσόπουλα. Από αυτό της κηρύξαμε τον πόλεμο. Ξέραμε ότι το Φεβρουάριο είχε τελειώσει τη φωλιά της στις πύο υψηλές αγριοβελανιδιές και είχε γεννήσει τα αυγά της. Ήταν πολύ εύκολο να το ανακαλύψουμε. Με μια βολή με τη λαστιχένια σφεντόνα διαπιστώναμε την παρουσία της. Τότε άρχιζαν οι ομοβροντίες, τα εξωτερικά ξερά αγριόκλαδα της φωλιάς ξέφτιζαν σιγά σιγά ώσπου γκρεμιζόταν η φωλιά για την οποία είχαν καταβληθεί τόσες φροντίδες και είχαν στηριχθεί εκεί οι ωραιότερες ελπίδες.

Στο ενετικό κάστρο είχαν τις φωλιές τους τα γεράκια. Σκαρφάλωσα και έφτασα σε μιά σκαλότρυπα. Έβαλα το χέρι μου να δω μέσα και ένιωσα ένα φοβερό πόνο στο μεγάλο μου δάκτυλο, σαν κάτι να μου το έτρωγε. Μπόρεσα και το τράβηξα. Η παλάμη ήταν καταματωμένη. Κατέβηκα τους ογκόλιθους και όταν έφτασα στο έδαφος είδα από πάνω μου ένα φτερωτό τέρας της κολάσεως με ολόνοιχτα φτερά, έτοιμο να με κατασπαράξει. Κουβαριάστηκα στο έδαφος κρύβοντας το πρόσωπό μου. Οι φωνές των φίλων μου, που ήσαν φωνές τρομάρας και φόβου, αναχαίτισαν την ορμή του τέρατος. Πέταξε πάλι στη φωλιά

της η γερακίνα και μας παρατηρούσε όλους από εκεί ψηλά με τεντωμένα μάτια προς τα έξω.

Ο χειμώνας, αν και μας έκλεινε στο σπίτι, είχε και τα καλά του. Το τζάκι ήταν στις δόξες του. Η γιαγιά έγνεθε μαλλί ατελείωτο. Ο παππούς παίζοντας το κομπολοΐ του με τις μεγάλες μαύρες χάντρες που όλο τις μετρούσε, έστριβε και κανένα τσιγάρο παρά τις φωνές της γιαγιάς: «Τι παράδειγμα δίνεις στα εγγόνια σου;» Και έπαιρνε τότε ένα βιβλίο, το μοναδικό στο σπίτι, ντυμένο με ένα λερωμένο καφετί πανί και διάβαζε ανόρεχτα. Ήταν οι βίοι των αγίων τους οποίους είχε διαβάσει χίλιες φορές. Μιά μέρα μου είπε:

«Όταν μεγαλώσεις και διαβάσεις πολλά βιβλία να μου βρεις ένα που να γράφει για το βίο της αγίας Δήμητρας γιατί ετούτο δεν το έχει».

Την παραμονή των Χριστουγέννων έβαζε ο πατέρας στο τζάκι το μεγάλο κούτσουρο να κρατήσει τη φωτιά όλη τη νύχτα, γιατί έπρεπε να ζεσταθεί ο Χριστούλης. Ξαπλώναμε στρωματσάδα μπροστά στο τζάκι περιμένοντας να τον δούμε να έρχεται. Τον αναζητούσαμε να φανεί μέσα από τις κινούμενες σκιές που έδινε στο σκοτάδι η φλόγα του τζακιού, αλλά και αυτές χάνονταν γιατί είχε διαφορετική γνώμη ο ύπνος.

Το ίδιο όμως παθαίναμε και όταν περιμέναμε να περάσει ο άγιος Βασίλης να του χαϊδέψουμε τα άσπρα γένια μήπως και μας έδινε καλύτερο δωράκι. Και τότε δε μας άφηνε ο ύπνος να τον απολαύσουμε. Περνούσε, μας χαϊδεύε τα μαλλιά, άφηνε μέσα στα παπούτσια μας το δωράκι του και έφευγε διαστικός για να προφθάσει όλα τα παιδιά.

Ήταν ένα πλήρες σχολείο η προσχολική μας ζωή.

Το σχολείο στην Ελευσίνα

Ηταν φτωχή κατά τον προηγούμενο αιώνα η Ελευσίνα. Έτσι φτωχή τη βρήκε ο αιώνας μας. Είχε όμως ένα καλό τούτος ο τόπος. Τους ένωνε όλους η κοινή προσπάθεια στον αγώνα για τη ζωή, τόσο τους στεριανούς, όσο περισσότερο τους θαλασσινούς.

Δεν μπορούμε να μιλήσουμε για εντυπωσιακές επιδόσεις στα γράμματα. Υπήρχαν μόνον οι γνωρίζοντες «γραφήν και ανάγνωσιν».

Πρέπει όμως να σημειωθούν περιπτώσεις Ελευσινίων επισημών του περασμένου αιώνα. Δεν υπάρχουν δυστυχώς επαρκή στοιχεία.

Κάποιες πληροφορίες μας δίνει ο φίλος μου Αριστείδης Μεθενίτης στο βιβλίο του «Το χρονικό της Λεψίνας» όπου ο Λένορμαν μιλάει για γνωριμίες με Ελευσινιώτες, ότι οι γιοί του Χατζημελέτη: Γιάννης και Αντώνης ήσαν οι σοφοί του τόπου. Αναφέρεται ακόμα ένας Γάλλος φιλέλληνας που είχε γράψει υπόμνημα στην Κυβέρνηση με ψευδώνυμο ΑΩΞ και έγγραφε εκεί για γνωριμίες του με «*δύο αξιολόγους νέους εν τω Δήμω Ελευσίνος οίτινες αφού τακτικώς επεραίωσαν εις τα εν Αθήναις Καταστήματα τας σπουδάς των μετέβησαν εις Παρισίους, όθεν μετά πενταετή σπουδήν εν τω φωτισμένω αυτώ τόπω επανήλθον εσχάτως εις την φίλην πατρίδα αρκετά μεμορφωμένοι*». Κάνει λόγο για δύο άλλους αδελφούς παιδιά χήρας, που έγιναν ο ένας φιλόλογος και ο άλλος γιατρός.

Γίνεται λόγος για κάποιον γιατρό Κοκκινιώτη και τον ονομαστό για τη φιλανθρωπία του «γιατρό Κονόμη» (Οικονόμου) για τον διαπρεπή νομικό Αναστάσιο Γκλιάτη (αριθμός πτυχίου Πανεπιστημίου Αθηνών 12) για τους οποίους

έχω συγκεντρώσει λίγα στοιχεία.

Αναφέρομαι ακόμα στους: Μενέλαο Σακελλαρίου, τους αδελφούς: Κώστα, Γιάννη, Θανάση Μιλτιάδη και Μελέτη Μορφοπούλους, τον Τιμολέοντα Φράγκο που έκαναν λαμπρές σπουδές στην Ευρώπη και τους: Γεώργιο Νίκα και τον πατέρα μου που αποφοίτησαν από το πρώτο Γυμνάσιο Αθηνών πριν από τον αιώνα μας.

Τα στοιχεία αυτά, παρά το ότι δέ μας δίνουν συγκεκριμένες πληροφορίες, μας βεβαιώνουν εντούτοις ότι υπήρχε τάση των Κουντουριωτών προς την ανωτάτη παιδεία από τον προηγούμενο αιώνα η οποία, και με τα ελλειπή αυτά στοιχεία, πρέπει να θεωρηθεί σημαντική.

Το επιστημονικό δυναμικό της περιοχής Ελευσίνας, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, δεν το χάρηκε ο τόπος που το γέννησε. Ήταν ίσως επόμενο, γιατί δεν ήταν δυνατό να είχαν το κέντρο των δραστηριοτήτων τους σε ένα μικρό γεωργικό χωριό όπως ήταν τότε η Ελευσίνα. Μπορούμε όμως να πούμε ότι όλοι αυτοί, σαν άτομα και σαν οικογενειακό περιβάλλον, επηρέασαν κατά κάποιον βαθμό την τάση προς την πνευματική ανάπτυξη.

Δεν γνωρίζουμε την κατάσταση του σχολείου κατά τον προηγούμενο αιώνα. Στο βιβλίο του ο Αριστείδης Μεθενίτης αναφέρεται σε έναν ξένο ταξιδιώτη που περιγράφει ένα δάσκαλο με σαρίκι στο κεφάλι παίζοντας το κομπολόι του με τους μαθητές γύρω του που κάθονταν πάνω σε ξύλινους πάγκους.

Δεν είναι βεβαιωμένο αν οι προαναφερθέντες επιστήμονες, και αρκετοί άγνωστοι σε εμάς, φοίτησαν στο δημοτικό σχολείο στην Ελευσίνα, το γνωστό του αγίου Ζαχαρία. Είναι μόνο γνωστό το επώνυμο ενός δασκάλου Διάληνα που τον αναφέρει ο Μεθενίτης, μου τον είπε δε και ο πατέρας μου.

Δέν μπόρεσα να βρω στοιχεία από τα όσα γραπτά υπήρ-

χαν εδώ στην Ελευσίνα. Είμαι βέβαιος ότι υπάρχουν όταν αναζητηθούν στις αρμόδιες δημόσιες υπηρεσίες στην Αθήνα. Φαίνεται πιθανό ότι μέχρι τα μέσα τουλάχιστον του περασμένου αιώνα δε λειτουργούσε σχολείο στην Ελευσίνα. Αυτό συνάγεται από το γεγονός ότι οι Ελευσινώτες μαθητές του δημοτικού σχολείου πήγαιναν κάθε μέρα με τα πόδια στο σχολείο στη Μάνδρα που λειτουργούσε εκεί, γιατί ήταν έδρα του Δήμου Ελευσίνος από τα μέσα του παρελθόντος αιώνα και μετά.

Από το μαθητολόγιο του πρώτου δημοτικού σχολείου του έτους 1903 μαθαίνουμε ότι ο αριθμός των μαθητών αυτή τη χρονιά ήταν 129 όλοι και όλοι. Τότε το σχολείο ήταν τετρατάξιο με διευθυντή τον Ιωάννη Κόντο τον συμπαθέστατο Ελευσινώτη δάσκαλο ο οποίος χρημάτισε και πρόεδρος της Κοινότητας Ελευσίνας στα 1919.

Είναι βεβαιωμένο ότι κατά τις αρχές του αιώνα μας λειτουργούσε στην Ελευσίνα ένα δημοτικό σχολείο. Στεγαζόταν σε δύο αίθουσες ενός κτίσματος που βρισκόταν πάνω ακριβώς στον αρχαιολογικό χώρο μπροστά στον άγιο Ζαχαρία χωρίς να είναι προσδιορισμένος ο χρόνος της αρχικής του λειτουργίας. Φαίνεται ότι το πρώτο δημοτικό σχολείο μεταστεγάστηκε στο οίκημα που οικοδομήθηκε για σχολείο από προσφορά του εθνικού ευεργέτη Ανδρέα Συγγρού και βρισκόταν εκεί ακριβώς που βρίσκεται σήμερα το μεγάλο διδακτήριο που στεγάζει το πρώτο δημοτικό σχολείο, δεν ξέρουμε όμως πότε χτίστηκε.

Από τα αρχεία της Κοινότητας Ελευσίνας δρήκα ότι στα 1915 το δημοτικό σχολείο της Ελευσίνας που είχε προαχθεί σε τετραθέσιο, υπεχρέωσε την Κοινότητα να ενισχύσει το κονδύλι για τους δασκάλους (τότε οι δάσκαλοι πληρώνονταν από τους Δήμους και τις Κοινότητες). Αυτό αναφέρεται στην αιτιολογική έκθεση της εγγραφής πρόσθετης πίστωσης

για να καλυφθεί η μισθοδοσία της νέας δασκάλας Ελένης Κοκκίνου. Πληροφορίες που δεν επιβεβαιώνονται με γραπτά στοιχεία μιλούν για ογδόντα μαθητές το 1915.

Από το 1914 και μετά μπορούμε να έχουμε κάποια στοιχεία για την κατάσταση των σχολείων στην Ελευσίνα. Ήταν τότε που διαλύθηκε ο Δήμος Ελευσίνας με έδρα τη Μάνδρα που περιελάμβανε και τα χωριά: Ελευσίνα και Μαγούλα. Τότε άρχισε να νοικοκυρεύεται το εγκαταλειμένο χωριό. Θα έλεγα μάλιστα ότι η διάλυση του τέως Δήμου Ελευσίνος και η ανακήρυξη της Ελευσίνας σε αυτοτελή Κοινότητα, στάθηκε σωτήρια για το χωριό, που συμφέροντα τρίτων το είχαν καταδικάσει σε παντελή μαρασμό. Στα πρώτα της δήμευσης προς μια νέα φάση του αιώνιου βίου της η Ελευσίνα, ξεκίνησε με ενθουσιασμό για ανάπτυξη, πρώτο γιατί οι Ελευσινιώτες λάτρευαν τον τόπο τους και δεύτερο για να αποδείξουν στους γύρω, ότι αυτός ο τόπος το έχει μέσα στο αίμα του να προκόψει.

Το πρώτο τους μέλημα ήταν το σχολείο. Από μια αναφορά που συντάξαν οι δάσκαλοι και την υπέβαλαν στην Κοινότητα ζητώντας κάποια χρήματα για το σχολείο βλέπουμε ότι επρόκειτο για ένα ερείπιο όπως αναφέρεται στην αναφορά: *«Επιβάλλεται η επισκευή των τοίχων, κατασκευή θυρών, κατασκευή αποχωρητηρίων, τοποθέτησις υελοπινάκων, κατασκευή θρανίων και μαυροπινάκων, υδροχρωματισμοί και γενική καθαριότης»*. Με άλλα λόγια δεν υπήρχε τίποτα παρά όρθιοι μισογκρεμισμένοι τοίχοι. Έγινε προϋπολογισμός δαπανών και βγήκε ότι χρειάζονταν διακόσιες δραχμές που αμέσως τις διέθεσε η Κοινότητα. Ήσαν τα πρώτα και πιο αναγκαία μαζέματα, αρκεί να σημειώσω ότι από τότε, στους προϋπολογισμούς εξόδων της Κοινότητας περνούσε σαν τακτικό έξοδο ένα κονδύλι με τίτλο: *«Συντήρησις σχολικῶν κτιρίων αμφοτέρων των φύλων»*. Οι δυο προηγούμενες λέ-

Ξεις μας πληροφορούν ότι το 1914 λειτουργούσε στην Ελευσίνα και δημοτικό σχολείο θηλέων, δεν ξέρουμε όμως πριν από πόσα χρόνια. Αφού λοιπόν λειτουργούσε σχολείο θηλέων τότε, ίσως για λίγα χρόνια να στεγαζόταν στο κτίριο του αγίου Ζαχαρία και το άλλο στο σχολείο Συγγρού. Πρόκειται για ασθενή πιθανότητα που ενισχύεται από το γεγονός ότι μετά από δύο χρόνια (1916) έγινε προσπάθεια να βρεθεί κάποιο κατάλληλο οίκημα για να στεγαστεί το σχολείο των θηλέων και βρέθηκε ένα κτίσμα που ήταν παλιός αλευρόμυλος του Μουζάκη στην τότε οδό Θηβών, το οποίο διαμορφώθηκε σε σχολείο με έξοδα της Κοινότητας.

Για την άθλια κατάσταση του σχολείου όπως εικονίστηκε από την πιο πάνω έκθεση των δασκάλων, απέκτησα και εγώ κάποια προσωπική εμπειρία που αναφέρεται στο έτος 1920. Όταν πρωτοπήγα στο σχολείο, την πρώτη χρονιά, υποχρεωθήκαμε όλα τα παιδιά να δώσουμε από μια δραχμή για να τοποθετηθούν τζάμια που έλλειπαν ή ήσαν σπασμένα. Δεν υπήρχαν θρανία και υποχρεωθήκαμε να φέρουμε από μιά καρέκλα από το σπίτι. Μερικά παιδιά έφεραν ένα σκαμνάκι γιατί δεν υπήρχε καρέκλα στο σπίτι. Θρανία μπήκαν στην τάξη μας δύο περίπου μήνες μετά την έναρξη των μαθημάτων. Δεν υπήρχε θέρμανση. Το ξύλινο πάτωμα ήταν κατεστραμένο.

Η στροφή προς τα γράμματα

Είναι απαραίτητο να γνωρίσουμε την εποχή των αρχών του αιώνα μας γιατί το σχολείο εντάσσεται στο εκάστοτε κρατούν κοινωνικό κλίμα, επηρεάζεται από αυτό και το εκφράζει ανάλογα.

Στις αρχές του αιώνα μας κάτι άρχισε να αλλάζει στην Ελευσίνα. Κάτι νέο και κάτι σαν απάρνηση του παλιού τρόπου ζωής. Δεν αποκλείεται να ερχόταν από τον προηγούμενο αιώνα δεδομένης της τάσης προς τα γράμματα όπως μας δείχνουν οι πιό πάνω ενδείξεις.

Όπως και αν έχει το πράγμα ήταν κάτι που παρουσιάστηκε τότε και συνεχώς αποκτούσε συγκεκριμένη μορφή.

Είχε αρχίσει να παρατηρείται μια τάση αποστροφής της αρβανίτικης ράτσας από τους ίδιους τους Ελευσινιώτες. Θεωρούσαν ότι για την αγραμματοσύνη τους έφταιγαν: η αρβανίτικη γλώσσα, η φορεσιά, ακόμα και οι παραδόσεις, ότι έφταιγε δηλαδή η ίδια η παραδοσιακή ζωή τους που τους κρατούσε στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα.

Έχει σημασία ότι το ίδιο ένιωθαν νοικοκυραίοι και φτωχοί. Δεν ήταν κάτι που έβγαινε προς τα έξω, ήταν μια εσωτερική παρόρμηση προς απαλλαγή από την κατωτερότητα.

Ίσως η μεταβολή να οφείλεται στις επιδράσεις από τις βιομηχανίες, το λιμάνι και στο ότι η Ελευσίνα τότε ήταν θέρετρο της πρωτεύουσας.

Οπωσδήποτε οι Ελευσινιώτες αυτή την εποχή είχαν περισσότερο προχωρημένες αντιλήψεις σε σχέση με τους άλλους Κουντουριώτες.

Οφείλω να σημειώσω ότι η επιθυμία προς το σχολείο ήταν εντονότερη στους ηλικιωμένους. Έβλεπαν τα εγγόνια τους να διαβάζουν και τους έφευγε ένα χοντρό δάκρυ από τα μάτια,

σαν να ήταν διαμαρτυρία, σαν ξέσπασμα κρυφού πόνου. Απόφευγαν να μας μιλούν αρβανίτικα γιατί πίστευαν ότι έφταιγε η γλώσσα για την κοινωνική τους μειονεξία. Αυτό επέδρασε και σε εμάς τους μικρούς, που αν και τα καταφέραμε στα αρβανίτικα, τα αποφεύγαμε για να μη φαίνεται η καταγωγή μας. Χρειάστηκε να περάσουν αρκετά χρόνια ώσπου να καταλάβω ότι δεν υπάρχουν κακές και καλές γλώσσες και ότι έζησε με τα αρβανίτικα ένας λαός που επέζησε, έγινε μάλιστα και πολέμαρχος στον ενδοξότερο αγώνα από όσους γνώρισε η αιώνια χώρα μας.

Κατά την πρώτη δεκαετία του αιώνα μας, εκτός από την απόρριψη της αρβανίτικης γλώσσας παρατηρήθηκε στην Ελευσίνα και απόρριψη της φορεσιάς με πρωτοβουλία που ανήκε στους άντρες. Μέσα στη δεύτερη δεκαετία του αιώνα είχαν μείνει μόνον τέσσερις ηλικιωμένοι που φορούσαν φουστανέλα. Η Κουντουριώτικη σκούρτα, κάθε μέρα έδινε τη θέση της στην ευρωπαϊκή φορεσιά.

Το κουντουριώτικο παραδοσιακό παρελθόν έμπαινε στο περιθώριο από τους ίδιους που το είχαν ζήσει και προσπαθούσαν να το εξαφανίσουν από τα παιδιά τους.

Η συμπεριφορά αυτή είναι ένα από τα δείγματα της επιθυμίας προς την πνευματική ανάπτυξη.

Έτρεμαν τα χέρια των γέρων όταν κρατούσαν στα χέρια τους το αναγνωστικό μας βιβλίο. Το θεωρούσαν κάτι ιερό. Είμαι ευτυχής που γνώρισα τέτοιες στιγμές, αλλά και πόση δύναμη μου χάρισαν ώστε να βαδίσω σταθερά προς τον νέο δρόμο.

Γνώρισα γονείς που τοποθέτησαν το απολυτήριο δημοτικού του παιδιού τους στα εικονίσματα.

Δε θα ξεχάσω ποτέ κάτι που συνέβη μέ μένα τον ίδιο: Ήμουν φοιτητής. Με σταμάτησε στο δρόμο ένας γέρος που ήξερε ποιός ήμουν και τι έκανα. Μου έβαλε στο χέρι λίγα χρήματα και μου είπε: «Μπράβο ρε παιδί μου. Ο πατέρας σου

χτίζει μια εκκλησία. Πάρε και από μένα αυτά τα λίγα να μου φύγει ο καημός. Θέλω να ζήσω να σε καμαρώσω». Αισθάνθηκα την ανάγκη να του φιλήσω το χέρι. Ο γέρος έκλαιγε.

Γνώρισα περιπτωση φίλου μου που πήρε με άριστα το απολυτήριο του δημοτικού και έτρεχε να πάει στα πρόβατα.

Η στροφή προς το σχολείο ήταν άνετη για τα παιδιά των νοικοκυραίων. Τότε παρατηρήθηκε το εξής φαινόμενο: Είχαν πιστέψει ότι το σχολείο ήταν μόνο για τα παιδιά τους. Τα φτωχόπαιδα δε χρειάζονταν γράμματα. Έπρεπε να βγουν στο μεροκάματο ή να πάνε υπηρέτες να φέρουν ένα κομμάτι ψωμί στο σπίτι. Τότε έγινε και κάτι χειρότερο. Μερικοί φτωχοί είχαν αποδεχθεί παθητικά την ανέχειά τους και έβλεπαν ότι το σχολείο δεν ήταν για τα παιδιά τους. Ένας ραγιαδισμός από τα παλιά ζούσε ακόμα, ξέφτιζε όμως.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η κατηγορία των φτωχών που φλέγονταν να μάθουν γράμματα τα παιδιά τους. Γνώρισα τέτοιες ηρωϊκές περιπτώσεις. Έτρωγαν ψωμί και νερό για να υπερνικήσουν τα εμπόδια, προέτρεπαν τα παιδιά τους προς το σχολείο. Ήσαν από αυτούς που δεν έσκυβαν το κεφάλι. Έβγαιναν στο παζάρι με μπαλωμένο παντελόνι μπροστά και πίσω και κάθονταν μαζί με τους νοικοκυραίους σαν ίσος προς ίσον.

Σε αυτούς το χρωστάει η Ελευσίνα και η γύρω περιοχή, που την εκόσμησαν με επιστήμονες και άλλες σημαντικές προσωπικότητες.

Κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες το δημοτικό σχολείο εθεωρείτο σαν πλήρης πνευματική αποκατάσταση. Οι επιδόσεις πιο πάνω κάλυπταν μικρό ποσοστό ενώ στην ανώτατη παιδεία έφτασαν μετρημένοι στα δάκτυλα. Μεγαλύτερη επίδοση παρατηρήθηκε από το 1928 και μετά στη μέση εκπαίδευση, ενώ στην ανωτάτη, το ποσοστό έμεινε στάσιμο.

Πρέπει να θυμηθούμε τους οικονομικούς φραγμούς που είχε θέσει η πολιτεία στο Γυμνάσιο και πολύ περισσότερο στο Πανεπιστήμιο. Τα εκπαιδευτικά τέλη στο Γυμνάσιο και μια ποικιλία τελών στο Πανεπιστήμιο με τα απλησίαστα συγγράμματα των καθηγητών δημιουργούσαν αξεπέραστα οικονομικά εμπόδια στα μεσαία βάλαντια.

Υπήρξαν περιπτώσεις που δεν τις σταμάτησε ο οικονομικός φραγμός. Ολόκληρη η οικογένεια δούλευε με ένα μοναδικό σκοπό: να προχωρήσει το παιδί. Γνώρισα αδελφό που δεν παντρεύτηκε γιατί έπρεπε να βοηθήσει τον αδελφό να προχωρήσει στο μεγάλο σχολείο. Από τις περιπτώσεις αυτές καμιά δε λάθεψε από ό,τι είμαι σε θέση να γνωρίζω.

Πρέπει να μη λείπει από ετούτη τη γενική θεώρηση η συμβολή του παππού. Ήταν ο μοναδικός μπροστάρις προς τη νέα πορεία. Είχε το δικό του πόνο, που ο ίδιος δεν ήξερε γράμματα και δεν εννοούσε να γινόταν το ίδιο με τα εγγόνια του.

Βάραινε πολύ η γνώμη του στην οικογένεια. Ο ίδιος, κατεχόμενος από πραγματικό πάθος δεν υπολόγιζε κανένα οικονομικό εμπόδιο προκειμένου να βγάλει το παιδί το δημοτικό σχολείο. Αυτός είναι ο λόγος που γέμισαν οι αίθουσες του δημοτικού σχολείου κατά τη δεκαετία του είκοσι. Ήταν το πρόσωπο που παρακολουθούσε περισσότερο από τους γονείς την πορεία του εγγονού του, εισέφερε εάν είχε τα μέσα, μετείχε δε ενεργά στην όλη εξέλιξη της προόδου του.

Δεν ήταν σπάνιο το φαινόμενο τότε να κάθεται ο παππούς κάτω από τη σκιά του πεύκου της αυλής, να πίνει τον καφέ του καμαρώνοντας, που άκουγε τον εγγονό του να συλλαβίζει δυνατά το αναγνωστικό του, καθήμενο δίπλα του σε χαμηλό ξύλινο σκαμνάκι,

Πρέπει να τονιστεί αυτό το σημείο. Αυτοί οι ηλικιωμένοι τότε, οι ως επί το πλείστον αγράμματοι, ήσαν που υλοποιή-

σαν τον κρυφό παλιό πόθο. Σε αυτούς οφείλεται ότι μηδενίστηκε το ποσοστό αναλφαριθμητισμού στην Ελευσίνα. Στα 1924 - 25 δεν υπήρχε ούτε ένα παιδί που να μην είχε θγάλει τις τρεις τουλάχιστον πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου με σταθερή πορεία προς τα πάνω.

Θα αναφερθώ σε προσωπική μου περιπέτωση: Στη δεύτερη τάξη του δημοτικού σχολείου είχαμε αναγνωστικό με τίτλο: «*Τα ψηλά βουνά*». Όταν εγώ έπαιζα διάβαζε κρυφά ο παππούς το βιβλίο μου. Βέβαια του διάβαζα κάθε μέρα το μάθημα της επόμενης. Όταν έβλεπε ότι δεν τα κατάφερα μου έλεγε: «*πήγαινε να παίξεις λίγο*». Ήμουν ήρεμος όταν επέστρεφα. «*Τώρα τα καταφέρνεις καλύτερα. Μπορείς να πας ακόμα πιο καλά. Εγώ το πιστεύω. Για να δω τα μάτια σου*». Έκανε πως παρατηρούσε κάτι. «*Ναι, ναι, μπορείς να γίνεις καλύτερος, ναι, ναι, και πιο καλός ακόμα. Μπορείς να φτάσεις ίσαμε εκεί ψηλά*». Εγώ ο μικρός έβλεπα απροσπέλαστο αυτό το ύψος του παππού.

Είμαι καρπός του πόθου ενός παππού των αρχών του αιώνα μας.

Σχολικά προκαταρκτικά

Ηταν προετοιμασμένα τα παιδιά από πριν σχετικά με το σχολείο. Όλοι γύρω, τους εμφύτευαν ευχάριστες εικόνες, ο δάσκαλος, τα άλλα παιδιά μαζί, τα ωραία γράμματα. Είχε σχηματιστεί ένα ακαθόριστο σύμπλεγμα. Αυτό το διακρίναμε κάπως θαμπά εμείς οι μικροί τότε. Σαν να είχαμε μεγαλώσει, ότι μπορούσαμε να κάνουμε κάτι που δεν το κάνουν οι μικροί. Και είχαμε μεγαλώσει από τη μια στιγμή στην άλλη.

Κάποιες προετοιμασίες γίνονταν: για παπούτσια και αμφίεση, για τη σάκα, την πλάκα με το κοντύλι και άλλα δευτερεύοντα. Το καθένα όμως είχε πάρει έναν ανεκμηνηντο χαρακτήρα. Σαν να μην ήταν αυτό που ήταν λίγο πιο πριν.

Θα κάνω ειδικό λόγο για το καθένα γιατί όλα αυτά θα μας δώσουν σαφή εικόνα του παιδιού που πρωτοπήγαινε στο σχολείο, και των συνθηκών που επικρατούσαν τότε.

Κάτι που μας έκανε να καταλάβουμε καλύτερα ότι συντελείται κάποια μεταβολή, ήταν το κούρεμα με την ψιλή μηχανή δυό - τρεις ημέρες πριν πάμε στο σχολείο.

Το κούρεμα με τη μηχανή θα μας απασχολήσει κάπως περισσότερο, γιατί συνδέεται με πολλά σχολικά και διαρκούσε όσο όλες οι τάξεις του δημοτικού χωρίς καμιά μεταβολή. Δεν μπορούσε να νοηθεί μαθητής χωρίς κουρεμένο κεφάλι. Από την αρχή μέχρι το τέλος του δημοτικού σχολείου, υπήρξε μια διάσταση μεταξύ των κουρεμένων και αυτών που διέτασσαν το κούρεμα. Οι κουρεμένοι υποστήριζαν τη χοντρή μηχανή και οι άλλοι, οι ισχυροί, την ψιλή. Υπήρχαν εκατέρωθεν επιχειρήματα. Τα κουρεμένα κεφάλια

με την ψιλή μηχανή έδειχναν τα σημάδια από τα βλήματα του πετροπόλεμου και άλλες συναφείς δραστηριότητες και έμοιαζαν σαν κασιδιάρικα. Η άλλη πλευρά επέμενε στην ψιλή με τον οικονομικό λόγο σαν μοναδικό επιχείρημα. Βέβαια, ποτέ δεν τα βρήκαν οι αντιμαχόμενες απόψεις.

Μερικές φορές καταφέραμε και ξεγελούσαμε τους δικούς μας, το πληρώναμε όμως με γερό ξυλοφόρτωμα. Με έστειλε ο πατέρας μου να κουρευτώ με την ψιλή μηχανή. Είπα στον κουρέα να με κουρέψει με τη χοντρή και βρήκα σαν δικαιολογία στο σπίτι ότι είχε χαλάσει η ψιλή μηχανή. Όταν διαπιστώθηκε το ψέμα ανέλαβε να με ανακαλέσει στην τάξη η χοντρή στρατιωτική λουρίδα.

Με το κούρεμα καταλάβαινες την οικονομική κατάσταση των οικογενειών: Χοντρή μηχανή σήμαινε πλουσιόπαδο, ψιλή μηχανή μεσαία τάξη και «ειδικό κούρεμα» οι φτωχοί. Με τη χοντρή και την ψιλή μηχανή δε δημιουργήθηκαν ζητήματα, για τα κεφαλάκια των φτωχών όμως άλλαζε ριζικά το ζήτημα, γιατί υπήρξαν προεκτάσεις που πρέπει να αποκαλυφθούν.

Αρκετοί γονείς δεν είχαν χρήματα για ένα κούρεμα με τη μηχανή, ή δεν το έβρισκαν σκοπιμο να πληρώσουν για κάτι που μπορούσε να γίνει δίχως πληρωμή. Στις περιπτώσεις αυτές, χρέη κουρέα έκανε η μάνα με κουρευτικό εργαλείο το ψαλίδι του σπιτιού. Το αποτέλεσμα βέβαια ήταν αποκρουστικό. Έβλεπες ένα κακομαδημένο κεφαλάκι που θύμιζε κουρεμένο γίδι.

Μερικά από τα γίδια ίσως το συνήθισαν να τα φωνάζουν έτσι οι συμμαθητές τους. Δεν το πιστεύω. Υπήρξε βαθύς εσωτερικός κυματισμός έστω και εάν οδήγησε μερικούς στην υποταγή σαν κατάσταση επιβεβλημένη εκ των πραγμάτων, υπήρξαν όμως και οι ανυπότακτοι. Αυτοί ενδιαφέρουν γιατί, ποτέ δεν συμβιβάστηκαν.

Από παρατηρήσεις που έχω κάνει διαπίστωση ότι αυτοί που δεν το έβαζαν κάτω προχώρησαν άριστα στο σχολείο, ξεπέρασαν τα οικονομικά εμπόδια του μεσαίου σχολείου και χτύπησαν την πόρτα του Πανεπιστημίου, που άνοιξε μπροστά στην ακατάβλητη θέλησή τους.

Πρέπει να αναφερθώ σε περιπτώσεις που γνωρίζω:

Τον... κούρευε η μητέρα του με το ψαλίδι. Μάλωνε με όσους τον φώναζαν γίδι. Είχε χτυπήσει αρκετούς, τις έτρωγε γερές από το δάσκαλο και δεν μπορούσε να το εξηγήσει. Σκέφτηκε ότι το όλο φταίξιμο ήταν στο ψαλίδι. Το πέταξε κρυφά στο πηγάδι. Και το κακό μεγάλωσε όταν αναγκάστηκε να ομολογήσει. Όταν φτάσαμε στη τετάρτη τάξη, το βάρος ήταν ασήκωτο για το παιδί. Το είπε στην δασκάλα μας την κυρία Ευαγγελία. Ήταν μια Ελευσινιώτισσα στοργική μάνα όλων των παιδιών. Την άλλη μέρα παρουσιάστηκε το παιδί κουρεμένο όπως οι πλούσιοι, με τη χοντρή μηχανή. Η δασκάλα είχε αναλάβει το κούρεμά του. Το παιδί είχε βρει τον εαυτό του. Ένα παιδί ηγέτης. Παραμέριζε όλα τα εμπόδια.

Αγαπούσα πολύ το γίδι το φίλο μου... Υπέφερε που τον φώναζαν έτσι. Κάποτε πήγα στον κουρέα να με κουρέψει, ήρθε και αυτός μαζί μου. Όσο με κούρευε ο κουρέας, αυτός μιξόκλαιγε. Όταν τελείωσα είπε στον κουρέα: *«Μπάρομπα Κώστα με λένε γίδι στο σχολείο και θα σπάσω κανένα κεφάλι»*. Τον άρπαξε ο κουρέας, τον κάθησε και τον κούρεψε: *«Τώρα έγινες ωραίος, δε θα σπάσεις κανένα κεφάλι. Θα έρχεσαι σε μένα»*. Έβλεπε το πρόσωπό του στον καθρέφτη αχόρταγα. Έλαμπε ολόκληρος. Φεύγαμε και όλο μου έλεγε: *«Βαγγέλη, τώρα δε θα με λένε γίδι»*.

Διορθώθηκε εντυπωσιακά το γραψίμο του αγαπημένου μου φίλου, τα φροντισμένα του τετράδια, η επιμέλεια, η όλη

Από παρατηρήσεις που έχω κάνει διαπίστωση ότι αυτοί που δεν το έβαζαν κάτω προχώρησαν άριστα στο σχολείο, ξεπέρασαν τα οικονομικά εμπόδια του μεσαίου σχολείου και χτύπησαν την πόρτα του Πανεπιστημίου, που άνοιξε μπροστά στην ακατάβλητη θέλησή τους.

Πρέπει να αναφερθώ σε περιπτώσεις που γνωρίζω:

Τον... κούρευε η μητέρα του με το ψαλίδι. Μάλωνε με όσους τον φώναζαν γίδι. Είχε χτυπήσει αρκετούς, τις έτρωγε γερές από το δάσκαλο και δεν μπορούσε να το εξηγήσει. Σκέφτηκε ότι το όλο φταίξιμο ήταν στο ψαλίδι. Το πέταξε κρυφά στο πηγάδι. Και το κακό μεγάλωσε όταν αναγκάστηκε να ομολογήσει. Όταν φτάσαμε στη τετάρτη τάξη, το βάρος ήταν ασήκωτο για το παιδί. Το είπε στην δασκάλα μας την κυρία Ευαγγελία. Ήταν μια Ελευσινιώτισσα στοργική μάνα όλων των παιδιών. Την άλλη μέρα παρουσιάστηκε το παιδί κουρεμένο όπως οι πλούσιοι, με τη χοντρή μηχανή. Η δασκάλα είχε αναλάβει το κούρεμά του. Το παιδί είχε βρει τον εαυτό του. Ένα παιδί ηγέτης. Παραμέριζε όλα τα εμπόδια.

Αγαπούσα πολύ το γίδι το φίλο μου... Υπέφερε που τον φώναζαν έτσι. Κάποτε πήγα στον κουρέα να με κουρέψει, ήρθε και αυτός μαζί μου. Όσο με κούρευε ο κουρέας, αυτός μιξόκλαιγε. Όταν τελείωσα είπε στον κουρέα: *«Μπάρομπα Κώστα με λένε γίδι στο σχολείο και θα σπάσω κανένα κεφάλι»*. Τον άρπαξε ο κουρέας, τον κάθησε και τον κούρεψε: *«Τώρα έγινες ωραίος, δε θα σπάσεις κανένα κεφάλι. Θα έρχεσαι σε μένα»*. Έβλεπε το πρόσωπό του στον καθρέφτη αχόρταγα. Έλαμπε ολόκληρος. Φεύγαμε και όλο μου έλεγε: *«Βαγγέλη, τώρα δε θα με λένε γίδι»*.

Διορθώθηκε εντυπωσιακά το γραψίμο του αγαπημένου μου φίλου, τα φροντισμένα του τετράδια, η επιμέλεια, η όλη

του συμπεριφορά, έδειχναν μια ανανεωμένη ύπαρξη.

Έχει τεράστια σημασία να αισθάνεσαι ότι είσαι αυτός που είσαι και όχι κάποιος άλλος. Η αλλοτρίωση σκοτώνει τον άνθρωπο. Ο φίλος μου είχε βρει τον εαυτό του.

Ο δάσκαλος παρατήρησε τη μεταβολή και το έλεγε σε όλους μας στην τάξη. Δεν προσπάθησε όμως να ερευνήσει την αιτία που τον έκανε να στολίζει τα τετράδια του φίλου μου με υπερήφανα άριστα.

Και αυτός έσπασε τα δεσμά της φτώχειας, προχώρησε σαν ήρωας κάνοντας τη νύχτα ημέρα. Περπατήσαμε μαζί στις ανώτατες βαθμίδες. Είναι το πρόσωπο που έχω θαυμάσει περισσότερο, ομολογώ δε ότι με επηρέασε βαθύτατα αυτός ο ακατάβλητος και έτρεχα να τον προφθάσω. Μια κουρευτική μηχανή, είχε εξαφανίσει το απαίσιο ψαλίδι με όλες τις μειονεξίες του.

Μακαρίζω τον κουρέα τον μπάρμπα Κώστα που βοήθησε να αλλάξει ένας δρόμος που μέχρι τότε οδηγούσε στη μετριότητα.

Ας μου επιτρέψει ο φίλος μου αυτή την αναφορά. Το έκανα για να δουν τα σημερινά φτωχά παιδιά πώς περπάτησε αυτός και να προσπαθήσουν και αυτά να κάνουν το ίδιο.

Το μέγεθος των μαλλιών ήταν στην απόλυτη κρίση του δασκάλου. Αυτός απεφάσιζε πότε θα ανανεωθεί το κούρεμα. Είχε ένα δικό του τρόπο να μετράει το μήκος των μαλλιών μας. Τα έπιανε, και όταν μπορούσαν να σταθούν στα δάκτυλά του, τα τραβούσε μέχρι ξεριζώματος, αυτά υπέφεραν και δημιουργούσαν στο πρόσωπο ανάλογο μορφασμό. Και έλεγε ο δάσκαλος: «Αύριο θα έρθεις κουρεμένος». Ακολουθούσε και μια «χαϊδευτική» σβερκιά σαν υπόμνηση: «Αυτή για να μην το ξεχάσεις».

Η παρακοή είχε φοβερά αποτελέσματα. Ο δάσκαλος διέθετε ψαλίδι. Δεν μπόρεσα να μάθω αν ήταν και αυτό ένα από τα παρακολουθήματα του σχολείου, σαν να πούμε: θρανίο, έδρα, πίνακας ή αν ήταν της ιδιοκτησίας του δάσκαλου προκειμένου να εφαρμόζει το παιδαγωγικό του έργο. Όπως και αν έχει το πράγμα ήταν ένα φοβερό όργανο. Όταν πήγαμε στο σχολείο μάθαμε ότι οι προηγούμενοί μας το είχαν ονομάσει: «ο μαύρος δράκος» δεν ξέρω βέβαια πόσα χρόνια πριν είχε αυτό το όνομα. Εμείς έτσι το βρήκαμε και έτσι το αφήσαμε.

Όταν πήγαινε την άλλη μέρα ακούρευτος αυτός που είχε ειδοποιηθεί με τον τρόπο που γνωρίσαμε, ερχόταν ο μαύρος δράκος, άνοιγε τις δαγκάνες του και εξαφάνιζε τα μαλλιά του παραβάτη αρχίζοντας από μπροστά και καταλήγοντας πίσω σε ευθεία γραμμή, πλάτους επτά - οκτώ εκατοστών, έτσι ώστε να φαίνονται δεξιά και αριστερά δύο τούφες ακούρευτα μαλλιά σαν κέρατα. Το θέαμα ήταν τρομερό και σε εκείνους που έβλεπαν το αποτέλεσμα. Ο μαύρος δράκος έκανε και κάτι ακόμα πολύ χειρότερο: Όπου περνούσε έκοβε εντελώς σύριζα τα μαλλιά, τόσο βαθειά, που και όταν κουρευόνταν τα άλλα με την ψιλή, έμενε να φαίνεται στη μέση το πέρασμα του μαύρου δράκου.

Δε γνωρίζω εάν αυτό ήταν μεταξύ των παιδαγωγικών αντιλήψεων και συμπεριφορών. Αυτό που μπορώ να πω με βεβαιότητα είναι, ότι ποτέ δε θα αποτολμούσαν οι δάσκαλοι να το κάνουν, έστω και αν περιείχετο στα παιδαγωγικά τους, αν γνώριζαν το μέγεθος του ψυχικού τραυματισμού αυτών των παιδιών. Είμαι από τους ευτυχείς που ο μαύρος δράκος δεν περπάτησε απάνω στο κεφάλι μου, υποστηρίζω όμως ότι, όσο και αν τα δεδομένα της εποχής ίσως το επέτρεπαν, σε καμιά περίπτωση δεν έπρε-

πε να μην υπολογιστούν οι ψυχικές αντιδράσεις αυτών των παιδιών. Όσο και αν μπορούσε να θεωρηθεί αυτό σαν όχι σημαντικό, ήταν οπωσδήποτε μια βαρβαρότητα πρώτου μεγέθους. Αυτή τη στιγμή δεν ήταν το ψαλίδι ο μαύρος δράκος, αλλά ο δάσκαλος που το χειριζόταν. Μα αυτό γκρέμιζε το οικοδόμημα: δάσκαλος στην ψυχή του παιδιού, τότε ακριβώς που έπρεπε να στερεώσει μέσα του ότι ήταν ο οδηγός.

Έκανα αυτές τις σκέψεις γιατί διαθέτω περιστατικά από τη σχολική μου ζωή, όταν αντέδρασαν παιδιά κατά τη στιγμή του εξευτελισμού τους.

Όλα ανελύοντο σε δάκρυα μετά τη δαγκωνιά του μαύρου δράκου.

Ένα εγκατέλειψε την τάξη γιατί δεν ανεχόταν να τον βλέπουν οι συμμαθητές του σε αυτά τα χάλια. Έβγαλε το ρούχο του, τύλιξε το κεφάλι του και έφυγε κλαίγοντας.

Ένας άλλος, βλέποντας ανοιχτό το ψαλίδι, έτοιμο να εκτελέσει το «παιδαγωγικό» του καθήκον, άπλωσε το χέρι του να το απομακρύνει, με αποτέλεσμα να τραυματιστεί σοβαρά ένα του δάκτυλο.

Υπήρξε και ένας άλλος, που όταν είδε ότι τον κρατούσε ο δάσκαλος, έτοιμος να του κόψει τα μαλλιά, του ξέφυγε, έτρεξε στην κλειδαμένη αυλόπορτα, αναρριχήθηκε σαν αίλουρος και πήδηξε έξω, με αποτέλεσμα να σπάσει το πόδι του.

Το κούρεμα των μαλλιών ήταν μέτρο κατά της ψείρας του κεφαλιού. Δεν υπήρχαν τότε μέσα αποτελεσματικής αντιμετώπισης του παράσιτου. Το σχολειό ήταν και αυτό τόπος όπου μπορούσε εύκολα να ξαπλώσει η ψείρα. Το κούρεμα εξασφάλιζε το μη ξάπλωμα της ψείρας, υπήρχαν όμως και ψείρες που τρέφονταν από το κορμί του ανθρώπου. Σαν μέσο καταπο-

λέμησης χρησιμοποιούσαν το βρασμό των ψειριασμένων ρούχων, μπορούσε όμως ο καθαρός να κολλήσει ψείρες από κάποιον ψειριασμένο συμμαθητή. Αρκετές φορές κουβαλήσαμε ψείρες στο σπίτι.

Ο έλεγχος στο σχολείο γινόταν από το δάσκαλο. Τα γυμνασμένα του χέρια κατά τον έλεγχο καθαριότητας, χώνονταν πιο μέσα ελέγχοντας τα ύποπτα σημεία.

Όταν βρισκόταν κάποιο ψειριασμένο παιδί, το έβγαζε από τη γραμμή και του έλεγε προστατευτικά να πάει να πει στη μητέρα του ότι την ζητούσε. Ήταν μια συμπεριφορά άκρως ευγενής. Η μητέρα βέβαια άκουγε τα εξ αμάξης. Το αποτέλεσμα ήταν ενθαρρυντικό, δεν μπορούμε όμως να πούμε ότι ηττήθηκε κατά κράτος η ψείρα.

Η πρώτη έξοδος προς το σχολείο

Ένας μικρούλης ξεκινούσε για το σχολείο κάπου εκεί που μόλις είχε μπει η δεκαετία του είκοσι. Μπορεί να ήμουν εγώ, κάποιος άλλος. Όποιο παιδάκι και αν ήταν έκανε για πρώτη φορά αυτό το δρομολόγιο με προορισμό το σχολείο. Ίσως να αισθανόταν δέος. Ήταν φυσικό άλλωστε. Έκανε την πρώτη του επαφή με ένα νέο κόσμο.

Αυτή η ημέρα είχε ξεκινήσει διαφορετικά από τις άλλες, τις αμέριμνες. Όλα είχαν αλλάξει από τη μια στιγμή στην άλλη. Σαν να είχαμε μεγαλώσει εντελώς ξαφνικά.

Έπρεπε, από εδώ και πέρα να ακολουθούμε ένα πρόγραμμα που δεν είχε καμιά σχέση με τα προηγούμενά μας. Ξαφνικά χάθηκε ο απρογραμμάτιστος βίος, η ξενιοσσιά, και μπήκαν στο πόδι τους κάτι νέες υποχρεώσεις, κάτι που έπρεπε να τηρούμε.

Αυτή την ημέρα με ξύπνησε πολύ νωρίς η μάνα από το συνηθισμένο. Έπρεπε να προηγηθεί κάποια ετοιμασία, που μόλις χθες δεν περιείχε τίποτα από τα σημερινά. Είχε και κάποια επισιμότητα, λες και επρόκειτο για κάτι σοβαρό.

Το πλύσιμο αυτό το πρωινό, ήταν επιμελημένο, τουτέστι βασανιστικό. Μέχρι χθες τα καταφέραμε κάπου κάπου και το σκάγαμε όταν απασχολούσε τη μάνα κάτι άλλο και έτσι αποφεύγαμε τη δοκιμασία του πλυσίματος. Και τρέχαμε άπλυτοι να μας υποδεχτεί η γειτονιά, η οποία μας έκανε όλα τα χατήρια και μας ανεχόταν όπως είμαστε, ακόμα και τις αταξίες μας.

Από σήμερα έπρεπε να ακολουθούμε εντελώς διαφορετικό δρόμο και να είμαστε τακτικοί. Και αιτία για όλα αυτά ήταν το σχολείο που στένευε τα πράγματα και μας αφαι-

ρούσε το πρωινό παιχνίδι.

Το πλύσιμο αυτή την ημέρα ήταν εντυπωσιακά εκτεταμένο. Εκτός από μούτρα και χέρια, προχωρούσε σε λαιμούς, αυτιά, και μάλιστα με σαπούνι, λες και ήταν να πάμε να κοινωνήσουμε. Ήταν το πρώτο πράγμα που δημιουργούσε την εντύπωση ότι επρόκειτο για κάτι διαφορετικό. Το σχολείο ήταν ένας χώρος όπου έλαμπαν όλα από καθαριότητα και τάξη, γι αυτό ήταν απαραίτητο να είμαστε και εμείς καθαροί και τακτικοί. Έτσι μας έλεγαν.

Από ό,τι έδειξαν τα πράγματα, αυτό ακολούθησε σταθερά και τις επόμενες ημέρες ώσπου μας έγινε συνήθεια.

Πριν ξημερώσει είχε φύγει ο πατέρας για το χωράφι. Η μάνα είχε σηκωθεί από το στρώμα πιο νωρίς από τις άλλες ημέρες. Γιατί από σήμερα μπήκε στη μέση και η δικιά μας φροντίδα. Έπρεπε να είχε έτοιμο το ταγάρι με τα φαγάσιμα του πατέρα, να είχε κάνει ένα σωρό άλλες δουλειές και να έφτανε στην ώρα της για τη δικιά μας ετοιμασία.

Χτυπούσε η μικρή καμπανίτσα της εκκλησίας. Ήταν σημάδι να ξεκινήσουν τα παιδιά για το σχολείο. Αυτό το πρωινό μου φάνηκε διαφορετική η καμπανίτσα. Κάποτε με άφηνε εντελώς αδιάφορο, σαν να μην την άκουγα μάλιστα όταν χτυπούσε. Σήμερα μου φάνηκε σαν να μου μιλούσε και με διέταζε. Έπρεπε να κάνω όπως έλεγε η καμπανίτσα. Έπρεπε να ξεκινήσω και να μη χαζεύω στο δρόμο. Περπατούσα με σταθερό βήμα. Από καιρό με είχαν δασκαλέψει από το σπίτι για το πώς έπρεπε να φέρομαι από δω και προς.

Αν ρωτούσες ένα παιδάκι από αυτά γιατί πήγαινε στο σχολείο, θα σου απαντούσε αμέσως αυτά που το είχαν διδάξει στο σπίτι και περισσότερο ο παππούς του. Δεν είχε σημασία αν

καταλάβαινε το νόημα των λόγων του, καταλάβαινε όμως ότι πήγαινε κάπου που ήταν διαφορετικό από το σπίτι του και ότι είχε αλλάξει κάτι στη ζωή του από εδώ και πέρα.

Περπατούσε μόνο του, ίσως με κάποιον γειτονόπουλο, με κάποιον μεγαλύτερό του, όταν ταίριαζε ο δρόμος. Θέλω να πω ότι δεν το συνόδευε κανείς από το σπίτι του κρατώντας το από το χεράκι κουβαλώντας τη σάκα του. Δέν έβλεπες τότε τέτοιες σκηνές. Η σημερινή υπερτροφία προστασίας των μανάδων, ήταν εντελώς άγνωστη τότε. Οι σημερινές καλλιέργειες την εξάρτηση στις τρυφερές υπάρξεις που έχουν ανάγκη από ελευθερία.

Δε γνώριζαν από παιδαγωγικά οι μανάδες μας, φέρονταν όμως σαν σωστοί παιδαγωγοί. Μας άφηναν να πάμε μόνοι μας στο σχολείο από την πρώτη ημέρα. Από τώρα αισθανόμαστε κυρίαρχοι. Πηγαίναμε, όχι για παιχνίδι, αλλά για κάτι πολύ σοβαρό.

Τα προηγηθέντα από γονείς και παππού είχαν δώσει την εικόνα του σχολείου. Ήταν κάτι ωραίο που θα έκανε καλό το παιδί γιατί: *«μόνον τα παιδιά που πάνε στο σχολείο γίνονται καλά»*. έτσι το έλεγε ο παππούς.

Ήταν σημαντική η πρώτη έξοδος με προορισμό το σχολείο: την έχω πάντα ολοζώντανη μπροστά μου.

Φιλούσε στοργικά η μάνα το παιδί της στα δυό του μάγουλα, έκανε το σταυρό της και έλεγε: *«Βοήθα Παναγία μου. Ο Θεός πάντα κοντά σου μανάρι μου»*. Έτρεχε ο μικρός και φιλούσε το χέρι της γιαγιάς και του παππού. Και ξεκινούσε ο μικρός εκεί που τον περίμενε το φως. Αν γύριζε πίσω του αυτή τη στιγμή θα έβλεπε τρεις υπάρξεις να τον παρατηρούν και να κάνουν το σταυρό τους.

Όταν ανατρέχω σε αυτές τις επίσημες στιγμές αναλογίζομαι αυτό τον μικρό, τον βλέπω να αισθάνεται το σχολείο

του σαν εκκλησία χωρίς εικονίσματα, ίσως κάτι πάρα πάνω από εκκλησία. Μιά απροσδιόριστη αγιοσύνη είχε το σχολείο μας. Ήταν κάτι που εξέπεμπε μεγαλείο. Δεν πιστεύω ότι αυτό είχε γεννηθεί μέσα μας από μόνο του, αλλά ήταν κάτι που μας το εμφύτευσαν σε μια εποχή γενικής αγωνίας και πόθου για κάτι ανώτερο από αυτό που είχαν ζήσει οι ίδιοι. Ήταν μια λαχτάρα απελευθέρωσης. Θα την ονόμαζα: «αγωνία πνεύματος», με σημερινούς όρους, αποδέσμευση από τα δεσμά της πνευματικής αιχμαλωσίας, της κοινωνικής υποτέλειας και ξεκίνημα απαγκίστρωσης από το τέλμα της αγραμματοσύνης.

Έζησα και μεγάλωσα μέσα σε αυτό το κλίμα και μπορώ να πω ότι εκφράζω τα αισθήματα των γονιών που έστελναν τότε τα παιδιά τους στο σχολείο. Προσπαθώ να αποφύγω τον τόνο υπερβολής γιατί αισθάνομαι ευθύνη όταν σημειώνω τα πάρα πάνω. Θέλω να δώσω την εικόνα της εποχής όσο πιστότερα μπορώ.

Πάλευαν τότε οι περισσότεροι να νικήσουν όσο μπορούσαν τη φτώχεια τους, είχαν τάξει όμως μαζί σαν υπέρτατο σκοπό να ανεβάσουν ψηλότερα τη γενιά που ερχόταν. Ήταν η εποχή που τόλμησαν να περάσουν το σταυροδρόμι για να μεταμορφώσουν σε πραγματικότητα τη φαντασία.

Εμείς σήμερα που διατρέχουμε τεράστια διαστήματα σε λίγες ώρες, δεν μπορούμε να καταλάβουμε εύκολα τους ανθρώπους των αρχών του αιώνα μας που βάδιζαν με το κάρο. Ούτε μπορούμε να καταλάβουμε και τόσο εύκολα πόση σημασία είχε γι' αυτούς να στείλουν στο σχολείο το παιδί τους.

Πρέπει να σημειωθούν αυτά γιατί ήταν μια μεγαλειώδης προσπάθεια. Δεν αισθανόμαστε τότε εμείς οι μικροί αυτό

που αισθάνονταν οι μεγάλοι για μας. Καταλαβαίναμε ότι συντελείται κάτι σοβαρό και τίποτα πιά πέρα.

Θέλω ακόμα να σημειώσω ότι αυτό το αίσθημα του σοβαρού το καταλάβαιναν τότε πιο πολύ τα φτωχόπαιδα εξαιτίας της φανερής αγωνίας του οικογενειακού τους περιβάλλοντος. Εκεί ήταν εντονότερος ο πόθος, και το καταλάβαινε καλύτερα το παιδί. Ήταν όμως και κάτι ακόμα που το ωθούσε σε μεγαλύτερο βαθμό από κάποιο άλλο παιδί που του τα παρείχαν όλα στο σπίτι. Αυτή η θετική δύναμη συνόδεψε αργότερα αρκετά από αυτά τα φτωχά παιδιά. Πιστεύω ότι η αγωνία των γονιών ήταν που τους κατέστησε ικανούς να ξεπεράσουν τους δικούς τους που παρακαλούσαν το Θεό για ένα δημοτικό σχολείο.

Η μαθητική αμφίεση

Και στο σημείο αυτό κάτι διαφορετικό έγινε αυτή την παρθενική ημέρα. Η μάνα πέταξε τα φορεμένα μου εσώρουχα και μου φόρεσε καθαρά. Το υπόλοιπο ντύσιμο διέφερε από το προηγούμενο. Αν πρόσεχες περισσότερο, θα παρατηρούσες ότι ήταν διαφορετικό από τα πριν, ίσως πρωτοφόρετο, διέκρινες δε κάποια προσπάθεια ευπρεπούς εμφάνισης. Θυμάμαι το μπλουζάκι που μου φόρεσαν με τον μεγάλο ναυτικό γιακά που έδενε με μπλε στενή κορδέλα δεμένη σε διπλό φιόγκο.

Αναφέρομαι στο ντύσιμό μας γιατί αυτό ήταν που όριζε εμάς τους ίδιους, με τρόπο που έχει να κάνει με την εποχή, όσο και με το σχολείο. Αμέσως αμέσως, από το ντύσιμο καταλαβαίνεις πολύ εύκολα: το πλουσιόπαιδο, το μεσαίο και το φτωχό παιδί.

Τυχερά ήσαν τα φτωχόπαιδα που δεν είχαν μεγαλύτερο αδελφό γιατί κοντά στο φτωχό ντύσιμο γίνονταν και ασουλούπωτα τα μικρότερα όταν φορούσαν τα αποφόρια του. Ο αδερφός είχε παραμεγαλώσει και δεν τον χωρούσαν τα ρούχα του. Στον μικρό, που ήταν διάδοχος, περίσσευαν θεαματικά. Φυσικά κανείς δε σκουτουριαζόταν για εφαρμογές και τα ρέστα, άλλωστε και ο μικρός θα μεγάλωνε.

Μέχρι τότε, τα μανίκια του, έκρυβαν τα χέρια και κάθε τόσο τα έσπρωχνε προς τα πάνω να δούν λίγο φως τα χεράκια του. Ήταν μια βασανιστική επανάληψη χωρίς τέλος.

Το υπόλοιπο ρούχο έπεφτε απάνω του σαν ράσο, αλλά και αυτό θα το διόρθωνε ο καιρός και όχι η ράφτρα. Το παντελόνι χωρούσε δύο σαν τον νέον ένοικο. Το δέσιμο στη μέση παρουσίαζε δυσκολίες γιατί δεν μπορούσαν να σουρώ-

σουν τόσα μπόλικα. Τα μπατζάκια του παντελονιού κατέβαιναν πολύ πιο κάτω από τα γόνατα, σε κάποιο ύψος που δεν είχε ούτε το μακρύ, ούτε το κοντό παντελόνι που φορούσαμε τότε. Όλα αυτά μαζί δημιουργούσαν μια τέλεια παραμόρφωση, μια ανορθόδοξη κατάσταση, μια κωμική παρουσία στα μάτια των άλλων, ενώ μέσα στην άπλα του αποφοριού ζούσε μια στενόχωρη ψυχή. Ο μικρός αυτός ήταν ένα ασουλούπωτο πλάσμα που είχε καταδικαστεί εκ των πραγμάτων να μη δει ποτέ ρούχο απάνω του που να είναι στα μέτρα του.

Με τα σημερινά παιδιά της αντίστοιχης ηλικίας είναι διαφορετικά τα πράγματα, ίσως μάλιστα να τους έκανε εντύπωση το ντύσιμό μας τότε, που ήταν φτωχικό στα περισσότερα. Έτσι ήταν τότε η ζωή. Έπρεπε να αντιμετωπιστεί η φτώχεια ώστε να μπορούν και τα φτωχά παιδιά να πάνε στο σχολείο. Τα αποφόρια των μεγάλων επέδρασαν βέβαια στους διαδόχους, όχι όμως μέχρι το σημείο να δημιουργηθούν αρνητικά φαινόμενα.

Τα παντελόνια μας ήταν κοντά όσο πηγαίναμε στο δημοτικό σχολείο, από βαμβάκερό λαϊκό ύφασμα και κατά κανόνα από φθαρμένα του πατέρα μετά από εξοικονόμηση των μη φθαρμένων σημείων. Το ύφασμα που έμενε έφθανε για ένα δικό μας παντελόνι. Είχε ένα μειονέκτημα: Σε πάγωνε το χεϊμώνα δεδομένου ότι δεν φορούσαμε σάβρακο.

Για την ιστορία σημειώνω σαν προσωπική παρένθεση, ότι το ντριλί παντελόνι που δεν ήταν τώρα από τα πατρικά αποφόρια, το πρωτοφόρεσα μακρύ όταν πήγα στο Γυμνάσιο, αυτό άλλωστε γινόταν με όλους. (Τότε ήταν που πρωτοφορέσαμε σάβρακο) το ντριλί με συνόδεψε μέχρι την είσοδό μου στο Πανεπιστήμιο. Δεν τα πήγαμε καλά με το ντριλίνο παντελόνι, επέμενε να μην κρατάει την τσάκισή του ούτε μια ημέρα και

έτσι δεν μπορούσα να παρουσιαστώ ευπρεπής στη νέα που πρόσεχα υπερμέτρως και αυτή το ίδιο. Κάθε βράδυ το έστρωνα με προσοχή στην τσάκισή του πάνω στις τάβλες του κρεβατιού, έριχνα από πάνω το αχυρένιο στρώμα και με το βάρος μου όλη τη νύχτα υποτασσόταν και κάπως συνηγορούσε στην προσπάθειά μου να συγκινήσω την καλή μου.

Το χειμώνα φορούσαμε παλτό. Αυτό δεν ήταν πλούσιο, μεσαίο και φτωχό. Έλλειπε εδώ η μεσαία τάξη: ή πλούσια ή όχι πλούσια, γιατί το όχι πλούσιο δεν μπορούμε να πούμε ότι το φορούσαν μόνον φτωχοί, θα έλεγα μάλιστα ότι το προτιμούσαν τότε και μερικοί πλούσιοι για τα παιδιά τους γιατί ανταποκρινόταν αρκετά καλά στις απαιτήσεις του χειμώνα, μόνο λοιπόν περί αυτού θα γίνει λόγος.

Ήταν υφασμένο στον αργαλειό με θαμβακερό στημόνι και μάλλινο υφάδι από διαλεχτό απαλό μαλλί από κοιλιά προβατίνας, που είχε γνέσει η γιαγιά κατά τις ατελείωτες νύχτες του χειμώνα. Έβραζαν καλά το ύφασμα να μαλακώσει το μαλλί και αμέσως το κοπανούσαν με το μεγάλο ξύλινο κόπανο να ντρισιλιάσει. Με αυτό τον τρόπο πετούσε ένα απαλό χνούδι που δυσκόλευε να το περάσει η βροχή. Το χρώμα ήταν πάντα θαμμένο μαύρο. Λίγο ως πολύ μπορούσαν και τα φτωχά σπίτια να διαθέσουν ένα τέτοιο παλτό για το παιδί, δεδομένου του συστήματος οικιακής οικονομίας για την οποία έγινε λόγος πιο πάνω. Το χειμώνα χαίρουν την ενδυματολογική ομοιομορφία. Ήταν ένα ρούχο που το χάρηκα περισσότερο. Όλοι επιθυμούσαμε να κρατούσε δυνατός χειμώνας και βροχή.

Στο κεφάλι φορούσαμε το χειμώνα πλεκτό μάλλινο σκουφάκι σε διάφορους χρωματισμούς από μαλακό προβατίσιο μαλλί. Κοινό γνώρισμά του ήταν η φουντίτσα στην κορυφή.

Το κουρεμένο κεφάλι αισθανόταν το χειμώνα την ανάγκη του σκούφου, οι βελόνες όμως των κουρεμένων κεφαλιών μας δεν τα πήγαιναν και τόσο καλά με το προβατίσιο μαλλι, με αποτέλεσμα να δημιουργείται μια ενοχλητική φαγούρα. Οι σκούφοι βέβαια των πλουσιόπαιδων δεν παρουσίαζαν τέτοιο πρόβλημα αφού ήταν από ευρωπαϊκό πολύ απαλό μαλλί.

Ο σκούφος ήταν πάντα έργο και προσφορά της γιαγιάς. Έπρεπε να τον βγάσουμε όταν μπαίναμε στην τάξη όπως και στην εκκλησία. Από την Τρίτη τάξη και πάνω έφευγε ο σκούφος και έπαιρνε τη θέση του το μαθητικό καπέλο με τη χρυσοκέντητη κουκουβάγια που είναι το έμβλημα της σοφίας. Τότε ήταν απαραίτητο. Ήταν κάποιο έξοδο για τα φτωχά παιδιά δεν παρατηρήθηκε όμως απουσία μαθητικού πηλίκιου, ίσως γιατί άρεσε πολύ στα παιδιά. Ήταν υποχρεωτικό στο Γυμνασίο, ακόμα και στο Πανεπιστήμιο, αυτό όμως δεν είχε κουκουβάγια αλλά το μπλε βελούδο είχε γύρω ένα σειρίτι διαφόρων χρωμάτων που το καθένα σημείωνε τη σχολή αυτού που το φορούσε. Έπαιψε να αποτελεί μαθητικό έμβλημα κατά το μεσοπόλεμο όπως αργότερα η μπλε μαθητική ποδιά των κοριτσιών με το άσπρο μπλε γιανκαδάκι.

Πρέπει να γίνει ειδικός λόγος και για τα παπούτσια που φορούσαμε τότε. Αυτά έχουν να μας πουν αρκετά. Έβρισκαν την ησυχία τους κατά τους καλοκαιρινούς μήνες ενώ υφίσταντο δεινά όσο διαρκούσε το σχολείο.

Ήσαν και αυτά μάρτυρες της οικονομικής κατάστασης της οικογένειας. Και εδώ όπως και στο παλτό, τα μη πλούσια παπούτσια αποτελούσαν τη συντριπτική πλειοψηφία, γι' αυτό θα ασχοληθούμε με αυτά.

Φορούσαμε μπότες δετές με κορδόνια μπροστά. Το δέρμα ήταν βακέτα, το έλεγαν και διδέλο. Το φυσικό του χρώμα ήταν μπεζ ανοιχτό. Ήταν πολύ ανθεκτικό και προπαντός

οικονομικό. Τα παπούτσια έμοιαζαν πολύ με τις στρατιωτικές αρβύλες, ήταν συνηθισμένο μάλιστα να ενισχύεται η σόλα με τη σιδερένια προκαδούρα για να μην τρώγεται.

Βέβαια τα παπούτσια των πλουσιόπαιδων ήσαν πολυτελούς κατασκευής θα τα επιθυμούσα μόνο για καλά μου και να είχα για το σχολείο τις βακέτες μου, που μου έκαναν όλα τα γούστα τρέποντας σε άτακτη φυγή όποια πέτρα συναντούσα. Ίσως μπορούσα να απολαύσω δυο ζευγάρια παπούτσια, δεν είχα όμως μικρότερο αδελφό να τα συνεχίσει αυτός όταν θα είχαν μεγαλώσει αρκετά τα πόδια μου.

Υπέφεραν πολύ τα παπούτσια μας, τα κακοποιούσαμε. Υποχωρούσαν οι πρόκες από κάτω, κόβονταν τα κορδόνια, ξεκολλούσαν οι σόλες και έχασκαν μπροστά.

Μονοφόρι είχαμε τα παπούτσια μας. Όταν τρυπούσαν οι σόλες, έμπαινε ανεμπόδιστα το νερό, μούλιαζαν τα πόδια, βοηθούσαν οι κάλτσες που κρατούσαν νερό και το πόδι έπλεε σε μια υγρασία που το πάγωνε.

Υπήρχαν τότε περίεργες καταστάσεις με τα τρύπια παπούτσια. Τα τρύπια παπούτσια με τα παγωμένα πόδια είχαν σαν αποτέλεσμα να υποφέρει το παιδί, να ανησυχεί στην τάξη και να υφίσταται τις συνέπειες της “αταξίας” του. Τα παγωμένα πόδια ενοχλούσαν τη βέργα και αυτή ξεθύμαινε στα πισίνα του παιδιού.

Δεν υπάρχουν σήμερα τρύπια παπούτσια γιατί αντικαθίστανται πολύ πριν τρυπήσουν, ούτε παγώνουν τα πόδια παιδιού. Τότε απορούσε το παιδί γιατί έφαγε ξύλο. Γιατί δεν μπορούσε να συνδυάσει την αιτία που ήταν τα παγωμένα του πόδια με αποτέλεσμα την ανησυχία και κατ’ επέκταση την ποινή.

Μας γκρίνιαζαν στο σπίτι όταν τρυπούσαν τα παπούτσια. Όταν αποφάσιζε ο πατέρας ότι έπρεπε να πάνε τα παπούτσια στον τοαγκάρη απουσιάζαμε από το σχολείο γιατί

δεν υπήρχαν άλλα να φερέσουμε. Εθεωρείτο δικαιολογημένη η απουσία εξ αυτού του λόγου σαν να λέγαμε δηλαδή ότι το παιδί ήταν άρρωστο.

Για να αποκτούσες ένα καινούργιο ζευγάρι παπούτσια έπρεπε να καταντήσουν κουρέλι τα προηγούμενα. Για την τελική καταδίκη αποφάσισε ο τσαγκάρης όταν αρνιόταν να κάνει οποιαδήποτε άλλη επισκευή.

Πριν από αρκετό καιρό φαινόταν ότι τα παπούτσια θα μας εγκατέλειπαν δια παντός. Από τότε είχε αρχίσει να ενεργοποιείται ένας μηχανισμός που αξίζει να τον γνωρίσουμε:

Όλοι τότε διατηρούσαμε κουμπιάρά, αυτόν τον πήλινο αχόρταγο κοιλαρά που όσο να τον τάζεις δεκάρες δεν έλεγε να ικανοποιήσει κανένα από τα όνειρά μας. Ότι έπεφτε στα χέρια μας του το δίναμε, στερούμαστε τις καραμέλες και το φανταστικό χαλβά μελένιο που συνεχώς μας ειρωνευόταν μπαίνοντας στο σχολείο, για να καλοπιάσουμε τον κοιλαρά. Ως και τα κλεμμένα ρέστα από τα ψώνια του ρίχναμε. Δεν τα είχαμε και τόσο καλά μαζί του γιατί ποτέ δεν μας είχε ικανοποιήσει. Καλά έκαναν μερικοί φίλοι μας που απολάμβαναν τα ζαχαρωτά του μπάριμα Θόδωρου που ήταν στημένος με το πλούσιο καροτσάκι του στη γωνιά του δρόμου κοντά στην είσοδο του σχολείου, τους βλέπαμε που απολάμβαναν τον παράδεισο που κουβαλούσε εκεί ο γέρος και σάλωνε το στόμα μας.

Ο κουμπιάρας λοιπόν ήταν ένας από τους συντελεστές για να αποκτήσουμε ένα καινούργιο ζευγάρι παπούτσια.

Πρέπει να σημειώσω ότι δεν πρέπει να δοθεί η εντύπωση ότι χωρίς κουμπιάρά θα ήταν αδύνατο να παλουτσωθούμε. Μπορεί να ήταν δυσκολότερο να εξοικονομήσουν παπούτσια για τα παιδιά τους οι φτωχοί, δεν έφθανε όμως να είναι αδύνατο. Πιστεύω δηλαδή ότι η παρεμβολή του κουμπιάρά,

δεν ήταν αποκλειστικά για ένα ζευγάρι παπούτσια, αλλά για να αναπτυχθεί μέσα μας το αίσθημα της αποταμίευσης. Πραγματικά ο κουμπαράς, μας έγινε συνήθεια αργότερα. Τον διατηρούσαμε για να δημιουργήσουμε ένα ποσόν σιγά σιγά, που το προορίζαμε για κάποιο συγκεκριμένο σκοπό. Θυμάμαι ότι το πρώτο μου απόκτημα με αυτό τον τρόπο, ήταν μια ομπρέλα βροχής και οι πέντε τόμοι των Αθλίων του Βίκτωρος Ουγκώ σε μετάφραση Μάρκου Αυγέρη. Έκανε εντύπωση στον εκδότη Γκοβόστη όταν ζήτησα να το αγοράσω, συγκινήθηκε και μου έκανε εντυπωσιακή έκπτωση 20%. Έτσι, με εκατόν πέντε δραχμές απόκτησα ένα από τα αγαπημένα μου βιβλία. Με την αποταμίευση μπόρεσα και απέκτησα αρκετά από όσα επιθυμούσα, που ξέφευγαν κάπως από τις υποχρεώσεις του σπιτιού γύρω από την ανάπτυξή μου.

Δεν ήταν τυχαίο που αποκτούσαμε καινούργια παπούτσια μέσα στις χριστουγεννιάτικες γιορτές. Περιμέναμε να έρθουν αυτές οι μέρες, να ανοιχτούμε στις γειτονίες για τα κάλαντα και να οικονομήσουμε και κάτι από τους μπουναμάδες της πρωτοχρονιάς όταν πηγαίναμε να κάνουμε ποδαρικό. Από αυτή την πηγή έβγαινε κάποιο πιο χοντρό χρήμα που όσο νάναι, με τη συμβολή του κοιλαρά, πλησιάζε να φθάσει το ποσόν για ένα ζευγάρι παπούτσια.

Πότε δεν έφθαναν τα χρήματα, από τους δύο αυτούς χορηγούς. Τότε παρουσιαζόταν η σωτήρια λύση από το κρυφό κομπόδεμα της μάνας που ποτέ δεν μαρτυρήθηκε. Και φαινόταν σαν εντελώς δικό μας κατόρθωμα.

Υπάρχουν μικρές και μεγάλες χάρες. Μερικές τις ξεθώριασε ο χρόνος, πολλές όμως φωλιάζουν κάπου μέσα μας, από τα παιδικά χρόνια και αναδύονται κάθε τόσο δημιουργώντας ευχάριστο κλίμα. Μια από αυτές είναι και η χαρά

από την απόκτηση ενός ζευγαριού παπουτσιών. Δεν έχει σημασία αν τότε ήταν μικρή ή μεγάλη χαρά, αλλά το ότι διατηρείται μέσα μας με την τότε φρεσκάδα της, έχει σημασία.

Οι εποχές δημιουργούν βαθιές αλλαγές στις αξίες, τις επιθυμίες, τα όνειρα. Αν τότε ήταν σημαντικό γεγονός ένα καινούργιο παιδικό ζευγάρι παπούτσια και σήμερα περνάει απαρατήρητο, δεν έχει το δικαίωμα η σημερινή εποχή να το παραβλέψει ή να το θεωρήσει ασήμαντο, χρησιμοποιώντας δικά της μέτρα.

Το χειμώνα φορούσαμε κάλτσες. Τις έπλεκε η γιαγιά με τέσσερις ψιλές βελονίτσες. Ήταν μια ειδική τέχνη το πλέξιμο της κάλτσας. Χρησιμοποιούσαν χοντρό καλτσόνημα βαμβακερό σε χρώμα πάντα μπεζ ή ψιλό μάλλινο σε χρώμα πάντα μαύρο.

Το ύψος ήταν πάνω από το γόνατο, το σκέπαζε δηλαδή το κοντό μας παντελόνι. Για μέτρο της πατούσας χρησιμοποιούσαν τη γροθιά αυτού για το οποίο προοριζόταν. Ο τραυματισμός της φτέρνας στις κάλτσες μας ήταν σύνθηρες φαινόμενο. Και επειδή δεν έμενε χρόνος για μανταρίσματα, με βοηθό ένα αυγό, θύμωνε η τρύπα στη φτέρνα και όλο περισσότερο άνοιγε το στόμα της φωνάζοντας. Και άντε ύστερα εσύ να την περιμαζέψεις. Μα πως να τα πρόφταιναν όλα;...

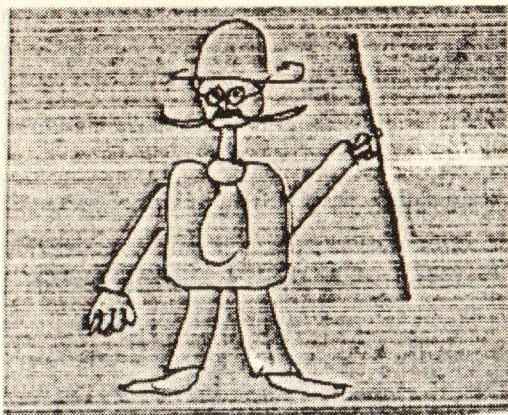
Ο δάσκαλος

Να θυμηθούμε το δάσκαλό μας τότε που ακολουθούσαμε τις πρώτες τάξεις στο σχολείο. Δεν έμοιαζε καθόλου με το σημερινό. Ο δάσκαλός μας τότε ήταν σοβαρός, φορούσε ευρωπαϊκό κοστούμι, μονοφόρι και αυτός όπως εμείς, πάντα με την ίδια γραβάτα και το ίδιο καπέλο. Σήμερα δεν θα άρεσε στα παιδιά της ηλικίας μας. Ίσως μάλιστα και να μην τον αγαπούσαν γιατί δε γελούσε.

Στα παλιότερα χρόνια, όπως μου έλεγε ο πατέρας μου, δεν τα πήγαιναν τόσο καλά με το δάσκαλό τους τον κύριο Δάλινα αν θυμάμαι καλά, γιατί τους φερόταν πολύ άγρια. Φαίνεται ότι τότε δεν το σήκωναν το ξύλο. Τον είχαν ονομάσει “κέρατο”. Κάποτε του έστησαν καρτέρι πίσω από κάτι ξερολιθιές. Μόλις πέρασε και έφθασε σε απόσταση βολής ο ουρανός έβρεξε χαλίγια. Ευτυχώς που φορούσε ρεμπούπλικο ο δάσκαλος, ήταν και χειμώνας και φορούσε ένα χοντρό παλτό και είχε ανεβασμένο το γιακά του, διαφορετικά θα τον τραυμάτιζε σοβαρά η πέτρινη βροχή. Είχε και την ετοιμότητα να τρέξει και να βγει γρήγορα από το πεδίο βολής, οπωσδήποτε όμως θα μέτρησε μερικά καρούμπαρα στο κεφάλι του και μαυρίλες στο σώμα κατά τους υπολογισμούς των επιτεθέντων.

Δε θέλησε ο πατέρας μου να δώσει περισσότερα στοιχεία για το δάσκαλο, ούτε πως αντέδρασε, από τα συμφραζόμενα όμως δγαίνει ότι το σχολείο ήταν τότε μονοθέσιο στην Ελευσίνα και στεγαζόταν σε ένα οίκημα που βρισκόταν μπροστά από το σημερινό άγιο Ζαχαρία.

Ο δάσκαλος της παλιάς εποχής είχε και πολλά άλλα να κάνει, ακόμα όταν τέλειωνε τη δουλειά του με το σχολείο. Αυτό δε σημαίνει ότι ήταν καλύτερος ή υστερούσε απέναντί του ο σημερινός. Ήταν εντελώς διαφορετικός τότε οι συνθή-

Ο δάσκαλος ο «Κόντες» Δ' Δημοτικού από τον μαυροπίνακα.

κες της ζωής. Το χωριό είχε ανάγκη το δάσκαλο και έξω από το σχολείο. Οι περιστάσεις απαιτούσαν το δάσκαλο αναπόσπαστο ουσιαστικό στοιχείο του χωριού. Τον είχε ανάγκη η κοινωνική ομάδα. Το ωράριο εργασίας δεν μετριοταν με τον αριθμό διδακτικών ωρών, αλλά είχε και μια άλλη εξωσχολική απασχόληση για διάφορα ζητήματα του χωριού. Δεν ξέρω αν αυτό γινόταν επειδή πληρωνόταν από την Κοινότητα, πιστεύω όμως ότι το απαιτούσαν οι περιστάσεις.

Ζούσε στο χωριό υπό τις αυτές συνθήκες περίπου όπως όλοι. Ένωθε σαν δικό του το χωριό, ζούσε τα προβλήματά του και είχε ενταχθεί πλήρως στον κοινωνικό του ιστό. Τότε έκανε επισκέψεις στα σπίτια των μαθητών του για να έχει προσωπική αντίληψη των συνθηκών διαβίωσης του κάθε μαθητή, έδλεπε που και πως κοιμόταν, κουβέντιαζε με τις μανάδες για αυτά που παρατηρούσε, παρακολουθούσε δε τα παιδιά και στην εξωσχολική τους ζωή, στο παιχνίδι και στη συμπεριφορά τους προς τους μεγαλύτερους.

Ήταν συνήθως ξενόφερτος, αυτό όμως δε δυσκόλευε τη ζωή του, το χωριό κάλυπτε όλες τους τις ανάγκες. Οι νοικοκυρές, και αυτές που δεν είχαν παιδιά στο σχολείο, είχαν

μοιραστεί μεταξύ τους όλα ό,τι χρειαζόταν ο δάσκαλος γιατί η υποχρέωση ήταν του χωριού και αυτός ήταν που οδηγούσε το χωριό και τα παιδιά.

Αυτός περίπου ήταν τότε ο δάσκαλος. Ας δούμε πως τον έβλεπε το παιδί.

Ήταν ο πιο ψηλός από όλους, πολύ σοβαρός. Όταν, που και που μας χαμογελούσε, πετούσαμε στα ουράνια της ευτυχίας. Όταν ήταν από τους αυστηρούς και τον έπιανε ο θυμός όλα τα παντελόνια μας ήταν κατουρημένα. Αρκετές φορές ανέθετε στη βέργα να κάνει τη δουλειά του. Αν με ρωτούσες τότε, προτιμούσα χίλιες φορές να κατουρηθώ, παρά να με παραλάβει η βέργα. Κατά βάση αγαπούσαμε το δάσκαλο. Θα το έλεγα καλύτερα: δεν τον μισούσαμε. Άλλωστε, ένα σκαμπίλι, κάποιες βιτσιές στα χέρια, ήταν σύνθητες φαινόμενο.

Ανάλογα με τη συμπεριφορά των δασκάλων τους είχαμε βαθμολογήσει: ο δάσκαλος μάλαμα, ο σοβαρός, ο τελάλης (φώναζε συνεχώς) το κέρατο (ήταν πολύ αυστηρός), ο κόντες (ήταν Κερκυραίος και αρκετά κομπά ντυμένος), το δακτυλίδι (ο μόνος που δεν κρατούσε βέργα. Μας χτυπούσε με το ανάποδο ενός δακτύλου που φορούσε, ένα χοντρό δακτυλίδι που γέμιζε καρούμπαλα το κεφάλι μας).

Οι βαθμολογίες ούτε αύξαναν, ούτε μείωναν το σεβασμό μας, απλώς υπακούαμε και αντέχαμε τα όποια παράξενά του.

Ο δάσκαλος ήταν ο αλάνθαστος, αυτός που τα ήξερε όλα.

*Ο δάσκαλος το κέρατο
Γ' Δημοτικού
είδε τον εαυτό του
στον πίνακα*

Αναλογιζόμαστε ότι δε θα φθάναμε εμείς ποτέ να ξέρουμε όλα όσα ο δάσκαλος.

Όσο και αν τις τρώγαμε τον βλέπαμε σαν πατέρα. Δεν του κρατούσαμε κακία για τις τιμωρίες που μας επέβαλε. Το ξεχνούσαμε μόλις ξαναδρόσιζε το μάγουλό μας από την κάψα του χαστουκιού ή τον πόνο της βέργας.

Ο καλός δάσκαλος μένει ολοζώντανος μέσα μας. Ήταν απερίγραπτη η χαρά μας όταν τον συναντούσαμε ύστερα από χρόνια. Αλλά και αυτός πόσο καμάρωνε που έβλεπε μερικούς από εμάς που είχαμε ανέβει ψηλότερα.

Είχαν περάσει αρκετές δεκαετίες από τότε. Αλβανία, πόλεμος, κατοχή, δύσκολα χρόνια. Ένας από τους δασκάλους μου, κατείχε την ψυχή μου. Συνέλαβα πολλές φορές τον εαυτό μου να θέλω να ντύνομαι όπως αυτός, να συμπεριφέρομαι μέχρι που να χρησιμοποιώ δικές του λέξεις και φράσεις. Μπορώ να πω ότι αυτός έγινε μια από τις αιτίες να ήθελα να προχωρήσω. Θα έλεγα ακόμα ότι η εν γένει κοινωνική μου συμπεριφορά περιέχει ιδέες και θέσεις όπως μας τις δίδαξε.

Όταν ηρέμησε ο κόσμος έμαθα ότι ζούσε. Υπολόγιζα ότι ήταν αρκετά γέρος. Επιθυμούσα να πάω να τον συναντήσω, να του φιλήσω το χέρι και να του πω ότι ήμουν έργο του, ότι αυτός με έκανε αυτό που ήμουν.

Ταξίδεψα γι' αυτό το σκοπό. Πηγαίνοντας ένιωθα ότι θα συναντούσα μια ζωντανή αγιότητα. Πριν χτυπήσω το κουδούνι ερεύνησα τον εαυτό μου αν ήμουν ντυμένος με ευπρέπεια, όπως αυτός τότε.

Μου άνοιξε μια ηλικιωμένη κυρία και μου είπε: “Σας περιμένει”. Του φίλησα το χέρι πριν του πω οτιδήποτε. Με παρατηρούσε μέσα από τα γυαλιά του που προσπαθούσαν να μειώσουν τον καταρράκτη των ματιών του “ποιος είσαι βρε παιδί μου, τι σ’ έκανε να φθάσεις ως εδώ;” Και κρατού-

σε τα χέρια μου που έτρεμαν, παίρνοντας την κίνηση από τα δικά του “Κουβαλάω απάνω μου δάσκαλέ μου όλους τους μαθητές που πέρασαν από τα χέρια σου, που γεύτηκαν το ανθρώπινο μεγαλείο σου. Μου είπαν όλοι να σου φιλήσω τα χέρια σαν ελάχιστη ευχαριστία. Μας δίδαξες το φως της αρετής, αυτό το αυτόνομο φως του αθλητού που λαμποκοπούσε παντού σε διαρκή θρίαμβο. Και αγκαλιάζει εσένα δάσκαλε που σήκωσες το σταυρό σου για μας. Είσαι ο πανταχού παρών δάσκαλε, ο συνεχώς παρών κάθε μέρα. Έτσι συμβαίνει δάσκαλε με τους αθλητές του καλού: Δεν είναι παρόντες να χαρούν το θρίαμβό τους, ούτε θυμούνται πόσο λάδι έκαψαν στο λυνάρι”. Δεν μπορούσα να συνεχίσω, κάποιος κόμπος μου έσφιξε το λαιμό.

Ο δάσκαλος έκλαιγε. Έκλαιγα και εγώ μαζί του.

Όταν κάποτε ηρεμήσαμε έζησα μια από τις ευτυχέστερες στιγμές της ζωής μου:

“Η εποχή μας, παιδί μου, που υπερηφανεύεται για τον επιστημονικό φωτισμό της, έχασε μια μεγάλη αρετή. Βιάζεται να φτάσει γρήγορα στο τέρας. Στο υποτιθέμενο τέρας. Αν ήμουν σήμερα δάσκαλος θα συμβούλευα τα παιδιά μου: να ακολουθήσουν ένα άλλο επίπεδο και να εργάζονται όχι για τα εφήμερα, αλλά για το μέλλον. Να έχουν στο μυαλό τους τον άνθρωπο που έρχεται. Να του δώσουν λεπτές και υψηλές χαρές και συγκινήσεις. Τότε θα απολαύσουν το έργο τους. Γιατί αυτό θα έχει στεφθεί από ευτυχία”.

Μακάρι να υπήρχαν και σήμερα τέτοιοι δάσκαλοι...

Τα πρώτα σχολικά εφόδια

Η γιαγιά είχε ράψει τη σάκα μας. Σε αυτήν έπεφτε συνήθως αυτό το έργο. Ήταν μια πάνινη πλακέ σακουλίτσα στις διαστάσεις βιβλίου από αργαλένιο απομεινάρι κάποιου υφάσματος. Κρεμούσε στις δυο άκρες από ραφτό πάνινο κορδόνι, τόσο μακρύ ώστε όταν την περνούσαμε σταυρωτά στον ώμο, να φτάνει πίσω μας στο ύψος της μέσης. Δεν υπήρχαν τότε διαφορετικές σάκες, δεν τις χώριζε δηλαδή ο πλούτος σε πλούσιες και φτωχές. Η σάκα μας, είχε παρακάμψει αυτές τις διακρίσεις.

Η παράδοση της σάκας από τη γιαγιά στο εγγόνι της ακολουθούσε τότε μια ειδική διαδικασία που παλαιότερα την τηρούσαν περισσότερο. Φαίνεται ότι στα χρόνια μου πήγαινε κάπως να ξεφτίσει, εγώ όμως την έζησα.

Η γιαγιά τροφοδοτούσε λάδι το καντήλι στα εικονίσματα του σπιτιού, άναβε το λιβανιστήρι, λιβάνιζε τα εικονίσματα προσευχόμενη και ύστερα όλο το σπίτι. Έπαιρνε μια εικόνα από το εικονοστάσι, την έβαζε μέσα στη σάκα, την άφηνε λίγο και την ξανατοποθετούσε στη θέση της, αφού με είχε δάλει προηγουμένως να φιλήσω τη σάκα με το περιεχόμενό της.

Η γιαγιά πέρασε τη σάκα σταυρωτά στον ώμο μου, με φίλησε και μου είπε:

“Άντε μανάρι μου, η ώρα η καλή και η ευλογημένη. Να τη γεμίσεις ξέχειλα με γράμματα και να μου γίνεις φωτισμένος στο χωριό”. Φίλησα το χέρι της γιαγιάς όπως ήταν επόμενο και διαλογιζόμουν με κάποια θλίψη, πως θα μπορούσα να γεμίσω μια σάκα με αυτές τις τόσο δα μικρές ψειρίτσες τα γράμματα; Και είπα μέσα μου: *“Δεν ήταν να την έφτιαχνες λίγο μικρότερη;”.*

Αυτά βέβαια είναι ξεχασμένα και από εμάς τους ίδιους όσοι

τα ζήσαμε. Ίσως μάλιστα να τα θεωρούμε και ανάξια λόγου ύστερα από τα κύμα της σημερινής εποχής που παρασύρει τα πάντα στο διασπικό της δρόμο προς το ανεκπλήρωτο.

Δεν πιστεύω ότι αυτού του είδους οι τελετουργίες υπαγορεύονταν από την πίστη προς την τήρηση των παραδόσεων αυτή καθαυτή. Αποσκοπούσαν κυρίως να δημιουργηθεί στην ψυχή του παιδιού το αίσθημα προς κάτι ιερό όπως η πάνινη σάκα αφού θα περιείχε γράμματα περιβεβλημένα από αγιότητα. Αυτές οι τελετουργίες ήταν εύκολο να επιδράσουν βοηθώντας και του μυθικού κόσμου που κατείχε το παιδί σε αυτή την ηλικία.

Τότε πιστεύαμε όλοι ότι το σχολείο ήταν ένας ιερός χώρος χωρίς εικόνες και ότι μέσα εκεί αιωρείτο κάτι φανταστικό. Η αίθουσα, τα θρανία, ο πίνακας η έδρα του δασκάλου συνέθεταν ένα ανερχόμενο περιβάλλον.

Δεν ξέρω ως ποιο βαθμό βοηθούσαν όλα αυτά ώστε να αγαπήσουμε το σχολείο, πιστεύω όμως ότι είχαν επιδράσει δυνατά μέσα μας και ότι ήταν το απαραίτητο υπόβαθρο για τα μετέπειτα δήματά μας.

Μετά την παράδοση της σάκας ακολουθούσε η παράδοση της πλάκας και του κοντυλιού, που ήταν προσφορά του παππού. Η διαδικασία ήταν απλούστερη. Κρατώντας ο παππούς τα δύο πρώτα σχολικά μας εξαρτήματα που αποτελούσαν και το πρώτο περιεχόμενο της σάκας, μας μιλούσε για τη σημασία του να είναι κανείς γραμματισμένος, φιλούσαμε το χέρι του παίρνοντάς την και δεν ακολουθούσαν άλλα.

Στα σημερινά παιδιά είναι εντελώς άγνωστο το πρώτο μας σχολικό εφόδιο. Η πλάκα ήταν μια μαύρη σκληρή επιφάνεια μέσα σε ξύλινο πλαίσιο, στο μέγεθος βιβλίου. Στη μια πλευρά ήταν εγχάρακτες τετράδες παραλλήλων γραμμών και στην άλλη, όλο το μέρος εκαλύπτετο από κανονικά τετράγωνα. Υπήρχε μια τρυπούλα στο ξύλινο πλαίσιο όπου

ήταν δεμένος ένας σπάγκος που στην άλλη άκρη είχε δεθεί ένα μικρό σφουγγαράκι.

Το κοντύλι ήταν και αυτό από την ίδια ουσία όπως και η πλάκα. Μπορούσες να γράψεις με αυτό και έσθηναν εύκολα τα γραπτά με το σφουγγαράκι το οποίο διατηρούσαμε υγρό. Χανόταν όμως μετά από λίγον καιρό, οπότε ανελάμβανε να εκτελεί το έργο του, το σάλιο και τα δάκτυλα.

Εάν άνοιγες τη σάκα ενός μικρού κάποιον Οκτώβρη στις αρχές του αιώνα μας όταν πήγαινε στο σχολείο θα έβρισκες μια πλάκα και ένα κοντύλι.

Τα πρώτα γυμνάσματα γραφής (έτσι άρχιζε η εκπαίδευση) γίνονταν στην πλάκα. Τότε πηγαίναμε στην πρώτη μικρή. Όταν κάπως καταφέραμε και γράφαμε στο μεσαίο διάστημα των τεσσάρων παραλλήλων της πλάκας την ανάποδη καμπουρίτσα και το κουλουράκι χωρίς να βγαίνουμε ούτε πάνω ούτε κάτω, αυτό σήμαινε προαγωγή στην πρώτη μεγάλη. Αυτό συνέβαινε μέσα στον πρώτο μήνα, όταν δηλαδή έβλεπε ο δάσκαλος ότι κάπως τα καταφέραμε.

Υπάρχει μια διαφορά μεταξύ των τότε παιδιών της πρώτης τάξης του Δημοτικού και των σημερινών: Τότε, ενώ οι μικροί γνώριζαν πάρα πολλά γύρω από το φυσικό περιβάλλον (κάτι που στερούνται εξολοκλήρου σχεδόν τα σημερινά) υστερούσαν σε πολύ μεγάλο βαθμό στο να μπορούσαν να γράψουν. Σήμερα το παιδί πάει στο σχολείο και ξέρει περισσότερα από όσα έδινε σε μας η πρώτη τάξη τότε.

Ήταν δύσκολες τότε οι πρώτες ημέρες γιατί ξεκινούσαμε με πλήρη άγνοια. Σήμερα, με τα νηπιαγωγεία και μια πληθώρα εικονογραφημένων βιβλίων προσχολικής ηλικίας σαν παιχνιδιών, έχει δοθεί στο παιδί μια σπουδαία οπτική εικόνα και δυνατότητα γραφής: Σήμερα τα κουλουράκια και οι ανάποδες μαγκουρίτσες δεν έχουν θέση, ούτε η πλάκα και το κοντύλι. Θα αναφερθώ σε κάτι που συνέβει όταν είμαστε

στην τρίτη τάξη. Μας είπαν να πάμε από ένα αυγό ο καθένας (εισιτήριο) για να δούμε κινηματογράφο. Ήρθε ένα μηχανήμα, έκλεισαν τα παράθυρα, έγινε σκοτάδι, άρχισε να λειτουργεί το μηχανήμα, το βλέπαμε όλοι και δεν ξέραμε ότι έπρεπε να γυρίσουμε την πλάτη μας σε αυτό ώστε να δούμε την εικόνα στον τοίχο. Πρώτη φορά βλέπαμε κινηματογράφο, αλλά, ας μην πάμε μακριά: Για πρώτη φορά έπιασα τηλέφωνο στο χέρι μου όταν ήμουν στο πρώτο έτος του Πανεπιστημίου.

Όταν έβλεπε ο δάσκαλος ότι είχαμε καταφέρει να γράψουμε το κουλουράκι και τη μαγκουρίτσα, χωρίς να γνωρίζουμε πως τα έλεγαν, γινόταν η μετάβαση σε ένα δεύτερο στάδιο γνώσεων: Το μαγκουράκι, κούτσα κούτσα είχε βγει περίπατο, συνάντησε στο δρόμο το κουλουράκι και του είπε να κάνουν παρέα. Πήγαιναν λοιπόν το ένα κοντά στο άλλο (σχηματίστηκε στον πίνακα το άλφα) και τότε χάρηκαν και φώναξαν μαζί: α. Τότε, μας είπε ο δάσκαλος να σηκώσουμε όλοι ψηλά τα χέρια και να φωνάξουμε: α α α. Η αίθουσα ήταν χαρούμενη με την επανάληψη του θριαμβικού α α α, που είχε γράψει αρκετά μεγάλο στον πίνακα ο δάσκαλος. Τότε μας είπε ότι αυτό θα το λέμε: α. Το πρώτο γράμμα που μάθαμε ήταν το άλφα. Και είχε περάσει ένας μήνας κοντά.

Ας μη μας κάνει εντύπωση. Έπρεπε να μάθουμε πως πιάνουν το κοντύλι με τα τρία δακτυλάκια του δεξιού χεριού. Περνούσε ο δάσκαλος από παιδί σε παιδί έπιανε τα δακτυλάκια του, τοποθετώντας το κοντύλι και του έλεγε να το αφήσει για να κάνει μόνο του την κίνηση. Και διόρθωνε ο δάσκαλος τα λαθεμένα δακτυλάκια όταν μας έλεγε να σηκώσουμε ψηλά το χέρι κρατώντας το κοντύλι για γραφή.

Έπρεπε να γεμίσουμε πλάκες με μαγκουρίτσες και κουλουράκια ώσπου να καταφέρουμε να τα υποχρεώσουμε να βρίσκονται στο μεσαίο διάστημα των τεσσάρων παραλλήλων

και να μη μας ξεφεύγουν πάνω και κάτω.

Θυμάμαι την ένταση, την αγωνία που μας κατείχε. Μας έπιανε απελπισία όταν τα κουλουράκια του διπλανού ήσαν τακτοποιημένα στο μεσοδιάστημα καλύτερα από τα δικά μας.

Περνούσε ο δάσκαλος και έπρεπε να του έχουμε γεμίσει την πλάκα. Παρατηρούσε τα πάντα. Η βαθμολογία ήταν: “μπράβο”, “ακόμα καλύτερα” και χτύπημα της πλάκας στο κεφάλι όταν είχαν συμφωνήσει τα κουλουράκια να κάνουν του κεφαλιού τους.

Και απάνω που καταφέραμε κάτι, ήρθε και το δύσκολο: να ενώσουμε την ανάποδη μαγκουρίτσα κοντά στο κουλουράκι για να πάνε μαζί στον περιπατό τους χωρίς να πέφτει το ένα πάνω στο άλλο.

Τη μετάβαση από την πρώτη μικρή στην πρώτη μεγάλη την νιώσαμε εμείς οι μικροί, όχι τόσο στο σχολείο, όσο στο σπίτι.

Από ημέρες πριν, είχε πάει ο παππούς στην Αθήνα να αγοράσει το αναγνωστικό μας βιβλίο. Το σύστημα αυτό άλλαξε μετά από λίγα χρόνια οπότε παίρναμε το βιβλίο από τα δάσκαλο πληρώνοντας προηγουμένως σε αυτόν το αντίτιμο. Είχε φύγει από τη μέση ο παππούς, όχι εντελώς, γιατί και με το νέο σύστημα, αυτός ήταν που πλήρωνε.

Όταν μεταφέραμε την ευχάριστη είδηση της μετάβασης από την πρώτη μικρή στην πρώτη μεγάλη, η παράδοση του βιβλίου από τον παππού έπαιρνε πανηγυρικό χαρακτήρα και ακολούθησε ένα τελετουργικό που πρέπει να το περιγράψω:

Θυμάμαι έναν παππού που έλαμπε από χαρά ολόκληρος και έστριβε με ικανοποίηση το μουστάκι του. Είχε φωνάξει όλους του σπιτιού να μαζευτούν κοντά του. Κρατώντας στο χέρι το βιβλίο πήγε μπροστά στο εικονοστάσι όπου άναβε το καντήλι και γονάτισε κάνοντας το σταυρό του. Κάτι μουρμούριζε, οπωσδήποτε κάποια προσευχή ή αυτοσχέδιες παρακλήσεις που ταίριαζαν στην περίπτωση για βοήθεια και προκοπή

του εγγονού του. Σηκώθηκε, φίλησε με ευλάβεια το βιβλίο και το πρότεινε σε όλους να κάνουν το ίδιο, όπως ακριβώς περιφέρει ο παπάς το ευαγγέλιο να το ασπαστούν οι πιστοί.

Οι κινήσεις του ήταν αργές. Το περιβάλλον είχε γεμίσει ιερότητα. Επικρατούσε άκρα ησυχία. Κάθισε ο παππούς και είπε τούτα τα λόγια που δεν τα ξεχνάω ποτέ: *“Άς είναι η ώρα η καλή και η ευλογημένη. Βοήθα Χριστέ και Παναγιά να βγούμε από το σκοτάδι. Φώτισε το παιδί Θεέ μου. Άγιε μας Γιώργη καβαλάρη και προστάτη μας, βάλε και συ το χέρι σου να γίνει άνθρωπος το παιδί μας. Και όλοι οι άγιοι προστατεύτε το παιδί μας από κάθε κακό”* Ακούστηκε ένα: αμήν από όλους που έκαναν το σταυρό τους. Και τότε έγινε κάτι που με συνετάραξε: Άκουσα τη γιαγιά μου που είπε σαν να μονολογούσε: *“Βερ ντόρεν εδέ τι ζόνιε Δημητρά”* (βάλε και εσύ το χέρι του Δήμητρα κυρά μας). Είχε κριθεί απαραίτητη και η επίκληση μια άλλης θεϊκής δύναμης που εξακολουθούσε να συγκινεί. Οι παλιές και οι κρατούσες θεϊκές δυνάμεις είχαν συμμαχήσει σε μια στιγμή που και οι δύο έπρεπε να ενώσουν την προστασία τους. Γιατί ήταν μια επίσημη στιγμή. Δεν αποτελούσε βέβαια μέρος του όλου τελετουργικού η παρέμβαση της γιαγιάς, έγινε όμως στην περίπτωση μου και ίσως να ήταν μια από τις αιτίες που με έκανε να αισθάνομαι υπαρκτή την αγιοσύνη της Θεάς Δήμητρας μέχρι σήμερα.

Με φώναζε ο παππούς να πάω κοντά του, με σήκωσε στα γόνατά του, όπως πριν πάω στο σχολείο. Ίσως να ήταν μια από τις τελευταίες αξέχαστες στιγμές σε αυτά τα γόνατα του παππού, που μας είχαν μεταφέρει σε ονειρικούς κόσμους. Μου πρότεινε να φιλήσω το βιβλίο και μου είπε κάπως συγκινημένος: *“Τούτο είναι το πρώτο σου βιβλίο μανάρι μου. Να δώσει ο Θεός να διαβάσεις χιλιάδες”*. Με φίλησε ο παππούς. Πόσο ένιωσα αυτό το φιλή.

Δυο χοντρά δάκρυα αυλάκωναν το πρόσωπό του. Τα είδα που μπουδίστηκαν από τα μουστάκια και δεν έσταξαν. Πήρα το βιβλίο και φίλησα το χέρι του. Όλοι ήσαν συγκινημένοι. Με φίλησαν όλοι με τη σειρά: Ο πατέρας, η μάνα, οι θείες.

Η θειά Ευθαλία έφερε ζεστούς λουκουμάδες και η θειά Γλυκερία ποτό μαστίχα. Η ατμόσφαιρα είχε γλυκάνει, μα εμένα μου φαινόταν ότι μύριζε λιβάνι το βιβλίο που κρατούσα στα χέρια μου.

Είναι κρίμα να χάνονται τέτοιες συνήθειες. Ασκούσαν μια γοητεία μέσα μας που μας συνόδευε για πολλά χρόνια μετά με την ίδια ένταση. Δεν πιστεύω ότι έμειναν μακρινές μνήμες, πιστεύω ότι επέδρασαν και διαμόρφωσαν κάποιες καταστάσεις.

Όσο για μένα, αυτή η επίκληση της αρχαίας θεάς από τη γιαγιά μου, συνδέθηκε με το πρώτο μου αναγνωστικό και μετέβαινε από το ένα στο άλλο, ακόμα και όταν ακολούθησαν βιβλία που δεν δίδασκαν την ανάγνωση.

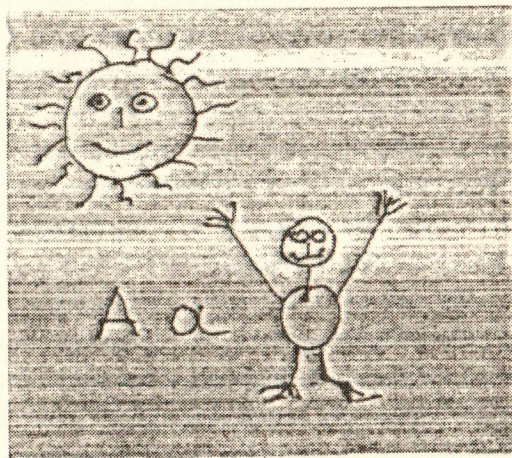
Όλα αυτά τα προηγηθέντα, η σάκα, το αναγνωστικό, οι τελετουργίες, μας είχαν κάνει να πιστεύουμε ότι το σχολείο ήταν ο μόνος αναγκαίος δρόμος προς την πνευματική μας ανάπτυξη από τα πρώτα μας σχολικά βήματα. Όλες αυτές οι επισημότητες και η αγωνία από το σπίτι, μας ώθησαν να υπερβούμε τις δυσκολίες και τα εμπόδια, θα έλεγα μάλιστα ότι στάθηκαν τα μοναδικά ίσως κίνητρα για την κατάκτηση ανώτερων επιδόσεων και επιτυχιών.

Το πρώτο μου βιβλίο παραμένει ολοζώντανο μπροστά μου. Όλα του ήσαν εντυπωσιακά. Εικόνιζε έναν κατακόκκινο ήλιο που κυριαρχούσε γελαστός στο πάνω μέρος του εξώφυλλου αριστερά. Κάτω δεξιά ένα παιδάκι ήταν στραμμένο προς τον ήλιο με ψηλά τα χέρια σαν σε θαυμασμό, δίπλα του φιγουράριζε ένα άλφα κεφαλαίο και κοντά του το άλφα μικρό. Είχαμε

μάθει το άλφα πριν λίγες ημέρες όταν κάναμε και εμείς την ίδια ανάταση των χεριών φωνάζοντάς το όλα μαζί.

Ο Λευτέρης και ο Κώστας δε γνώρισαν την τελετουργία παράδοσης του αναγνωστικού από τον παππού τους. Ήρθαν χωρίς βιβλίο. Ο Λευτέρης έκλαψε. Ο Κώστας είχε μαζευτεί αμίλητος σε μια άκρη. Δεν υπήρχαν χρήματα για την αγορά του βιβλίου.

Το σημείωσα και πιο πάνω: Ο Λευτέρης ήταν μέσα στην καρδιά μου. Από την πρώτη ημέρα ερχόταν και ετοιμαζόμαστε μαζί για το σχολείο. Ο Κώστας ερχόταν χωρίς να έχει γράψει στο τετράδιο γραφής, ήταν και αδιάβαστος. Ο δάσκαλος τον πήρε για κουτό, για αδιάφορο. Ήταν τότε πολύ της μόδας να θεωρηθεί ένα παιδί ότι δεν “έπαιρνε τα γράμματα” οπότε χανόταν το σχολείο και άνοιγε ο δρόμος για να το στείλουν κάπου υπηρέτη να τρώει ξύλο και κάλοιο ξεροκόμματο.

Στο μαυροπίνακα
“Έτσι είδε το παιδάκι της πρώτης Δημοτικού το αναγνωστικό του.

Είπαμε τα κάλαντα και από τότε έπαψε να είναι κουτός ο Κώστας.

Πιστεύω ότι η παρεμβολή των περιστατικών αυτών και η περιγραφή καταστάσεων που επικρατούσαν δε βλάπτουν στην όλη ροή τούτου του πονήματος. Ίσα ίσα το ζωντανεύουν αφού πρόκειται για στοιχεία που έχουν άμεση σχέση με τον άνθρωπο.

Ο χειμώνας ήταν δύσκολος τότε. Αρκετές φορές το χιόνι έμενε ημέρες στην Ελευσίνα. Το παιχνίδι με το χιονοπόλεμο, αν και ήταν ελκυστικό για τα παιδιά, μπόδιζε αρκετά που είχαν τρύπια παπούτσια. Σε πολλά δεν μπορούσαν τα λειψά ρούχα τους να τα προστατέψουν από το κρύο και τουρτουρίζαν σαν τα γυφτάκια τρέχοντας να βρουν κάπου απάγγειο. Χτυπούσαν τα δόντια τους από το κρύο και υπέφεραν πολύ από την παγωνιά.

Όταν ήταν παγωνιά παίρναμε μερικοί αυτά τα παιδιά και τα δάξαμε στη μέση του θρανίου ώστε να ζεσταίνονται κάπως από τα σώματά μας δεξιά και αριστερά με κάποια τάση στριμώγματος.

Έβλεπε ο δάσκαλος την αταξία, η οποία εξαιτίας ειδικών περιστάσεων εθεωρείτο δικαιολογημένη. Αυτός ήταν ο λόγος που έμενε αδρανής η βέργα.

Οι χιονίστρες ήσαν τότε στην πρώτη γραμμή. Η αναφορά μου σε αυτές κρίνεται περισσότερο από αναγκαία. Πονούσαν αφόρητα τα άκρα των δακτύλων των χεριών και των ποδιών. Πονούσαν συνεχώς αυτά τα κρουπαγήματα πρώτου βαθμού που έδιναν ένα βιολετί σκοτωμένο χρώμα με εμφανή πρηξίματα.

Ήταν αδύνατο να κρατήσουν αυτά τα δάκτυλα το κοντύλι και να γράψουν στην πλάκα τις μαγκουρίτσες και τα

κουλουράκια, αλλά και αν το κατάφεραν δεν έκαναν τίποτα άλλο, παρά να αποτυπώσουν στην πλάκα έναν αφόρητο πόνο με κακοφτιαγμένες μαγκούρες και μεθυσμένα κουλουράκια που δεν υπάκουαν πουθενά.

Και όταν αργότερα ήρθε το βιβλίο ήταν πολύ δύσκολο να συγκεντρωθεί το παιδί και να γνωρίσει τα σύμβολα που έβλεπε για πρώτη φορά και τις σχέσεις μεταξύ τους. Το βασάνιζε το κρύο, έτρεμε, πονούσαν οι χιονίστρες. Όταν μάλιστα δεν τρεφόταν κανονικά και είχε ξεκινήσει για το σχολείο με ένα σκέτο φασκόμηλο του βουνού και ίχνη ζάχαρης ήταν αδύνατο να μεταφερθεί στο κλίμα του σχολείου.

Θυμάμαι έντονα αυτά τα παιδιά. Μια διαρκής θλίψη ζωγράφιζε το πρόσωπό τους. Τα κατείχε ένα αίσθημα συτολής και πολλά έκλαιγαν. Και ήσαν πανέξυπνα παιδιά.

Ήταν μια χιονισμένη ημέρα. Είχαμε κουρνιαστεί όλοι μας στο υπόστεγο της αυλής και περιμέναμε να χτυπήσει το κουδούνι να μπούμε στις τάξεις. Λίγοι έξω έπαιζαν χιονοπόλεμο. Ο Μήτσος είχε χωθεί σε μια γωνιά που ήταν στεγνά και δεν έμπαινε ο πάγος από τα τρύπια του παπούτσι. Τον αγαπούσαμε όλοι. Τον είδα που έκλαιγε. Μου είπε ότι δεν είχε γράψει τα κουλουράκια του στην πλάκα και τις μαγκουρίτσες γιατί δεν μπορούσε να κρατήσει το κοντύλι από τις χιονίστρες που του είχαν τουμπασιάσει τα δάκτυλα. Άρπαξα την πλάκα του και τη γέμισα με κουλουράκια και μαγκουρίτσες. Ο Μήτσος σκούπισε τα δάκρυά του με τις άκρες των μανικιών του ενώ τραβούσε συνεχώς προς τα πάνω τις μύξες του. Έτρεμε από το κρύο ο Μήτσος.

Στο δεύτερο θρανίο καθόμασταν τρεις: Ο Γιώργος Πάγκαλος στη μια άκρη, στην άλλη μεριά εγώ και στη μέση είχαμε το Θανάση Τσίγκο που το είχαν καλομαθημένο στο σπίτι. Αυτή

την ημέρα είπαμε να αλλάξει θέση ο Θανάσης για να δάλουμε στη μέση το Μήτσο γιατί τουρτούριζε. Το παρατήρησε ο δάσκαλος και δε μίλησε. Τότε ξεθάρρεψε ο Γιώργος και εγώ, απλώσαμε τη μια άκρη του παλτού μας δεξιά και αριστερά και τον στριμώξαμε. Ο δάσκαλος είπε να βγάλουμε όλοι τις πλάκες και να τις έχουμε απάνω στο θρανίο.

Ο Γιώργος έβγαλε την πλάκα του Μήτσου που είχε δάλει τα χέρια του στις μασχάλες του. Η επιθεώρηση πήγε καλά αυτή την ημέρα. Ο δάσκαλος στάθηκε περισσότερο στο θρανίο μας. Η καρδιά μου πήγαινε να σπάσει. Παρατηρούσε την πλάκα του Μήτσου που δεν ήταν και τόσο όμοια όπως τις προηγούμενες ημέρες. Ο Μήτσος είχε γίνει ένα κουδάρι και είχε εξαφανιστεί μέσα στα παλτά μας. Προτιμούσε χίλιες φορές να τις έτρωγε γερές παντού, όχι όμως στα χέρια αν ο δάσκαλος ανακάλυπτε την απάτη. Θυμάμαι ότι είχα αποφασίσει να μπω μπροστά, να έλεγα στο δάσκαλο ότι έφταιγα εγώ παρά να πρόσθετε πόνο στον πόνο η βέργα. Η αγωνία μου πέρασε όταν ο δάσκαλος είπε χαμογελαστά στο Μήτσο: *“κρυώνεις;”* Και ακούστηκε η τρεμουλιαστή φωνούλα: *“πολύ”*. Και βεβαιώθηκα εντελώς όταν είπε στο Μήτσο: *“Φαίνεται ότι προσπαθείς. Σήμερα έχεις γράψει καλά. Προσπάθησε. Θα γίνεις καλό παιδί”*. Από τότε, όσο διαρκούσε το μαρτύριο των κρυοπαγημάτων του Μήτσου, τρέχαμε κρυφά στις γωνιές και ο Μήτσος γινόταν κάθε μέρα *“καλό παιδί”*.

Το δυσάρεστο ήταν ότι δεν πρόσεξαν μερικοί δάσκαλοι να βρουν την αιτία που έκανε αμελή και απρόσεκτα τα παιδιά. Ένα δεύτερο κακό ήταν ότι ο δάσκαλος ήταν τότε κάτι που δεν μπορούσε να το ξυγώσει το παιδί. Δεν μπορούσε να του πει κάτι έξω από το μάθημα, κάτι δικό του, κάτι που το αποσχολούσε προσωπικά. Είχε μυθοποιηθεί ο δάσκαλος. Ήταν ίσως

αποτέλεσμα της έξω από τα όρια παρουσίας ολόκληρου του σχολικού κόσμου. Το αποτέλεσμα ήταν ότι δεν μπορούσαμε να του πούμε κάτι, να τον ρωτήσουμε και αλλάξαμε δρόμο όταν βλέπαμε ότι θα διασταυρωθούμε, χωρίς να ξέρουμε τι ήταν αυτό που μας υπηγόρευε αυτή τη συμπεριφορά.

Υπήρχε μια πολύ περίεργη σχέση μεταξύ των παιδιών και του δάσκαλου, κάτι σαν απόσταση όχι με την έννοια του κακού. Θα μπορούσε δηλαδή θαυμάσια να μη θεωρηθεί ο Μήτσος απρόσεχτος και κουτός εάν ο δάσκαλος γνώριζε ότι τον βασάνιζαν οι χιονίστρες του.

Σημειώθηκαν δυστυχώς τέτοια κρούσματα ευτυχώς σε περιορισμένον αριθμό. Δε θέλω να υποστηρίξω ότι έφταιξαν εξολοκλήρου οι δάσκαλοι, εάν όμως δεν ήταν τόσο εύκολοι στην κρίση τους ότι το παιδί “δεν τα έπαιρνε τα γράμματα” και προσπαθούσαν λίγο να το πλησιάσουν, να το έκαναν να τους μιλήσει, πιστεύω ότι θα ήταν εντελώς διαφορετικά τα πράγματα. Γιατί μια τέτοια κρίση από το στόμα του δάσκαλου ήταν τελεσίδικη και αμετάκλητη καταδίκη για ένα παιδί.

Ήταν μια αρνητική όψη του δάσκαλου των αρχών του αιώνα μας η οποία χάθηκε ευτυχώς, από τη δεύτερη δεκαετία και μετά.

Η τρίτη τάξη του Δημοτικού σχολείου με συνδέει με ένα γεγονός που συνέβει στην τάξη μας και αφορά τα παιδιά των προσφύγων που έφτασαν αυτή τη χρονιά και στην Ελευσίνα. Όσα πήγαιναν στον σχολείο στην πατρίδα τους, γράφτηκαν στην αντίστοιχη τάξη στο σχολείο μας. Δε θυμάμαι τον ακριβή αριθμό αυτών των παιδιών (είναι ένα στοιχείο που μπορεί να βρεθεί) μόνον ότι στην τρίτη τάξη, στην τάξη μας, προστέθηκαν τρεις μαθητές και μετά ήρθαν (κοντά στο Δεκέμβριο) άλλοι τέσσερις.

Η παρένθεσή μου γίνεται για να δώσω την εικόνα της

τάξης μας την ημέρα της έναρξης των μαθημάτων αυτής της χρονιάς. Ξέραμε περίπου τι είχε συμβεί, δεν είχαμε συλλάβει το μέγεθος της καταστροφής. Ο δάσκαλος αυτή την ημέρα τη διέθεσε εξολοκλήρου για να μας αναπτύξει το ζήτημα σε όλες του τις διαστάσεις. Στάθηκε πολύ στην παρουσίαση των νέων μας συμμαθητών, μας είπε ότι είναι αδέρφια μας, ότι είναι πονεμένα και ότι σε εμάς πέφτει να γλυκάνουμε τον πόνο τους. Όλη η τάξη είχε συγκινηθεί. Ένας από τους τρεις πρώτους έκλαψε. Ήταν ο Γεώργιος Τσολάκης, αυτός με τον οποίο συνδέθηκα περισσότερο.

Αγαπήσαμε τους νέους μας συμμαθητές ίσως περισσότερο από μεταξύ μας. Πιστεύω ότι το ζεστό περιβάλλον που συνάντησαν όλα τα προσφυγόπουλα που προστέθηκαν αυτή το χρονιά στο σχολείο μας έκανε να νιώσουν ότι δε βρισκόνταν σε ξένο περιβάλλον.

Πρέπει να προσθέσω και κάτι ακόμα για να ενταχθεί στην ιστορία του σχολείου αλλά και της Ελευσίνας. Τον Οκτώβριο του 1922 στο σχολείο μας στεγάζονταν πολλοί πρόσφυγες. Για να λειτουργήσει το σχολείο, κατανεμήθηκαν οι τάξεις σε διάφορα σημεία, στην εκκλησία του αγίου Γεωργίου, τον άγιο Γιάννη και για την τάξη μας χρησιμοποιήθηκε σαν αίθουσα διδασκαλίας η σπηλιά στις αρχαιότητες, το Πλουτώνειο, όσο κι αν φανεί παράδοξο στους σημερινούς, μέχρι και το Νοέμβριο. Ύστερα μετατεθήκαμε στο μικρό εκκλησάκι του Αγίου Ζαχαρία.

Μέχρι την Τρίτη τάξη χρησιμοποιούσαμε μόνο μολύδι. Σπάνια έβλεπες ακέραιο μολύδι. Το έκοβε στη μέση ο πατέρας ώστε εάν το χάναμε να ήταν μισό το κακό. Πολύ λυπόμουν το καϊμένο το μολύδι που υφίστατο αυτό τον άγριο διαμελισμό. Ήταν κάτι αποτρόπαιο να τεμαχίζουν κάτι που ήταν προορισμένο για ολόκληρο. Μπορεί να φταίγαμε και εμείς που δεν

παρουσιάζαμε δείγματα καλής συμπεριφοράς στο μολύδι μας, σπάγαμε πολλές φορές τη μύτη του και χρησιμοποιούσαμε το μαχαίρι του ψωμιού για να του φτιάξουμε άλλη. Το μαχαίρι, συνένοχο με την ατεχνία μας, μαδούσε γύρω το ξυλαράκι και παρέσυρε το μολύδι στη μέση για να συνεχιστεί η προσπάθεια με τα ίδια αποτελέσματα. Όταν το κακό με το σπάσιμο της μύτης του μολυβιού, μας έδρισκε στο σχολείο, τότε τα δόντια εκκαλούντο να αποκαλύψουν το γραφίτη, αλλά μας τιμωρούσε γιατί έδινε απαίσιο γράψιμο. Και τότε “έπιπτε ράβδος” για τα ορνηθοσκαλίσματα, έπαιρνες και το βαθμό τέσσερα που μας ήταν εντελώς μισητός.

Μερικοί προνοητικοί διατηρούσαν το μολύδι τους με δύο μύτες. Βέβαια κακοποιούσαμε το μολύδι μας ίσως επειδή το πιάναμε για πρώτη φορά στο χέρι, ίσως από επιπολαιότητα. Κάθε τόσο θέλαμε μολύδι λες και είχαμε γράψει τόμους. Όταν το χρονικό διάστημα ήταν τόσο μικρό ώστε να μη δικαιολογεί νέο μολύδι, γνωρίζαμε τι μας περίμενε. Η μόνη διέξοδος ήταν ο παππούς, δεν το τεμάχιζε μπροστά μας, είχε μάλιστα φτιάξει θαυμάσια μύτη του γραφίτη, με το σουγιά του, που έκοβε σαν ξουράφι. Όταν έγραφα με τη μύτη του μολυβιού που την είχε φτιάξει ο παππούς έπαιρνα πάντα άριστα, είχα συνδέσει μάλιστα τη βαθμολογία μου με το σουγιά του, γι αυτό έτρεχα κοντά του όταν έγραφε χοντρά το μολύδι μου να του φτιάξει ο παππούς τη μύτη. Χαιρόμουν τα ωραία γράμματα για το άριστα που τα περίμενε, πρέπει όμως να πω ότι τα χαιρόμουν και έξω από τη βαθμολογία, για την ομορφιά τους και μόνο. Από τότε μου έμεινε να θέλω να γράφω ωραία γράμματα και προπαντός ευανάγνωστα. Μου φαίνεται ότι εκφράζονται μαζί μου, ότι με βοηθούν.

Ίσως να δημιούργησα την εντύπωση ότι προσωπικά αγαπούσα τον παππού μου. Δεν πρόκειται για αυτό. Οι γέροι τότε

ήσαν αυτοί που ένιωθαν περισσότερο από όλους τη λαχτάρα της μάθησης. Ήσαν άποροι στο σύνολό τους, πολύ σπάνια είχαν τον τρόπο τους. Δεν υπήρχε τότε ο θεσμός της σύνταξης γήρατος. Που και που υπήρχαν γέροι που ήσαν επαγγελματίες και διατηρούσαν κάποιο κομπόδεμα, κάποιες οικονομίες στο Ταχυδρομικό Ταμειυτήριο για τις κακές ημέρες. Οι περισσότεροι ήσαν άνθρωποι της δουλειάς και του μεροκάματου που αναγκάστηκαν να σταματήσουν γιατί δεν τα έβγαζαν πέρα. Υπήρχε λοιπόν μια μερίδα γέρων που έπιναν τον καφέ τους με το κομπόδεμα των γηρατειών, που το είχαν φροντίσει από πριν και μερικοί από το χαρτζιλίκι του παιδιού τους, που του είχαν μεταβιβάσει ό,τι είχαν, και τη δουλειά τους.

Όλοι αυτοί μπορούσαν να διαθέσουν τα λίγα χρήματα που χρειάζονταν για ένα αναγνωστικό της πρώτης τάξης του Δημοτικού, ή κάποιο μολύδι όταν εμείς το τρώγαμε με τα δόντια. Όλοι αυτοί οι γέροι της εποχής που αναφερόμαστε, ήσαν οι μεγάλοι ήρωες στον αγώνα για την κατάκτηση κάποιου πνευματικού επιπέδου στην περιοχή μας. Αν μερικοί από εμάς ξεπεράσαμε τα όρια, το οφείλουμε εξολοκλήρου στον παππού, τόσο σαν ηθικό παράγοντα, όσο κυρίως και σαν ιδέα προτροπής.

Πρέπει να το σημειώσω. Είμαι υποχρεωμένος να το κάνω. Ήσαν ήρωες αυτοί οι γέροι, κρατούσαν τη σημαία προς τη γνώση το ίδιο όπως και ο γέρο Μαμπέφ τη σημαία της ελευθερίας πάνω στο γαλλικό οδόφραγμα όπως μας τον παρουσιάζει οι Βίκτωρ Ουγκώ. Οι γέροι των αρχών του αιώνα μας άνοιξαν το δρόμο προς το φως. Σε αυτούς τους γέρους οφείλεται το ότι απέκτησε η Ελευσίνα το 1928 υπερούγχρονα εκπαιδευτήρια, με μποστάρηδες τους γέρους Ελευσινιώτες που άδειάζαν τη τσέπη τους δίνοντας για τον έρανο και τη δραχμή για τον καφέ τους. Είμαι ευτυχής που

τους έζησα από κοντά. Πρέπει να κρεμαστεί ένα χρυσό μετάλλειο στο εκπαιδευτήριό μας της οδού Θανασουλοπούλου που να γράφει: «προσφορά των γερόντων Ελευσινίων» και να μετονομαστεί ο δρόμος σε: «οδός Ελευσινίων γερόντων». Πιο κάτω να τοποθετηθεί μαρμάρινη ταμπέλα που να μιλάει για την πρόσφορα τους, γιατί επιτέλους δεν έχει καμιά σχέση ο Ι. Θανασουλόπουλος με τα σχολεία, ούτε και ίδρωσε το αυτάκι του γι αυτά.

Προσωρινά πιστεύω ότι είμαι έργο του παππού χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έμειναν απαθείς οι γονείς, ούτε θέλω να υποτιμήσω τη συμβολή του δάσκαλου. Ο παππούς ήταν το όραμα του: “ευ ζειν”. Ήταν ένα λαμπερό πρόσωπο και μαζί μια συνεχής προτροπή, που την κράτησε φρέσκια και δυνατή μέχρι το τέλος. Γιατί κάθε τόσο έλεγε αυτό που άκουσε από το στόμα του Θεού ο «Φτωχούλης του Θεού» του Ν. Καζαντζάκη «ακόμα, ακόμα». Θυμάμαι τα τελευταία λόγια του παππού μου: “*Συμφωνήσαμε να ανοίξεις τη μεγάλη πόρτα και μου έδωσες το λόγο σου. Είμαι σίγουρος πως θα το κάνεις. Όταν θα πάρεις το μεγάλο χαρτί έλα να το ακουμπήσεις στο μνήμα μου. Τότε, το χώμα και εγώ θα γίνουμε λιβάδι και ο καπνός μας θα φτάσει ίσαμε τον ουρανό. Θα το δει ο Θεός και θα καταλάβει*”. Του φίλησα το χέρι για τελευταία φορά. Του είπα να είναι πολύ σίγουρος, και ότι θα κάνω όπως μου είπε.

Ένα αναγνωστικό του Δημοτικού σχολείου δοσμένο από τον παππού με τον τρόπο που γνωρίσαμε εμείς οι ευτυχείς τότε, μπορεί να ήταν κάτι ασήμαντο σαν υλική προσφορά. Περιείχε όμως ανάστημα. Ήταν δοσμένο από αυτούς τους αγράμματους που διερμήνευαν τον άνθρωπο. Αυτό το αναγνωστικό περιείχε ένα θείο άρωμα, ήταν γεμάτο από τον πόθο της γνώσης που διείσδυε μέσα μας

και έφτασε να αγγίζει τη βαθύτερη μας ουσία.

Ποτέ δεν έφυγε από μέσα μας ο παππούς, αυτός ο εμπυχωτής των αρχών του αιώνα μας. Αυτοί οι γέροι τότε, μας φαίνονταν, όχι γέροι που είχαν φτάσει την λευκή άκρη της ζωής, αλλά σαν να σκέπτονταν, να συμπεριφέρονταν και να αποφάσιζαν αντίθετα προς την κατασταλαγμένη πείρα τους με τη φρόνηση και τη γαλήνη. Δεν εννοούσαν να συνθηκολογήσουν με μια τάξη που τους ήθελε δευτερεύουσες κοινωνικά υπάξεις και να αφήσουν να συνεχίζεται μια κατάσταση που τους ενοχλούσε. Αγωνίστηκαν σαν νέοι. Ξέμαθαν να γερνούν. Αγωνίστηκαν με όλους τους τρόπους, με φτωχά υλικά μέσα και με αξιοπρέπεια που προκαλούσε θαυμασμό. Είχαν πετάξει το γεροντικό μαρασμό, με την κακομοιριά του. Μας μετέδωσαν ενθάρρυνση, έμεναν στις επάλξεις και μας έδειχναν από εκεί ψηλά πως να παίξουμε το παιχνίδι της ζωής έτσι ώστε να μην υποχρεωνόμαστε σε υποχωρήσεις και παραιτήσεις.

Ήταν ένα θαύμα αυτό που έγινε εδώ στην περιοχή μας κατά τις αρχές του αιώνα μας, χαίρονται σήμερα οι γέροι τους καρπούς της αναγεννητικής τους προσπάθειας από εκεί ψηλά.

Οι πρώτες μαθητικές εμπειρίες

Για πρώτη φορά βρέθηκα μέσα στη μεγάλη αυλή του σχολείου. Μέχρι τότε την είχαμε γνωρίσει όταν την παρατηρούσαμε απέξω. Τότε είμαστε ελεύθεροι από μαθητικές υποχρεώσεις. Έτρεχαν χαρούμενα τα παιδιά, γνωρίζονταν από την προηγούμενη χρονιά, ενώ εμείς οι πρωτάρηδες είχαμε πιάσει τις γωνίες και παρατηρούσαμε γύρω μας συνεσταλμένοι, θα έλεγα μάλιστα και κάπως φοβισμένοι.

Είδα έναν άντρα με εντυπωσιακό μουστάκι. Φορούσε ευρωπαϊκό κοστούμι που το προσέχαμε τότε, αφού όλοι σχεδόν οι άντρες στην Ελευσίνα φορούσαν την κουντουριώτικη πουκαμιά και τον μαύρο κούκο στο κεφάλι. Πήγε στην αυλόπορτα, πέρασε μια χοντρή αλυσίδα και κλείδωσε με μια μεγάλη κλειδαριά. Από ό,τι κατάλαβα ήταν δάσκαλος. Πρώτη φορά έβλεπα δάσκαλο από τόσο κοντά και προσπαθούσα να διακρίνω κάτι που δεν το είχαν οι άλλοι άνθρωποι.

Ακούστηκε που χτυπούσε ένα κουδούνι. Το χτυπούσε μια ηλικιωμένη γυναίκα που κατάλαβα εύκολα ότι δεν ήταν δασκάλα, γιατί φορούσε Ελευσινιώτικη χωριάτικη φορεσιά. Αργότερα μάθαμε ότι ήταν η επιστάτισσα του σχολείου για όλες τις δουλειές και καθαρίστρια. Ήταν μια συμπαθέστατη γυναίκα η κυρά Μαριγώ Φράγκου, μια γλυκειά γερόντισσα που χαμογελούσε συνεχώς.

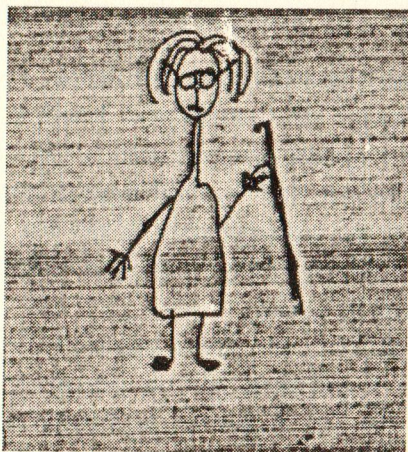
Τα παιδιά μαζεύτηκαν κατά ομάδες. Ήσαν αυτοί που ήξεραν από την περασμένη χρονιά. Είχαν σχηματίσει γραμμές επί δύο ζυγών και περίμεναν το δάσκαλό τους. Εμείς οι πρωτάρηδες δεν ξέραμε που και πως να σταθούμε.

Μας μάζεψε γύρω της μια υψηλή κυρία με ψαρά καλοχτενισμένα μαλλιά και αυστηρό πρόσωπο. Ήταν καλοντυμένη,

φορούσε όμως κάτι γιαλιά πολύ χοντρά και όχι όπως τα συρμάτινα της γιαγιάς που τα έδενε πίσω για να μην της πέφτουν. Της κυρίας ήταν χρυσαφένια. Το παράδοξο ήταν ότι μέσα από τα γιαλιά της, διέκρινες κάτι ματάκια μικρά όσο μια φακή. Πρώτη φορά έβλεπα άνθρωπο με τόσο μικρά μάτια. Ίσως να ήταν έτσι τα μάτια της δασκάλας έλεγα με το νου μου.

Μας έπιασε δύο δύο και μας είπε να κρατιόμαστε από το χεράκι. Σχηματίστηκε μια γραμμή. Αργότερα, όταν είχαμε μάθει να μετράμε, θυμάμαι ότι είμαστε είκοσι οκτώ όλοι κι όλοι.

Τα πρώτα λόγια που μας είπε ήταν: “Όταν θα ακούτε να χτυπάει το κουδούνι, θα μαζευόσαστε όλοι εδώ και θα μπαίνετε στη γραμμή όπως σας έβαλα τώρα. Θα ερχόσαστε καθαροί, χέρια, αυτιά και ο λαιμός σας. Εδώ δεν είναι όπως στο σπίτι σας, εδώ είναι σχολείο”. Βέβαια δε θα μπορούσαμε να καταφέρουμε να γινόταν το ίδιο την άλλη μέρα. Ίσως να καταφέραμε να πιαστούμε χεράκι χεράκι όπως μας όρισε, δεν μπορούσαμε όμως να φτιάξουμε την

Έτσι ζωγραφίστηκε στο μαυροπίνακα
Η κυρία Φώφη. Θανάσης Τσίγγος
Α' Δημοτικού.

ίδια γραμμή. Τότε έκανε η ίδια την τακτοποίηση της σειράς κάπως θυμωμένη και αυτό φαινόταν καθαρά από τα απότομα τράδηγμα που μας έκανε. Ήταν η πρώτη όχι καλή εμπειρία.

Αφού είχε σχηματιστεί η γραμμή, άνοιξε κάπως τους ζυγούς και μπήκε στη μέση. Έπρεπε να της δείχνουμε τα χέρια μας στρέφοντας πάνω κάτω τις παλάμες. Έπρεπε να ήσαν καθαρά τα χέρια μας και τα νύχια να μην είχαν “πένθος”. Εξέταζε τα αυτιά, το λαιμό. Όπου παρατηρούσε κάποια βρωμιά, τραβούσε το αυτί και έλεγε: “*Αν μου ξανάρθεις βρώμικος θα σε διώξω. Εδώ δεν είναι το σπίτι σου, εδώ είναι σχολείο*”. Η δασκάλα μας πληροφορούσε ότι μπορούσαμε να είμαστε ακάθαρτοι στο σπίτι μας και αυτό με το τράδηγμα των πρώτων αυτιών. Την επόμενη παρουσιάστηκε με παρέα τη βέργα της. Ήταν η δεύτερη όχι καλή εμπειρία.

Πρώτη φορά έμπαινα σε σχολική αίθουσα. Μου φάνηκε μεγαλύτερη από ότι ήταν. Έβλεπα γύρω μου και σταμάτησα να χαζεύω τα υψηλά παράθυρα που κάλυπταν ολόκληρο τον ένα τοίχο της αίθουσας. Στον τοίχο υπήρχαν χρωματιστοί πίνακες με ζώα και πουλιά. Τα γνώριζα όλα. Θαύμαζα τα ωραία χρώματα της αρσενικής καρδερίνας με τη σύντροφό δίπλα πιστή και υπάκοη. Τό πόδι μου κάπου βούλιαξε και έπεσα. Το πάτωμα ήταν σανιδένιο, είχε υποχωρήσει μια σαπισμένη τάβλα και βρέθηκα στο πάτωμα. Είδα που με άρπαξε η δασκάλα με τα μικρά μάτια ίσαμε μια φακή, με ταρακούνησε άγρια και μου είπε: “*Γιατί δεν προσέχεις όταν περπατάς;*”

Ήταν η Τρίτη όχι καλή εμπειρία. Αυτή ήταν ειδική. Είχαμε παεί από πριν μια καρέκλα, ένα σκαμνάκι ο καθένας. Η κυρά Μαριγώ τα είχε τοποθετήσει στη μια πλευρά του

τοίχου. Η δασκάλα μας είπε να καθήσουμε ο καθένας στο δικό του. Μετά από μερικές ημέρες ήρθαν θρανία.

Μας τακτοποίησε στα θρανία, από τρεις στο καθένα. Ήσαν δύο σειρές από πέντε η καθεμιά και στη μέση ένας ευρύς διάδρομος.

Ανέβηκε στην έδρα, μας παρατηρούσε όλους και μας είπε να σηκωθούμε όρθιοι. Μερικοί φορούσαν τους σκούφους τους. *“Βγάλτε εσείς τα σκουφιά σας. Εδώ είναι σχολείο, δεν είναι το σπίτι σας”*. Δε μου άρεσε καθόλου αυτή η διάκριση. Κανείς μέχρι τώρα δεν είχε κατηγορήσει το σπίτι μας. Αυτές οι πρώτες στιγμές μαζί με το προσωπικό μου ατύχημα, που έφταιγα εγώ και όχι το πάτωμα, μου είχαν δημιουργήσει ένα δυσάρεστο συναίσθημα, που το έκαναν ακόμα πιο έντονο αυτά τα ανέκφραστα ματάκια ίσαμε μια φακί.

Μα πώς μπορούσε να έβλεπε τόσα παιδιά με τόσο μικρά μάτια;

Καθώς καθόμαστε όρθιοι και περιμέναμε διαταγές μας είπε: *“Τώρα θα κάνουμε προσευχή. Θα κάνετε ό,τι και εγώ και θα λέτε όλοι μαζί ό,τι λέω εγώ”*. Έγινε πρώτα ο σταυρός με το *“άγιος ο Θεός άγιος ισχυρός”* με το χέρι δεξιά κλπ, ακολούθησε το *“πάτερ ημών”* και στο τέλος το *“δι ευχών των αγίων πατέρων ημών”* με τις αντίστοιχες θέσεις του δεξιού μας χεριού στα ανάλογα σημεία.

Ήταν να ακολουθήσει η εκφώνηση των ονομάτων των μαθητών από τον κατάλογο της δασκάλας. Όπως είναι γνωστό οι κατάλογοι που κρατούν οι δάσκαλοι και σημειώνουν τις επιδόσεις των μαθητών δίπλα από το όνομά τους, είναι γραμμένοι με αλφαθητική σειρά του επωνύμου.

Αυτό πήγε να γίνει και αυτή την παρθενική ημέρα οπότε συνέβει κάτι που σχετίζεται προσωπικά με εμένα και είναι γραμμένο μέσα μου, ταυτισμένο με αυτή τη σημαδιακή ημέ-

ρα πολύ άσκημα.

Η δασκάλα μας είπε ότι θα διάβαζε τα ονόματά μας και όποιος άκουγε το όνομά του θα έλεγε δυνατά: “παρών”. Πρώτο ακούστηκε το όνομα: Ευάγγελος Αναγνώστου. Κανένας δε σήκωσε το χέρι του, ούτε είπε παρών. Η δασκάλα απόρησε. Μας μέτρησε και ύστερα από ένα βασανιστικό τσεκάρισμα διαπιστώθηκε ότι αυτός ο Ευάγγελος Αναγνώστου ήμουν εγώ! Ήταν θυμωμένη. Με έπιασε από το αυτί και με ρώτησε πώς λέγομαι. Της απάντησα ταραγμένος: “Ευάγγελος Λιάπης”. Το αυτί υπέφερε περισσότερο: “Δεν ντρέπεσαι, δεν έμαθες ακόμα το επώνυμό σου. Λέγεσαι Αναγνώστου”. Το αυτί εξακολουθούσε να υποφέρει. Ήταν η τέταρτη όχι καλή εμπειρία, αυτή τη φορά εντελώς προσωπική.

“Φύγε και πες στον πατέρα σου να έρθει εδώ”. Και έφευγε ένα παιδάκι κλαίγοντας. Είχε γκρεμίσει μέσα του το οικοδόμημα που τόσο έντεχνα και σοφά είχε οικοδομηθεί από τον παππού.

Πήγα στο σπίτι κλαμένος, είπα τί είχε συμβεί, πέταξα τη σάκα και είπα ότι δεν ξαναπάω στο σχολείο.

Είχε συμβεί το εξής: Στον προπλάπο μου, που είχε πάρει ενεργό μέρος στην Επανάσταση και είχε τιμηθεί με το “σιδηρούν αριστείον ανδρείας” είχαν δγάλει το παρατσούκλι Λιάπης. Αυτό επεκράτησε τόσο, που ο πατέρας μου ακουγόταν Λιάπης, το χρησιμοποιούσε μάλιστα, ενώ στα χαρτιά ήταν γραμμένος Αναγνώστου. Εγώ είχα διδαχθεί στο σπίτι ότι το επώνυμό μου ήταν Λιάπης και ποτέ δεν είχα ακούσει να γίνεται λόγος για το επώνυμο Αναγνώστου. Πήγε ο πατέρας μου στο σχολείο, έδωσε τις δέουσες εξηγήσεις, δεν τις δέχτηκαν βέβαια, ώσπου τακτοποίησε το ζήτημα με τη Νομαρχία και έφερε στο σχολείο το σχετικό χαρτί. Μέχρι τότε, μήνας κοντά, ήμουν

υποχρεωμένος να φωνάζω παρών με το επώνυμο Αναγνώστου. Είχε όμως και συνέχεια η περιπέτειά μου. Όταν με φώναζε η δασκάλα με το νέο μου επώνυμο: Λιάπης, οι συμμαθητές μου χρησιμοποίησαν σαν παρατσούκλι το Αναγνώστου και με φώναζαν έτσι.

Ο πατέρας μου λοιπόν ακουγόταν Λιάπης ενώ το επίσημο επώνυμο ήταν Αναγνώστου και έφυγε με αυτή τη διπλή ονομασία. Δεν ξέρω τι στοιχεία έδωσε στον Άγιο Πέτρο, ούτε πως τα κατάφερε εκεί. Εγώ όμως είχα υποστεί μια δοκιμασία από την οποία μου κόλλησε και το παρατσούκλι: Αναγνώστου.

Οπωσδήποτε ήταν μια πολύ κακή εμπειρία. Και ναι μεν ξεχάστηκε με το χρόνο, μου μένει όμως ακόμα αυτό το τράδηγμα του αυτιού με τη σχετική ντροπή, που και τα δυο μαζί συνδέονται με την παρθενική μου είσοδο στην αίθουσα του σχολείου. Ποτέ δεν αγάπησα την πρώτη μου αυτή δασκάλα, την κυρία Φώφη. Κάθε μέρα που την έβλεπα με πονούσε το αυτί μου.

Μετά από ένα μήνα χάσαμε την κυρία Φώφη. Μας ήρθε ένας νεαρός δάσκαλος κομψός και ωραίος, ο κύριος Παπαδόπουλος που τον χαιρόμουν, όταν, διαβάζοντας τον κατάλογό του με φώναζε με το επώνυμο Λιάπης. Το δικό μου παρών ήταν το πιο δυνατό σαν επιβεβαίωση της ταυτότητας μου. Ίσως αυτό με έκανε να αγαπήσω από την πρώτη μέρα τον κύριο Παπαδόπουλο.

Η βέργα του δάσκαλου

Δεν μπορώ να παραδεχτώ ότι είμαστε τότε άγριοι και ότι τα σημερινά παιδιά είναι αμνοί Κυρίου, ούτε παραδέχομαι ότι ο ξυλοδαρμός αποτελεί το μοναδικό μέσο συναιτισμού. Θυμάμαι αυτό το αρχαίο ρητό: “όπου δεν πίπτει λόγος πίπτει ράβδος”. Τι το ήθελαν αυτοί οι αρχαίοι πρόγονοί μας; Μπορεί να ήσαν σοφοί, τους ξέφυγε όμως ότι μπορούσαν να ερμηνευτούν διαφορετρόπως τα σοφά νοήματά τους, ακόμα και να παραβιαστούν. Το παράπονό μας τότε ήταν η κατάφορη παραβίαση του αρχαίου ρητού, γιατί δεν έπιπτε πρώτα ο λόγος και αν αυτός δεν καρποφορούσε, να ακολουθούσε η ράβδος, αλλά παραμέριζε απαρχής το λόγο η ράβδος και έπιπτε σαν μοναδική κυρία στα πιονά μαλακά μας.

Τα σημερινά παιδιά, για την αντιμετώπιση του φαινομένου, θα μαζεύονταν σε μαθητικές συνελεύσεις, θα ακούγονταν πύρινοι λόγοι και θα γινόταν ομόφωνα δεκτό το τελικό ψήφισμα: “κάτω το ξύλο” που θα φώναζε αυστηρά, γραμμένο απάνω σε μεγάλο πανώ.

Εμείς τις τρώγαμε τότε και δε μιλούσαμε, ούτε όταν δεν είχαμε φταίξει. Γιατί τότε, δεν είχε αναπτυχθεί στο σχολείο μας αυτό που σήμερα ονομάζεται “παράγων μαθητής”. Το κυριότερο όμως ήταν, που δεν υπήρχαν τότε πανιά για να μπορέσεις να γράφεις αιτήματα και αποφάσεις, γιατί ήσαν προορισμένα μόνο για κάποιο κοντό παντελόνι ή για ένα μπλουζάκι. Έχουν, βλέπεις, οι εποχές αυτά τα δικά τους.

Κουβέντιαζα τις προάλλες με το διευθυντή του πρώτου δημοτικού σχολείου και το έφερε ο λόγος γύρω από τους ραβδισμούς. Μου δήλωσε απερίφραστα ότι έχει εξαφανιστεί

εντελώς το ξύλο και παρά ταύτα δεν γκρεμίζεται το σχολείο.

Μακαρίζω τα σημερινά παιδιά που δε γνωρίζουν τίποτα για τη δράση της ράβδου, που αποτελούσε για μας πραγματικόν εφιάλτη. Πρέπει λοιπόν, μια και αναφέρομαι στο σχολείο μου όπως ήταν τότε, να μην παραλείψω να αναφερθώ και στο σωφρονιστικό αυτο μέσον που ευτυχώς αποτελεί ιστορικό παρελθόν.

Υπήρχε λοιπόν τότε εν δράσει ένα πλήρες “σωφρονιστικό” σύστημα εντός και εκτός του σχολείου, που είχε το ξύλο σαν κύριο συστατικό του. Κακοποιηθήκαμε πολλές φορές, χωρίς, τις περισσότερες να έχουμε καταλάβει την αιτία. Και να πεις ότι αυτό γινόταν στο σπίτι; Τώρα προστέθηκε και το σχολείο. Ξύλο λοιπόν στο σπίτι, ξύλο και στο σχολείο, λες και πλαστήκαμε για να τρώμε ξύλο. Σήμερα που το θυμάμαι πιστεύω ότι το παράκαναν γονείς και δάσκαλοι. Και τώρα που γράφω για το ξύλο αισθάνομαι την απειλή της ράβδου και φοβάμαι μήπως βρυκολακιάσει και μου διαγράψει έντονες κόκκινες γραμμές στα πσινά μου και στις παλάμες γιατί γράφω για τα κατορθώματά της. Γιατί η ράβδος δεν ήξερε τίποτε άλλο παρά να δέρνει.

Επειδή η ράβδος, όπως τη χρησιμοποίησαν οι αρχαίοι μας στο πιο πάνω ρητό υπονοούσε όλες τις τιμωρίες μέσα και έξω από το σχολείο, οφείλω να ξεχωρίσω τα πράγματα. Ράβδο θα εννοούμε την τιμωρία γενικά. Από εδώ και πέρα μπορούμε να γνωρίσουμε τις τιμωρίες, πριν προχωρήσουμε όμως να πούμε και τούτο, όπως μας είχαν γανώσει τότε το μυαλό: ότι όλες οι τιμωρίες είχαν έναν και μοναδικό στόχο: “να γίνουμε καλά παιδιά”. Αν λοιπόν αληθεύει ότι μερικοί από εμάς γίναμε καλά παιδιά και

Από τον μαυροπίνακα Η βέργα η άπονη
παιδί της Δ' Δημοτικού

αυτό οφείλεται στο ξύλο που είχαμε φάει, τότε χαλάλι το ξύλο που φάγαμε σε απίθανη ποικιλία ποσότητας και ποιότητας.

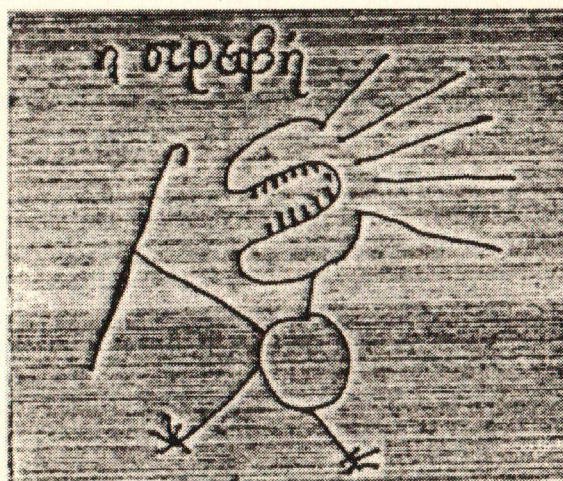
Τη ράβδο τη λέγαμε: βέργα ή βίτσα. Ήταν το περισσότερο διαδεδομένο μέσο τιμωρίας στο σχολείο. Αποτελούσε το αναπόσπαστο εργαλείο του δασκάλου κατά την ώρα άσκησης των καθηκόντων του και όταν επιτηρούσε τα παιδιά στην αυλή στα διαλείμματα.

Της είχαμε βγάλει παρατσούκλια: “Άπονη”, γιατί δε συμμεριζόταν τον πόνο του άλλου, “Στραβή” γιατί δεν έβλεπε που έπεφτε. Παρατήρησα ότι δεν διατηρήθηκαν αυτά τα παρατσούκλια κατά τα μεταγενέστερα χρόνια, παρά το γεγονός ότι εξακολούθησαν οι δάσκαλοι να μη τηρούν το αρχαίο ρητό, να μην προηγείται δηλαδή κάποια συμβουλή, κάποια παρατήρηση, κάποιο μάλωμα τελοσπάντων με λόγια, έστω και απειλή. Δούλευε λοιπόν κατευθείαν η βέργα. Το σημείωσα αυτό γιατί αν είχε προηγηθεί κάποιος λόγος,

κάποια εξήγηση στο παιδί θα μπορούσε να μην έκανε τόσες υπερωρίες η βέργα του δασκάλου.

Ενός μαθητή του είχε πληγιάσει το πόδι ένα καρφί μέσα στο παπούτσι του. Το είχε βγάλει και προσπαθούσε να το εξαφανίσει χτυπώντας το με μια πέτρα. Απάνω εκεί χτύπησε το κουδούνι, πέταξε την πέτρα το παιδί, μισοφόρεσε το παπούτσι και έτρεχε πηδώντας με το ένα πόδι να προφτάσει να μπει στη θέση του στη γραμμή, είχε όμως αργήσει κάπως. Ο δάσκαλος το είδε σαν παράπτωμα και μάλιστα διπλό: πρώτα γιατί άργησε, και ύστερα γιατί πήγαινε στη γραμμή “παίζοντας”. Βέβαια τις έφαγε το παιδί. Δεν το ρώτησε ο δάσκαλος τι του συμβαίνει, γιατί αν γινόταν αυτό, οπωσδήποτε δε θα τις έτρωγε ο καϊμένος. Ίσως μάλιστα θα το φρόντιζε ο δάσκαλος.

Ήταν ένα λάθος που ξεκινούσε από την αντίληψη ότι ο δάσκαλος ήταν αλάθητος και ότι το παιδί δεν ήταν μια ολοκληρωμένη ύπαρξη. Ούτε μιλούσαν τότε για ψυχικά τραύματα

Από τον μαυροπίνακα
Η βέργα η στραφή Γ” Δημοτικού

και τα συναφή προς αυτά. Αντίθετα, πίστευαν ότι: “το ξύλο βγήκε από τον παράδεισο”, ότι για να γίνεις συναιτός έπρεπε να υποστείς σωματικούς πόνους και τραυματισμούς και ότι το μοναδικό μέσο για αυτά τα «τερπνά και ευχάριστα», το μόνο όργανο που επιτελούσε την αποστολή του με σίγουρη επιτυχία προς αυτό το σκοπό ήταν η βέργα του δάσκαλου.

Η βέργα ακολουθούσε αμέσως μετά την αταξία, ή κατά τη στιγμή της αταξίας για να αποτρέψει την ολοκλήρωσή της. Γιατί ήταν πανταχού παρούσα.

Ζούσαμε τότε μια περίεργη κατάσταση. Ενώ τα είχαμε καλά με το δάσκαλο, όλο μας το μίσος εντοπιζόταν στη βέργα του. Αυτή ήταν που μας προκαλούσε τον πόνο και όχι το πρόσωπο που τη χρησιμοποιούσε. Ήταν ένας περίεργος διαχωρισμός που ίσως τον δημιουργούσε το γεγονός ότι δεν ήταν, ή δε φαινόταν θυμωμένος ο δάσκαλος όταν δούλευε τη βέργα του.

Η βέργα του δασκάλου είχε και μια άλλη ιδιότητα. Ήταν τότε που αξίωνε να επιβάλλει ησυχία. Τότε ήταν η “φωνακλού”. Χτυπούσε δυνατά την έδρα απάνω και στο πλάϊ της που αν είχε στόμα θα μιλούσε για τα δεινά της. Έδινε έναν ξερό και μουντό θόρυβο σαν να έβγαινε από υπόγειο, που σου πάγωνε το αίμα. Η φωνή της βέργας ήταν άγρια και τρομακτική. Η τρομάρα ξάπλωνε μέσα στην τάξη και κατείχε δικαίους και αδίκους.

Αρκετές φορές προτιμούσε τις ανοικτές παλάμες κατά περίπτωση. Ήταν τότε που τιμωρούσε, αφού είχε προηγηθεί κάποια αταξία. Τα χτυπήματα ήσαν εναλλακτικά. Άπλωνες ανοικτές τις παλάμες σου και τις χτυπούσε διαδοχικά η βέργα. Αυτό που πρέπει να σημειώσω είναι, ότι ο αριθμός των ραβδισμών ήταν ανάλογος προς το βάρος της αταξίας και πάντοτε της κρίσης του δάσκαλου. Πρέπει ακόμα να προσθέσω, από προσωπική εμπειρία, ότι

μετά τους ραβδισμούς, το μόνο που επιθυμούσαν οι κατακόκκινες παλάμες ήταν να υπήρχε κάπου δροσερό νερό να καταφύγουν εκεί για να μετριάσουν τον πόνο και την έντονη κάψα.

Από την πείρα που είχαμε αποκτήσει, είχε παρατηρηθεί ότι ενώ η βέργα ήταν αποκλειστική στο χέρι του δάσκαλου, ήταν περιστασιακή στο χέρι της δασκάλας και ότι διέφερε η ένταση των κτυπημάτων μεταξύ δάσκαλου και δασκάλας της οποίας ήταν κάπως ηπιότερη. Εμείς το είχαμε αποδώσει στο ότι ο δάσκαλος ήταν πιο δυνατός από τη δασκάλα. Ίσως αυτή η διαφορά να μας είχε κάνει να αγαπάμε περισσότερο τις δασκάλες από το δάσκαλο. Αυτό δεν μπορώ να το πω με βεβαιότητα. Ίσως εξαιτίας της ηλικίας μας να είμαστε περισσότερο κοντά στη δασκάλα που επιδρούσε μέσα μας σαν μάνα. Ίσως γιατί μας αρέσαν περισσότερο οι δασκάλες από το ωραίο και φροντισμένο ντύσιμό τους, από τη φωνή τους που ήταν απαλή, σε αντίθεση με το μονοφόρι αυστηρό κουστούμι του δάσκαλου, την κλασική του γραβάτα και το σκληρό άσπρο κολάρο, που μύριζαν αυστηρότητα.

Δεν πρέπει να δοθεί η εντύπωση ότι υποφέραμε στο σχολείο εξαιτίας της βέργας του δασκάλου, ούτε ότι δεν τον αγαπούσαμε εξ αυτού του λόγου. Η παιδική ηλικία έχει αυτό το χάρισμα, να μη μαραζώνει από μια βέργα, ούτε από την πέτσινη λουρίδα του πατέρα που την είχε κληρονομήσει από το στρατό και δεν έλεγε να γεράσει. Η χαρά της ζωής κάνει αρκετά σύντομη τη διάρκεια του πόνου.

Επειδή είχαμε εστιάσει στη βέργα τα δεινά μας, κάναμε αντεπιθέσεις εναντίον της, προκειμένου να την εξαφανίσουμε ή να μειώσουμε το κακό που μας έκανε.

Αρκετές φορές σημειώθηκαν κρούσματα εξαφάνισης της

βέργας όταν την ξεχνούσε στην έδρα ο δάσκαλος. Αυτό γινόταν στο διάλειμα. Τρύπωνε κάποιος στην αίθουσα και την πετούσε έξω από το παράθυρο. Αρκετές φορές τιμώρησε ο δάσκαλος ολόκληρη την τάξη γιατί κανείς δε μαρτυρούσε τον ένοχο. Τότε, όπως και στα σημερινά χρόνια, το “καρφί” ήταν άγνωστο ή πολύ σπάνιο φαινόμενο, όπου δέ παρουσιάζοταν γνώριζε σκληρή απομόνωση εκ μέρους των συμμαθητών του.

Ένα άλλο μέσον αντεπίθεσης ήταν το αδυνάτισμα της βίτσας. Υπήρχαν τότε κάτι σουγιάδες σε ευρύτατη κυκλοφορία, που τους έλεγαν “κολοκοτρωναϊίκους”. Κάποιος εξοικονομούσε από το σπίτι έναν τέτοιο σουγιά, τρύπωνε αθέατος στην αίθουσα και χάραζε στο μέσο της βέργας ένα κυκλικό κόψιμο, τόσο που να μην κόβεται στα δύο. Έσπαζε βέβαια με το πρώτο χτύπημα στα πόδια ή στα χέρια. Η ωφέλεια τότε ήταν διπλή: διεκόπτετο η τιμωρία και εστερείτο ο δάσκαλος το απαραίτητο εργαλείο του για αυτή την ημέρα τουλάχιστον.

Το φοβερό όμως ήταν ότι την προμήθεια της βέργας την ανέθετε ο δάσκαλος στους μαθητές, που του την προμήθευαν με προθυμία αν και γνώριζαν ότι η ίδια θα τους έκανε οδυνηρές επισκέψεις.

Οι βέργες ήσαν: οι καλές και οι κακές. Καλές ήσαν οι ξερές γιατί μπορούσαν και να σπάσουν, κακές ήσαν αυτές οι χλωρές που δεν έσπαγαν ποτέ.

Το χαστούκι ήταν ηπιότερη μορφή τιμωρίας. Το ροζ παιδικό προσωπάκι έπαιρνε το χρώμα του έντονου κόκκινου όπως τα μάγουλα της ντροπαλής ερωτευμένης κοπέλας. Όταν υποχωρούσε η φλόγωση μαζί με την κοκκινίλα, εξακολούθουσαν να φαίνονται κόκκινες γραμμές από τα ίχνη των δακτύλων. Το τελευταίο που έφευγε ήταν η αποτύπωση του

δακτυλιδιού όταν υπήρχε. Και το χαστούκι ήταν μέσο για να γίνουμε καλά παιδιά.

Μερικές φορές ήταν “τρυφερό” το χαστούκι. Το γευόμαστε σαν ευαρέσκεια. Τότε δεν άφηνε κόκκινα αποτυπώματα. Πολύ συνηθισμένη ήταν κάποια σβεργιά που την έτρωγες συνοδευμένη με κάποιο χαμόγελο. Είχε επικρατήσει να μη χρησιμοποιούμε τη λέξη: χαστούκι, αλλά ανάλογα με την ένταση είχε και το όνομά του: “χαϊδευτικό” ήταν το ήπιο, “ζαλιστικό” ήταν το δυνατό γιατί σε ζάλιζε.

Τα αυτιά ανήκαν και αυτά στην κατηγορία των τιμωρουμένων, ήσαν δε της ίδιας κατηγορίας με τα μαγουλα, γιατί και αυτά κοκκίνιζαν και έκαιγαν. Πολλές φορές τα τραβούσε το χέρι του δάσκαλου μέχρι ξεριζώματος. Αυτό που συνέδεε τα αυτιά με τα μάγουλα ήταν το εξής: Όταν μετά από ένα φοβερό τράβηγμα των αυτιών που έκανε το κεφάλι να ταρακουνιέται δεξιά και αριστερά μέχρι που έχανες τα σημεία του ορίζοντα, ακολουθούσε και ένα δυνατό χαστούκι που σε έκανε να χάσεις την όρασή σου, ευτυχώς όχι για μεγάλο χρονικό διάστημα. Και ενώ έλεγες μέσα σε όλη αυτή την παραζάλη “τελείωσε και αυτό” αισθανόσουν στα πεινά σου ένα δυνατό λάκτισμα που σε οριζοντίωνε μερικά μέτρα πιο πέρα, λες και πήγαινες να μετρήσεις το μήκος της αυλής ή της αίθουσας του σχολείου. Και όταν επιτέλους έπαιρνε τέλος αυτή η σύνθετη “αρμονία” τότε δεν ήξερες τι να πρωτοκλάψεις: μάγουλα; αυτιά; ή κάποια κτυπήματα στο έδαφος;

Τότε η αποκατάσταση των ζημιών συνίστατο στο να τινάξεις από πάνω σου τη σκόνη από το χώμα, αφού δεν μπορούσες να κάνεις τίποτε άλλο καλύτερο.

Προσοχή όμως: Όλα αυτά, για να “γίνουμε καλά παιδιά”.

Οι αταξίες μέσα στην τάξη επέσυραν ειδικές τιμωρίες. Όταν ο δάσκαλος έβλεπε ότι δεν προσέχεις στο μάθημα, η τιμωρία ήταν να πας να σταθείς όρθιος στο πίσω μέρος της αίθουσας, με το πρόσωπο στραμμένο στον τοίχο, ή μύτη με αυτόν. Το έπαθα κάποτε, ζαλίστηκα όμως βλέποντας συνεχώς τόσο κοντά την άσπρη επιφάνεια και βρήκα τρόπο να κρατάω κλειστά τα μάτια μου. Έτσι ήταν πολύ καλύτερα. Δεν είχες την αίσθηση του χρόνου. Κάποτε ένιωσα ένα γερό σπρώξιμο του κεφαλιού μου από πίσω που δεν το περίμενα. Χτύπησε το κούτελό μου στον τοίχο δυνατά, ζαλίστηκα ελαφρώς, ο τοίχος κουνιόταν και έβαλα τα χέρια να μην πέσω. Αυτό ήταν ειδοποίηση ότι είχε λήξει η ποινή μου.

Κάποτε διέτασε ο δάσκαλος να βγεις έξω. Ήταν χίλιες φορές προτιμότερο, γιατί επιτέλους απολάμβανες την ελευθερία σου χωρίς άλλες δυσάρεστες συνέπειες.

Υπήρχε και ομαδική τιμωρία της τάξης. Ήταν όταν δε μαρτυρούσαμε κάτι που είχε κάνει κάποιος. Η τιμωρία ήταν αναχώρηση για το σπίτι μισή ώρα αργότερα. Ο ομαδικός χαρακτήρας της τιμωρίας εκμηδένιζε σχεδόν τις δυσάρεστες συνέπειες. Το μόνο άσκημο ήταν, που δεν περνούσε η ώρα και το χειρότερο ότι έπρεπε να διαβάσουμε το μάθημα της επόμενης ημέρας με την αυστηρή επιτήρηση του δάσκαλου. Η βέργα κυκλοφορούσε απειλητική μέσα στην αίθουσα, έτοιμη να καταπέσει επί της κεφαλής όποιου δε διάβαζε ή χάζευε.

Σε περιπτώσεις αδικαιολόγητης ανορθογραφίας η τιμωρία ήταν να γράφεις πενήντα φορές την ίδια λέξη και να την πας αύριο γραφτή. Δεν ξεχνάω δύο τέτοιες ποινές: Υποχρεώθηκα να γράψω πενήντα φορές τη λέξη: αυτός,

γιατί την είχα γράψει: αφτός, το ίδιο έπαθα σε μια πιο μεγάλη τάξη όταν είχα γράψει τη λέξη: διαίρεση με έψιλον.

Ας μην κρίνουμε αυτή την εποχή με σημερινά κριτήρια, αυτό ανάγεται σε ένα άλλο είδος προσέγγισης του ζητήματος. Εδώ προέχει ο περιγραφικός σκοπός με κάποιες μικρές συγκρίσεις. Το ενδιαφέρον συνίσταται στο να παρουσιαστεί η εικόνα του σχολείου τότε, κάτι που είναι άγνωστο στους σημερινούς μαθητές και δασκάλους. Ίσως, το υλικό τούτο να σταθεί σαν βοηθός σε σχετικές μελέτες με άλλες προεκτάσεις.

Η ιστορική γνώση είναι ο μοναδικός ίσως αρωγός στην έρευνα των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της εποχής. Η άμεση ιστορική γνώση που υπήρξε δίωμα του καθενός, γίνεται ιστορία της εποχής. Είναι ωφέλιμο να πισωστρέφουμε μέσα στον ιστορικό χρόνο. Στις αρχές του αιώνα μας σημειώθηκε στην Ελευσίνα κάτι νέο: η ομαδική στροφή προς το σχολείο. Ήταν ένα τόλμημα. Ξεκινούσε κάτι νέο εναντίον του προβλήματος της αμάθειας, της πνευματικής πενίας, που εκάλυπτε μέχρι τότε τον τόπο. Ξεκίνησαν με κάποια αγωνία, ήταν επόμενο, όταν μέχρι τότε ένιωθαν ανυπέροβλητες τις δυσκολίες, ή επιτέλους, δεν είχαν αντιληφθεί τη σημασία του σχολείου, κυρίως οι φτωχές τάξεις του χωριού που ήσαν άλλωστε οι περισσότερες.

Από τη στιγμή που έγινε πίστη ότι το σχολείο ανέβαζε τον άνθρωπο, μπορούσαν να γίνουν πολλά. Οι αφώτιστοι είχαν πιστέψει πως το φως ήταν μόνο στο σχολείο και όχι στο να τραβούν το παιδί από πολύ νωρίς στη δουλειά. Οι αγράμματοι έβλεπαν ότι στερούνταν σε κάτι που το είχαν αυτοί που ήξεραν γράμματα και ότι μόνον αυτό ήταν που τους κρατούσε πιο κάτω. Οι ίδιοι τα έβαλαν με τους γονείς τους που τους άφησαν στραβούς.

Και τότε ξύπνησε το κουντουριώτικο πείσμα με τη θετική του όψη. Ήταν μια ακατάβλητη δύναμη. Ήταν τεράστια και μεγαλειώδης χωρίς να διακρίνεται στον ίδιο βαθμό προς τα έξω. Είναι ίδιο των Κουντουριωτών να μην είμαστε εκδηλωτικοί. Από τη στιγμή όμως που θα μας κολλήσει κάτι στο μυαλό, ούτε με δυναμίτες δεν μπορεί να μας φύγει.

Είδαν ότι έπρεπε να υπάρξουν, ότι τα γράμματα ήσαν αυτά που θα τους έκαναν να μην αισθάνονται είλωτες. Πείνασαν, πόνεσαν, μεγάλωσαν στη στέρηση, έκαναν ό,τι μπορούσαν να διασώσουν τα παιδιά τους από το βάσανο της υποτέλειας.

Αυτοί οι μεροκαματιάρηδες των αρχών του αιώνα μας στάθηκαν οι γενναιόφρονες. Σε αυτούς ανήκει η μεγάλη τιμή. Είχαν πιστέψει ότι δικαιούνταν ένα κομμάτι ψωμί οι επόμενοι, ένα ζεστό φαγητό, ένα καθαρό νερό σε μια πνευματική άνοδο, σε μια κοινωνική ύπαρξη χωρίς να τους τλαιπωρεί η μετριότητα.

Η κατάκτηση της αρετής δια μέσου της πνευματικής αγωγής περιέχει πυρινική δύναμη.

Η συμπεριφορά του σχολείου τότε, αν συγκριθεί με τη σημερινή κοινωνική και παιδαγωγική αντίληψη μπορεί να χαρακτηριστεί βάρβαρη. Το ίδιο βάρβαρες θα μπορούσε να χαρακτηρίσει κανείς τις συνθήκες που επικρατούσαν τότε σε σχέση με τις σημερινές. Ο τρόπος αυτός σύγκρισης δεν οδηγεί σε σωστά συμπεράσματα, αφού οι εποχές δεν έχουν κοινά σημεία μεταξύ τους. Η βέργα του δασκάλου δε δημιουργούσε τότε τραυματικές καταστάσεις. Η βέργα στο χέρι του σημερινού δασκάλου είναι κάτι ακατανόητο, ούτε κοκκινίζουν τα μάγουλα των παιδιών σήμερα από κάποιο θυμωμένο χαστούκι. Αυτό ήταν τότε το κλίμα. Σε αυτό το κλίμα πήγαμε στο σχολείο, με αυτό προχωρήσαμε.

Πρέπει να σημειώσω και κάτι ακόμα: Η βέργα του δάσκαλου, τα χαστούκια, τα τρύπια παπούτσια, οι χιονίστρες, τα κουρεμένα γίδια, η στέρηση ενός αναγνωστικού, η μεγάλη φτώχεια στο σπίτι και ένα σωρό άλλες δυσκολίες, δεν μπόρεσαν να δημιουργήσουν αποτρεπτικές τάσεις γιατί είχαν συνυφανθεί με τη λαχτάρα της γνώσης, όσο και αν μας φαίνεται σήμερα περίεργο.

ΤΕΛΟΣ

"ΜΑΥΡΙΔΗΣ"

Εκδόσεις

Μεγ. Αλεξάνδρου & Πατράκου 19

Αθήνα - Τ.Κ. 104 36

Τηλ. 5242182 - 5228064

FAX 5234713

